

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK

97 TARTALOMJEGYZÉK

**INHALTSVERZEICHNIS (Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,
Redaktion: Katalin G. Szende)**

GAZDASÁG ÉS KÖZIGAZGATÁS ÖKONOMIE UND GESELLSCHAFT

- Dominkovits Péter: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma 99
Péter Dominkovits: Der Besitzeradel im Komitat Sopron am Ende des 16. Jahrhunderts
- Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja 123
Imre Söptei: Károly Mérey, der erste Obergespan der königlichen Freistadt Ödenburg
- Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) 145
Imre Tóth: Am Weg zum Elitenwechsel – die letzte Wahl in der Bethlen-Ära (1931–1935)

MŰHELY

KLEINE MITTEILUNGEN

- T. Mérey Klára: Sopron megye néhány vonása 1810–1812-ben egy katonai jelentés alapján 161
Klára T. Mérey: Einige Züge in den Jahren 1810–1812 im Komitat Sopron aufgrund eines Militärberichtes
- Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében 168
Tamás Polgár: Angaben zur früheren Geschichte der Ödenburger Städtischen Öffentlichen Bibliothek im Spiegel eines Berichtes von Jenő Házi
- Macher frigyés: Idegen, főleg német eredetű jövevényszavak a Soproni Vasöntödében 172
Frigyes Macher: Lehnwörter fremder, hauptsächlich deutscher Abstammung in der Ödenburger Eisengießerei

MUNKATÁRSAINK

182

UNSERE MITARBEITER

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

KULTURELLES LEBEN VON ÖDENBURG

- Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban 183
Éva Askercz: Ausstellungen in Ödenburg im Jahre 1998.

Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület 1998. évi tevékenysége	185
<i>Mihály Kubinszky: Die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines im Jahre 1998.</i>	

SOPRONI KÖNYVESPOLC

REZENSIONEN

Kücsán József: Hudi József: A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból	187
<i>József Kücsán: József Hudi: Statuten der Adelsgemeinden in Transdanubien aus dem XVII–XIX. Jahrhundert, Veszprém, 1999.</i>	
Félegyházi Árpád: Gondolatok Andrássy Péter „A soproni Erzsébet Kórház kertje” című könyve megjelenése kapcsán	189
<i>Árpád Félegyházy: Gedanken anlässlich der Erscheinung des Buches „Der Garten des Ödenburger Elisabeth-Krankenhauses” von Péter Andrássy, Sopron, 1998.</i>	
Tuba László: Nyomdász mintakönyv a múlt századból	190
<i>László Tuba: Drucker-Musterbuch aus dem vorigen Jahrhundert (Musterbuch des Drucker-Verlegers Sándor Céh aus Magyarávár zwischen 1836 und 1875, Hg. Mária Helle)</i>	

98Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatóink az Autoliv Kft., a Soproni Sörgyár, a Németh Villamossági Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Gosztom András technikai szerkesztő, Hiller István, Kücsán József, Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, Csapody István, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs, Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Körneyi Attila, Kubinszky Mihály, Metzl János, Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Az 1998/1. számtól a Soproni Szemle teljes szövege olvasható:

www.sopron.hu/SOPRONI_SZEMLE

Terjeszti a RÁBAHÍR Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.). Előfizetési díj 1999-re egy évre 500 Ft, egyes szám ára 150 Ft. Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csak kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.). Az adományozók a felajánlott összegeket adóalapjukból levonhatják.

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás

99 Gazdaság és közigazgatás

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Dominkovits Péter: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma

Dominkovits Péter: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma

Egy térség nemességének, hosszabb időtávú vizsgálatban a nemesi társadalom átrétegződésének kutatása¹⁽¹⁾ egyrészt megköveteli az egy-egy vármegye keretei között végzett vizsgálatot – amit egyező, vagy közel azonos forrásadottságok esetén célszerű lenne a reális birtokviszonyokat jobban regisztráló párhuzamos megyei forráskutatások irányába is kiterjeszteni –, másrészt más forrásfeltárási irányvonalat tekintve hasonlóképpen fontos az egyes uradalmi és családi levéltárak feldolgozása, a közigazgatási határoktól független birtokrendszer birtoklástörténeti, gazdasági analízise, a birtokoscsaládok társadalomtörténeti feldolgozása. Az alábbi dolgozat a fenti szempontok legelsője jegyében készült, célja jelenleg alig lehet több egy törvényhatóság, a XVI. század végi Sopron vármegye birtokostársadalmának adatszerű megközelítésénél, egyes vizsgálati szempontok érzékeltetésénél.

A nemesség vagyoni rétegződésének vizsgálatához a XVI. századi adóösszeírások két típusát használtam fel.²⁽²⁾ A következők ezek a források: az eredetét tekintve Mohács előtti időszakra visszamenő úgynevezett portális-összeírások, illetve az 1598. III. törvénycikkkel bevezetett ház (avagy füst) szerinti adóösszeírások. Míg az első típusú adóösszeírásban az adó alapját az egész jobbágytelek jelentette annak minden tartozékával és haszonvételeivel, a másodikét a lakott ház, de függetlenül attól, hogy ott hány család élt. Az adóalap egységének megváltoztatása mögött bonyolult gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatok húzódtak. A nyugat-magyarországi megyékben ilyen összetevő volt a nagy- és középbirtokokon az 1540-es évektől új lendülettel végbement allodizáció, annak társadalmi, településtörténeti vetületével, a XVI. század elejétől megindult és folyamatosan felerősödött pusztásodás, illetve társadalmi szempontból a zsellér népesség jelentős növekedése.³⁽³⁾ Mindezekkel a bonyolult, egymással kölcsönösen összefüggő folyamatokkal párhuzamosan és a kor politikatörténete, a török háborúk időszaka által is befolyásolva nyomon követhető az adózási morál fokozatos romlása, egyre több esetben titkolták el az adózó portákat. Sőt, 1582-ben Sopron vármegyében immáron maga Megyery Imre, a Nádasdy családnál familiárisi

szolgálatban állott birtokos, a vármegye 1581–1595 közötti alispánja javasolt különböző módokat az adózás alóli kibúvársra.

100Az adózástörténeti alapmunkák az 1598-tól bevezetett házösszeírásokat cseppet sem tartják a portális adónál fejlettebb adózási gyakorlatnak, hisz ott az adóalap a lakóház, függetlenül a benne élő családoktól, s a hozzá tartozó ingatlanoktól. A rosszul meghatározott adóalappal, az adócsalások (adóeltitkolások) növekvő számával ez az adózási mód csak rövid ideig, 1598–1604 között élt. Az 1609:LXII. törvénycikk a jobbágyadózás telekadó jellegét megszüntetve a portális adózás teljes újrafogalmazását eredményezte.⁴⁽⁴⁾

A XVI. század végi Sopron vármegyei adóösszeírások a XV. századi politikatörténeti események révén a történeti megye nyugati feléről, az ott fekvő uradalmakról, településekről nem adnak információkat. Mindezek a nyugat-magyarországi térséget érintő területváltozások 1463. évi soproni (másként bécsújhelyi) békében kerültek legitimizálásra, amikor is I. Mátyás király III. Frigyes császártól visszakapta a magyar szent koronát és Sopron sz. kir. várost, de a szent koronáért, illetve annak „megőrzése” címén ausztriai zálogon hagyta Kismarton, Fraknó, Szarvkő, Kabol, Kőszeg, Rohonc és Borostyánkő várakat, az azokhoz tartozó mezővárosokkal, falvakkal együtt. Az említett váruradalmak minden jövedelme, kivéve a győri püspökséget illető egyházi tizedet, hasonlóképpen zálogolásra került. Az 1491. évi pozsonyi békeszerződés már csak megerősítette ezeket az állapotokat. (Az 1463. évben átadott várak, váruradalmak alól csak egy kivétel volt. Rohonc és a váruralalom átadását a birtokosként érdekelt, a tárgyalódelegációban részt vevő Andreas Baumkirchner saját javára megakadályozta.)⁵⁽⁵⁾

A borsmonostori ciszterci apátság jogi helyzete a XVI. század első felében bizonytalan volt. Azt a Kőszeget védő Jurisich Miklós, majd utóda a kőszegi uradalom mellett királyi adományként megkapta. Ugyanakkor ez a birtokadományozás nem jelentette a borsmonostori apátság falvainak a kőszegi uradalomhoz történő csatolást, hisz ahogy azt az uradalom 1554. évi urbáriumának elemzése is kimutatja, Hans von Weispriach az apátsági falvakat már nem nyerte el a kőszegi dominiummal együtt. A század dereka egyrészt az apátság újjáalakítási kísérleteivel, illetve ennek szellemében Nádasdy Tamással, a Poky, a Gróf, a Mesterházy családokkal folytatott folyamatos hatalmaskodások, birtokvisszaszerzési perek jegyében telt el. Szentgyörgyi II. István apátságát követően, 1568-ban a stabilizálatlan vagyoni és jogi státus végét jelentette az a szerződés, amelyben Szigetvár elesése következtében a fenyegetett Kanizsa átadásáért, Nádasdy Tamás, Ferenc fia elnyerte a borsmonostori apátságot és birtokait. (Érdekes adalék, a térség nemességének kapcsolatrendszerét, az egyik meghatározó mágnáshoz, Nádasdy Tamáshoz fűződő viszonyát az alábbi tény is jelzi: a „magnus”-nak nevezett **101**Szentgyörgyi II. István fivére Gábor, Nádasdy Tamás nádor magas rangú kormányzati tisztviselője volt.)⁶⁽⁶⁾

E birtokszerzéssel a megye legnagyobb birtokosa, a Nádasdy család befolyása csak nőtt. Ezt a családot még ezen kívül is megillette két, Sopron vármegye területén is birtokos egyházi intézmény kegyurasága. A csornai premontrei prépostság időszakunkban meghatározó commendatora, a bécsi egyetemen iskolázott, a konvent működését helyreállító Galamboky Máté (1573–1593) valószínű, hogy a prépostságot Nádasdy Ferencről kapta.⁷⁽⁷⁾ A pápói prépostság esetében már nem érvényesült ilyen egyértelműen a főrendi akarat. 1570-ben Nádasdy jószágkormányzója, Sennyei Ferenc, Pongrácz fia nyerte el a perjelséget. Az egyházi rendet nem viselő ifjú, illetve e súlyos skandallum ellen maga az uralkodó, II. Miksa lépett fel. Így királyi beavatkozással 1571–1585 között Zlatáry Péter győri kanonok viselte a perjeli címet. Működését követően ismét Nádasdy kegyúri jogai érvényesültek. Ekkor Sopron vármegye régi, jómódú birtokos családjából származó Viczay Tamás nyerte el és 1601. évi lemondásáig viselte ezt az egyházi hivatal.⁸⁽⁸⁾

A XVI. századi magyar birtokostársadalom kiváló kutatója, Maksay Ferenc a rovásadó-összeírások

alapján a birtokostársadalom alapkategóriáit az alábbiak szerint jelölte ki: egy megye vonatkozásában nagybirtokosnak számítanak a 100–1000 porta között birtoklók, míg a 10 jobbágyportával, illetve az felett rendelkezők adják a középbirtokosok rétegét. Az ez alatti adózó jobbágyportával rendelkezők a kisbirtokosok kategóriájába tartoznak. E kategóriarendszer szerint az 1549., 1551. évi rovásadó-összeírások alapján a XVI. század dereka Sopron megyei adózó jobbágyportáinak 63,5 %-át 7 nagybirtokos birtokolta. Hárman e megyei birtokaik, négyen pedig térségbeni vagyonuk révén kerültek e csoportba. Közülük 5 világi személy volt (pl. Nádasdy Tamás, Teuffel Erasmus, enyingi Török család). A felső vagyoni elitben a győri püspök személyében egy egyházi méltóságot viselt hivatalos személy is helyet kapott. A vármegye birtokszerkezetének specialitása: jobbágyfalvai révén Sopron szabad királyi város is a legnagyobb birtokosok közé tartozott. A viszonylag szűk számú középbirtokosság az adózó portaszám 19,8 %-ával rendelkezett. A 10 középbirtokosból 7 világi (pl. Seged, Ostffy családok), 3 egyházi testület volt (pl.: csornai premontrei prépostság, soproni keresztes konvent). 67 kisbirtokos (megoszlásuk: 62 világi, 5 egyházi) a vármegye adózó portaszámának 16,7 %-ával rendelkezett. Míg a vármegye nyugati felét, északi és dél-keleti peremét a nagybirtok túlnyomó súlya jellemezte, a Rábaköz középső térségében egyaránt előfordult a nagybirtok és a középbirtok.⁹⁽⁹⁾ A megye területén ¹⁰²két meghatározó tömbben, a Rábaközben, illetve Soprontól délre nemesi falvak csoportjai feküdtek. A vármegye legjelentősebb birtokosa a Kanizsai javak megszerzése révén Nádasdy Tamás volt, aki 1554-től Magyarország nádori méltóságát viselte.¹⁰⁽¹⁰⁾ Nádasdy – miképpen a fenti sorok is sejtették – nemcsak a településállomány jelentős részét, 411 adózó jobbágyportát birtokolt, de familiárisi, vagy szervitori függéssel kötődött hozzá a középbirtokos, kisbirtokos nemesség egy része is, pl. a Chernel, Deák, Dóczy, Seged, Szalay, Ostffy család tagjai. A kapcsolódások szélesebb körét tekintve rokonaik szolgálatai révén is többen kötődtek a dominuszhoz, így pl.: a Büky, Cseh, Cziráky, Káldy, Viczay, Sági, Szecsődy családok egyes tagjai. A Nádasdyaknak köszönhette Sopron megyei birtokát pl. a Bagody, Gosztonyi, Jósa, Mesteri, nemesapáti Szalay család.¹¹⁽¹¹⁾

A század derekának birtokviszonyai közel egy generációval később, 1574-ben is meghatározóak voltak. Csupán, máig sem kellően megmagyarázva, az általános tendencia jegyében a jobbágyporták száma csökkent. Az adóösszeírás 49 világi, 7 egyházi birtokost, továbbá egy kiváltságolt településhez, Sopron szabad királyi városhoz kötődő birtokstruktúrát mutat ki. Az összes adózó portaszám 3 %-át kitevő (azaz: 32,5 porta) 8 település esetében (Agyagos, Küllő, Pórládony, Sajtoskál, Szemere, Cirák, Gyóró, Kisfalud) a királyi adószedők (dicatores) nem jelöltek meg név szerinti birtokosokat, hanem csak „különböző nemesek” elnevezéssel illették az ezen településeken jobbágyportákat birtoklókat.

A megye legnagyobb birtokosa Nádasdy Tamás fia, Ferenc volt. A család súlya a további – fentebb már említett – megyei birtoknyerés révén a tovább nőtt. Nádasdy Ferenc kapuvári, keresztúri, lékai, sárvár-felsővidéki, borsmonostori uradalmi, továbbá a megyében második legnagyobb birtokos, az Oláh-Császárs család lánzséri uradalma, illetve Sopron város jobbágyfalvai a vármegye adózó portáinak 63,1 %-át tették ki. A térség nagybirtokosai közé tartozó győri püspök két váruradalma révén volt érdekelt a megye vezető birtokosai között. A Rábaköz keleti peremterületét érintő, Sopron, Vas, Veszprém vármegyék határos területén fekvő keszői uradalom Sopron megyei része, illetve a szombathelyi uradalomhoz tartozó Rákos mezőváros, Zsira és Himód falvak a megyei portaállomány 7,1 %-át tették ki. A térség nagybirtokosai közül a birtokaiból már erre az időre is sokat veszített győri székeskáptalan,¹²⁽¹²⁾ illetve az enyingi Török család portaszáma, birtokarány részesedése jóval csekélyebb volt. Az előbbi valójában csak a megye kisbirtokosai közé sorolható. Reális besorolási értékét, a térség nagybirtokosai közötti helyét csak más vármegyékben fekvő birtokai nyomán kaphatja meg. A középbirtokos nemesség derékhadát egy számában csekély réteg, az Ostffy, Viczay család jelentette. A Nyugat-Dunántúl

hasonlóképpen nagynevű, történeti családja, a Niczky, a szomszédos Vas megyében fekvő birtokai révén valójában a 103 középbirtokosok közé sorolható, de az adott a forrás, a fent említett kategóriába sorolás alapján a közép- és kisbirtokos nemesség határvonalán állt.

A további elemzéseknek, egyedi vizsgálatoknak teret engedve az alábbi táblázatban foglaltam össze az egy portánál többet bíró nemesek jegyzékét. (1. sz. táblázat.) Az 1574., 1597. évi portális adóösszeírás táblázatos összegzésének első rovata, a „Birtokkategória” jelen esetben nem más, mint egy többszempontú későbbi vizsgálat lehetséges kategóriái, a jelen forrásfeltárás alapján. (Természetes egyértelműnek vélt helyzetekben ezt nem alkalmaztam.) Mindkét portális adóösszeírást összesítő táblázatban a birtokos neve mellett a portaszám összességét, a birtokolt porták megyei portaszámhoz viszonyított %-os arányát, valamint azon települések sorát is felvettem, ahol a birtok feküdt. 13(13)

A jobbágyportával rendelkező birtokostársadalom legalsó rétegébe, az 1 adózó jobbágyporta, illetve az alatti birtokkal rendelkezők sorába 19 világi és egy egyházi (a bánfalvi pálosok) birtokos tartozott. 14(14)

1. táblázat Sopron vármegye birtokosai az 1574. évi portális adóösszeírás alapján. (Az 1-nél több portát bírók katasztere.)

Birtokkategória	Birtokos neve	Portaszám	%-os arány	Birtokolt települések
mágnás, mind Sopron vármegye, mind a térség meghatározó nagybirtokosa	Nádasdy Ferenc	400	37,5 %	Csapod, Lövő, Kövesd, Szentmikl Endréd, Süttör, Széplak, Hegykő, Hor Boz, Peresztég, Dávidcenk, Nagycenk, U Horpács, Kroatisch Minihof/Malomhá Deutschkreutz (<i>Keresztúr</i>), Karl (<i>Karl (Bonya)</i>), Steinberg Unterpullendorf/Alsópulya, Streb Oberloisdorf/Felsőlászló, Manner Rabnitz/Ketthely, Unterloisdorf/Alsólás Zsidány, Olmód (<i>Playgrom</i>), Csepreg, I Vitnyéd, Babot, Ordod, Hidász, Tam Pordány, Bősárkány, Barbacs, Bodonhel
104mágnás, Sopron vármegye nagybirtokosa	Oláh-Császár család, lánzséri uradalom	181,5	17 %	Siegenderf/Cinfalva (<i>Czyndo (Pongortt)</i>), Rorbach, Draßburg, l (<i>Petersdorf</i>), Horitschon (<i>Haracsony</i>), (<i>Neckendarff</i>), Lackendorf (<i>Lackondar</i> , (<i>Boldogasszonyfalva</i>), Neuthall (<i>Neu Raiding</i> , Kaisersdorf/Császárfalva, (<i>Lakompak</i>), St. Martin és Drassmark cum Drassendorf), Gerischdorf (<i>Gyiro (Felsőrépcefő)</i> , Unterrabnitz Mittelpullendorf/Középpulya

Birtokkategória	Birtokos neve	Portaszám	%-os arány	Birtokolt települések
Sopron vármegye nagybirtokosa	Sopron szabad királyi város	92	8,6 %	Balf, Kópháza, Mörbisch/Meggyes, Loipersbach (<i>Leopersbach</i>), Ágfalva, Bánfalva, Harka
egyházi főméltóság, a térség nagybirtokosa	győri püspök	76	7,1 %	Rákos, Zsira, Himód, Bágyog, Szovát, C
mágnás, a térség nagybirtokosa	enyingi Török Ferenc özvegye	41,5	3,9 %	Veszkény, Farád, Csorna, Egyed, Sobo Beled, Németi, Szárföld
Sopron vármegyében középbirtokos egyházi testület, szerzetesrend, a térségben birtokos	csornai premontrei prépostság	25	2,3 %	Marc, Hövej, Csorna, Magloca, Sárkány, Vásárosfalu, [Tót]Keresztúr
középbirtokos, a térségben is középbirtokos család	Ostffy család (O. Jakab, Mihály, Tamás)	24	2,2 %	Farád, [Tót]Keresztúr, Németi, Sarród, Sárkány, Und
királyi birtok	Ruszt mezőváros (oppidum), amely a magyaróvári uradalom része	20	1,8 %	Rust
középbirtokos család	Viczay család	18,5	1,7 %	Lózs, Széplak, Horpács
Sopron vármegyében középbirtokos, a térségben nagybirtokos egyházi testület	győri kanonokok (?)	14	1,3 %	Páli
középbirt. család	Hathalmy cs.	13	1,2 %	Walbersdorf (<i>Balbersdorf</i>)

Birtokkategória	Birtokos neve	Portaszám	%-os arány	Birtokolt települések
105középbirtokos egyházi testület, szerzetesrend	soproni keresztesek	10	0,9 %	Bő
a térség középbirtokos családjai	Niczky család	9	0,8 %	Sajtoskál
a térség középbirtokos családjai	Káldy Demeter és a Seged család	9	0,8 %	Nebersdorf (<i>Ligvan</i>)
a térség középbirtokos családjai leszármazottai	Csány örökösök	7	0,66 %	Nikitsch/Füles
?15(15)	Bejczy Gergely	6,5	0,6 %	Unterrabnitz/Alsórámóc, (<i>Schwengrom</i>) Oberrabnitz /Felsőrámóc, Unterloisdorf/
?	Sennyey Ferenc	5,5	0,5 %	Grossmutschen/Udvard, Unterpullendor
?	Récsey István	5	0,47 %	Nikitsch/Füles
vagyonosztások révén teljességgel kisbirtokossá vált család	Vághy család	5	0,47 %	Vág
Sopron vármegyében kisbirtokos egyházi testület	vasvári káptalan	5	0,47 %	Illmiz
kisbirtokosok	nemesapáti Szalay Benedek és Laczowith Gáspár özvegye	5	0,47 %	Pinnye, Szécsény
kisbirtokos	Bazty Péter	3	0,3 %	Grossmutschen/Udvard

Birtokkategória	Birtokos neve	Portaszám	%-os arány	Birtokolt települések
vagyonvesztett, Sopron megyében kisbirtokos egyházi testület, szerzetesrend	pápóci prépostság	3	0,3 %	Sebes
kisbirtokos	nemesapáti Szalay János és testvérei	3	0,3 %	Pinnye, Szécsény
kisbirtokos	Ághy Miklós	2,5 %	0,2	Petőháza
kisbirtokos	Miklós deák (litteratus)	2,5	0,2 %	Széplak
kisbirtokos	Tarnóczy János özvegye	2,5	0,2 %	Und
kisbirtokos	Imre deák (litteratus)	2	0,2 %	Széplak
106 más megyében is birtokkal rendelkező, Sopron vár-megyei kisbirtokos	Szelestey György	2	0,2 %	Sárkány
Sopron megyében kisbirtokos	kaszaházi Joó Balázs	2	0,2 %	Csorna, Farád, Sárkány
kisbirtokos,	Laky Mihály	1,5	0,14 %	Alsópásztori
kisbirtokos	Nádasdy András özvegye	1,5	0,14 %	Beled
Sopron megyében kisbirtokos ¹⁶⁽¹⁶⁾	Chemetey család	1,5	0,14 %	Egyházaslocs

Az 1597. évi portaösszeírás egyrészt ugyanezeket a meghatározó tendenciákat mutatja. Másrészt itt is hangsúlyozni kell: Győr 1594. évi török általi elfoglalása a Rábaköz pusztulását eredményezte. A pusztulást csak részben érzékelteti a két adóösszeírás egybevetése. Az 1574. évi összeíráshoz viszonyítva (akkor 119 település került regisztrálásra) az 1597-ben adóösszeírásba vett adózó települések száma a megyei településállomány 19,4 %-os veszteségét mutatja (96 település).¹⁷⁽¹⁷⁾ Ugyanakkor a portaszám 1067-ről ijesztően alacsony számra, 369-ra csökkent! A 289 %-os portaszám-csökkenés teljes egészében

nem írható a tizenöt éves háborúban bekövetkezett török előrenyomulás, pusztítás számlájára, hisz a megye nyugati területein továbbra is megfigyelhető az adózó porták folyamatos fogyása (pl. 1596-ban ugyanazon a csonka megyerészen még 9,6 %-kal több, 404,5 portát írtak össze.)

A forrás személy szerint 46 birtokos nemest nevezett meg, közülük a király személyén kívül (aki ismételtén a magyaróvári uradalomhoz tartozó Ruszt mezővárost birtokolta) 36 világi, 5 egyházi birtokost és Sopron „személyében” egy, a megye területén belül vezető nagyságú, „szabad királyi városi” uradalmat. A név szerint felsorolt 36 világi birtokos szélsőséges vagyoni differenciálódását jelzi, hogy a regisztrált vagyon roppant széles skálán mozgott, az a 105,25 jobbágyportától a pontosan meg nem határozott, de 1 porta alatti jobbágytelekig tartott. Nádasdy Ferenc megőrizte vezető helyét a vármegye birtokos társadalmában. A rábaközi települések pusztulása, a jobbágyporták csökkenése 1596-ban a birtokarányok tekintetében Sopron város „uradalmának” rövid idejű felértékelődését eredményezte. De az 1597. évben Meggyest tűzvész pusztította, ezért mind ekkor, mind pedig a rákövetkező évben e települést nem számíthatták az adózó portákkal rendelkező falvak közé. A város földbirtokosi szerepének súlyát mutatja, hogy még e csökkenés ellenére is Sopron a vármegye harmadik legnagyobb földesura volt. A megye második legnagyobb, „egybefüggő” uradalma, a láncséri dominium esetében birtokosváltás következett be. Az Oláh-Császár család fiági kihalásával 1071591/1592 során beházasodással szerdahelyi Dersffy Ferenc, 1596–1609 között Sáros vármegye főispánja, 1608-tól főpohárnokmester szerezte meg az uradalmat.¹⁸⁽¹⁸⁾ A két világi birtokos birtokai és a szabad királyi város „uradalma” a szerencsés földrajzi fekvés révén még így is a vármegye adózó portáinak 58,9 %-át tették ki. A nagybirtokosok közül a győri püspökség keszői uradalmának Rábaközben fekvő településeit elveszítette, de még a súlyos veszteségek ellenére is a megye vezető birtokosai közé tartozott. A nagybirtokosok legnagyobb vesztese az enyingi Török család volt. Az 1597. évi porta-összeírás szerint a csonkult megye területén mindössze 0,75 jobbágyportát bírt (Csapod, Iván). Országos összehasonlításban a csekély számú középbirtokos nemesség két „legerősebbike” a Viczay család és az alispáni hivatal is viselő, Nádasdy familiáris, a nagy birtokszerző széplaki Megyery Imre volt.¹⁹⁽¹⁹⁾ (A 2. számú táblázat Sopron vármegye 1 portánál többet birtokló 1597. évi birtokosait mutatja be.)

**2. táblázat. Sopron vármegye birtokosai az 1597. évi portális adóösszeírás alapján.
(Az 1-nél több portát bírók katasztere.)**

Birtokkategória	Birtokos neve	Portaszám	%-os arány	Birtokolt települések
-----------------	---------------	-----------	------------	-----------------------

mágnás, Sopron vármegye és a térség meghatározó nagybirtokosa	Nádasdy Ferenc	105,25	28, 4 %	<p><i>a sárvári várhoz tartozó javak:</i> Csepreg, Lövvő,</p> <p>Kövesd, Pereszteg, Nagycenk,</p> <p>Boz, Hidegség, Homok, Hegykő, Horpác</p> <p><i>a keresztúri kastélyhoz tartozó javak:</i> Deutschkreutz/Keresztúr, Gerisdorf/Malomháza, Kleinwarisdorf</p> <p><i>a kapui várhoz tartozó javak:</i> Szentmiklós, Süttör (Söjtör), Szergény, Vitnyéd,</p> <p>Csapod,</p> <p><i>a lékai várhoz tartozó javak:</i> Piri, Steinberg/Kőhalom,</p> <p><i>a borsmonostori apátság javai:</i> Oberloisdorf/Felsőlászló, Unterloisdorf, Mannersdorf a.d. Raasdorf, Strebersdorf/Micske,</p> <p>Olmód (<i>Playgrom</i>), Peresznye</p>
108. mágnás, Sopron vármegye és más megyék nagybirtokosa	szerdahelyi Dersffy Ferenc	88	23,8 %	<p>Neckenmarkt (<i>Neckendorff</i>), Unterdorf (<i>Petersdorff</i>), Horitschon (<i>Harach</i>), Frauenhaid/Boldogasszonyfalva, Ritzsdorf, Lackendorf, Lackenbach (<i>Lakompak</i>),</p> <p>Neuthal, Sankt Margarethen, Kaisersdorf, Drassenmarkt/Derecske, Unterrabnitz, Oberrabnitz/Felsőrármóc, Mittelpullendorf, Gerisdorf/Gyirót, Siegendorf (<i>Cyzndorf</i>), Rorbak</p>
Sopron vármegye nagybirtokosa	Sopron szabad királyi város	24,75	6,7 %	<p>Bánfalva (<i>Bondorf</i>), Harka,</p> <p>Ágfalva (<i>Agendorf</i>), Mörbisch/Meggyesbánya, Loipersbach (<i>Leopospak</i>),</p> <p>Balf, Klingensbach (<i>Klynepak</i>), Kópháza</p>
egyházi főméltóság, a térség nagybirtokosa	győri püspökség	17,5	4,7 %	Rákos, Zsira, Himód

a király, a magyaróvári uradalom a térség egyik nagybirtoka	király (magyaróvári uradalomhoz tartozó Ruszt mezőváros)	16	4,3 %	Rust
Sopron megye középbirtokosa, Vas megyében, Alsó-Ausztriában is birtokot bír	Megyery Imre	12,25	3,3 %	Baumgarten (<i>Pangrott</i>), Draßburg (<i>Drayzpwrk</i>), Széplak, Sarrod, Süttör (Söjtör)
Sopron megye középbirtokosa	Viczay család	11,25	3 %	Lózs, Széplak, (Ebergöcön kisebb részjóságok)
Sopron megyei középbirtokos	Sennyey család	7	1,9 %	Unterpullendorf/Alsópulya, Grossmutschen/Udvard, Gerischdorf/Ge
Sopron megyei középbirtokos	gunyafalvi Seged György	6,5	1,75 %	Frankenau/Répcesarud (<i>Sarwd</i>), Nebers Raiding
Sopron vármegyében középbirtokos egyházi testület	soproni keresztesek	6	1,6	Bő
? 1(21)	Bük Balázs	5	1,35	Nagyzsidány
109 ?	Récsey Imre	5	1,35	Und
?	Szelestey János és Rátky Menyhért	4	1,1 %	Und
?	Lengyel István	3,5	0,9 %	Walbersdorf (<i>Balbersdorf</i>)
Sopron vármegyében kisbirtokos, a térség nagybirtokosa	győri székeskáptalan	2,5	0,7 %	Vis

Sopron megyében kisbirtokos	Szentgyörgyi Gábor	2,5	0,7 %	Dörfl (<i>Deörffeöll</i>)
Vagyonvesztéssel Sopron megyében kisbirtokos, Győr megyében is birtokos	csornai premontrei prépostság	2	0,5 %	Hövej
kisbirtokos	Zeke János özvegye, Szemcsey Orsolya	2	0,5 %	Petőháza
Sopron megyében kisbirtokos, Győr vármegye tradicionális középbirtokos családja	mérgesi és tėti Poky család ²²⁽²²⁾	2	0,5 %	Und
kisbirtokos	Bejczy Miklós	1,5	0,4 %	Ober- und Unterrabnitz /Felső- és Alsórámóc
kisbirtokos	Nádasdy András özvegye ²³⁽²³⁾	1,5	0,4 %	Pinnye, Szécsény
Sopron megyében kisbirtokos	Czirák Mózes	1,25	0,3 %	Cirák, Széplak
Sopron megyében kisbirtokos	Niczky István özvegye, Laczowits Borbála	1,25	0,3 %	Pinnye, Szécsény

1103. táblázat. Sopron vármegye birtokosai a XVI. szd. végi portális összeírások alapján.

Birtokos	Portaszám					
	1596		1597		1598	
	db.	%	db.	%	db.	%
Nádasdy Ferenc	125,5	31	105,25	28,4	109	29,9

szerdahelyi Dersffy Ferenc	97	23,9	88	23,8	85,25	23,4
Sopron sz. kir. város	39	9,6	24,75	6,7	23,75	6,5
győri püspök	17,5	4,3	17,5	4,7	17,5	4,8
király (magyaróvári uradalomhoz tartozó Ruszt oppidum)	–	–	16	4,3	16	4,4
Megyery Imre	6,37	1,5	12,25 ²⁴⁽²⁴⁾	3,3	12,13	3,3
Viczay család	11	2,7	11,25	3	8,5	2,3
Sennyey család	7	1,7	7	1,9	7	1,9
soproni keresztesek	6	1,5	6	1,6	6	1,6
Sitkey Gábor	6	1,5	x ²⁵⁽²⁵⁾			
gunyafalvi Seged György	5,75	1,4	6,5	1,75	5,75	1,6
Bük Balázs	5,5	1,35	5	1,35	5	1,4
Récsey Imre	5	1,2	5	1,35	5	1,4
Lengyel István	4,5	1,1	3,5	0,9	–	–
győri székeskáptalan	2,5	0,6	2,5	0,7	2,5	0,7
mérgei és tétí Poky család	2,5	0,6	2	0,5	2	0,5
Szelestey János és Rátky Menyhért	2	0,5	4	1,1	2	0,5
Szentgyörgyi Gábor [1598: Sz. János]	2	0,5	2,5	0,7	2,5	0,7
csornai premontrei prépostság	2	0,5	2	0,5	2	0,5
Zeke János özvegye, Szemcsey Orsolya	2	0,5	2	0,5	2	0,5
Bejczy Miklós	1,5	0,4	1,5	0,4	1,5	0,4
Czirák Mózés	1,25	0,3	1,25	0,3	1,25	0,3
Nádasdy András özvegye	1,25	0,3	1,5	0,4	1,25	0,3

Niczky István özvegye	1,25	0,3	1,25	0,3	1,25	0,3
nemesapáti Szalay család	1,25	0,3	1	0,27	1	0,27

111A három portális adóösszeírás technikai szempontból, a forráskritika oldaláról felhívja a figyelmet a dicatorok pontos munkájára, azaz a források nem egyszerű átmásolás útján keletkeztek, hanem ekkor az adószedők ismereteiket személyes tapasztalat során szerezték be.²⁶⁽²⁶⁾

Ugyanakkor az 1574., 1596–1598 között keletkezett portaösszeírások egy teljességgel más, immáron társadalomtörténeti szempontra is felhívják a figyelmet. Ez pedig a nemesi társadalom vagyoni kategorizálásánál egy kettős szempontrendszer alkalmazása. Az első, az objektívebb szempont a már említett, Maksay Ferenc által kidolgozott, országos összehasonlítást hozó módszer. (Természetesen a XVI. század végén ennél is célszerű lenne a portaszám csökkenését figyelembe venni, és kritikus esetekben a státust a regisztrált megyei birtokarányhoz viszonyítva megadni.) A második egy ennél sokkal szubjektívebb és egyben bonyolultabb viszonyrendszer, a helyi, adott vármegyén (szerencsés esetben térségen) belüli hierarchia meghatározása. Ez a XVI. századi soproni példák alapján jelentős részben messze a századközépi portaértékek alatt lesz. Így – véleményem szerint – megyei mértékkel mérve a Bük, Récsey, gunyafalvi Seged, Szelestey, Rátky, petőházi Zeke, Cziráky famíliák Sopron megye fontos birtokos családai közé tartoztak. Természetesen az ő Sopron megyei fekvőségeik egy országos összevetésben csak a kisbirtokosok közé sorolást engedik meg, de ugyanakkor a megye nemességének egészét tekintve egy világ választotta el őket a nemesi falvak kurialista nemesinek döntő többségétől.²⁷⁽²⁷⁾ Az objektív és szubjektív, de mindenképpen birtoknagyság alapján történő vizsgálat mellett legalább ilyen fontosságú és a kérdéskört tovább árnyalja a nemcsak a fekvőbirtok nagyságától függő analízis, status-pozíció meghatározás. Itt a soktényezős szempontrendszerben egyaránt nagy fontossággal bír a dominusshoz fűződő familiárisi kapcsolat súlya és minősége, és ettől szigorúan nem elválaszthatóan a megyei nemesi társadalomban elfoglalt hely, a helyi és országos hivatalviselés, a házassági, rokonsági kapcsolatok rendszere, s maga a családi tradíció. De mindezek hosszas prozopográfiai kutatásokat igényelnek.²⁸⁽²⁸⁾

A portális adóösszeírások fenti, mégoly vázlatos, inkább adatoló bemutatása után engedtessek meg egy rövid kitekintés, amelyben a fenti forrásokra, az itt részletesebben nem említett 1598–1600 közötti házavagy füstösszeírásokra, a meglévő feldolgozásokra építve, a középbirtokos és kisbirtokos nemesség vármegyei életben, illetve **112**szélesebb földrajzi körben, a térségben betöltött szerepéhez fűzzek egy-két gondolatot. A vármegyei hivatalviselő elit élén álló két hivatalviselő, az alispán és a jegyző a XVI. század végén az alábbi nemesi rétegekből került ki. (1560– ?) 1562–1580 között a Nádasdyaknak is familiárisi szolgálatokat tevő Sopron vármegye ősi nemzetségből, az Osl nemzetségből származó, Vas és Sopron megye középbirtokos nemességébe tartozó asszonyfalvi Ostffy Jakab viselte az alispáni hivatalt. A család a XVI/XVII. század fordulóján a szomszédos Győr vármegye kevés Mohács után megmaradt tradicionális familiájának egyikével, a mérgesi és tétai Pokyakkal való házassági kapcsolatai révén egy, a XVIII. szd. derekáig fennállott, Győr, Sopron, Vas, Veszprém megyékre kiterjedő, több központú, szétszórt középbirtokot hozott létre és tartott fenn. Az alispáni székben Ostffy Jakab utóda loósi Viczay György, aki 1580–1581 során viselte e hivatalt. Mind ő – ahogy Ostffy is – mind utóda, az alispáni hivatalt 1581–1595 között viselő nagy birtokgyarapító Nádasdy familiáris, széplaki Megyery Imre, Sopron vármegye középbirtokosai sorába tartozott. Utódáról, az 1595–1601 között e hivatalt viselt nemesapáti Szalay

Gáborról ez már nem mondható el. Ugyanis ő a kisbirtokosok alsó rétegébe tartozott. Hasonló besorolás illeti az 1601-ben alispánná választott Vághy Györgyöt is. Az időszak jegyzői közül Szombathelyi Márton (1580–1588–1590?), Tömördy Bernát (1590–1595) a roppant szerény fekvőbirtokkal, 0,5 jobbágyportával rendelkező kisbirtokos nemességbe tartozott. Szántóházy Ferenc 1601-ben lett Sopron vármegye jegyzője. A joggal a nyugat-dunántúli térség vezető nemesi értelmiségeinek sorába helyezhető Szántóházy – aki 1595-től Zala, majd Sopronnal egyidőben Vas megye jegyzői hivatalát is viselte, a XVII. század elején személynői ítélőmesterként is tevékenykedett – 1598-ban Cirákon Görbey Istvánnal bírt 1 adózó portát. A kisbirtokos, képzettsége, tudása révén pozíciót, befolyást nyert nemesi értelmiség sorából csak a középbirtokos Megyery Imre fia, Pál tűnik ki, aki 1595–1601 között volt Sopron vármegye notariususa. A vármegye közigazgatási, jogszolgáltatási munkáinak zömét végző szolgabírói kar összetétele – már a meglévő adatok alapján is – a fenti képet tovább differenciálja. A Mesterházy és Völcsseji családok tagjai a kurialista nemesek sorába tartoztak. A XV. században is e hivatalt többször viselt Bazty család tagjai egyaránt megtalálhatók a szerény jobbágyportával rendelkezők, illetve a kurialisták között. Ugyanez mondható el a Damonyai család hivatalviselő férfiairól is. A vizsgált időszak egyik szolgabírói hivatalát 1595-től betöltő Somogyi Benedek a kurialista nemesek sorába tartozott.²⁹⁽²⁹⁾

A megyei elit személyi körének behatárolását segíti az országgyűlési követek archontológiájának összeállítása. Bár azt is meg kell jegyezni, hogy a XVI–XIX. századi megyei gyakorlatot leginkább a vezető tisztségviselők, vagy azok valamelyikének (a XVI–XVIII. század során sokszor a jegyzőnek) az országgyűlési követé választása jellemezte. A vizsgált szűk időszakban ettől pl. eltérést mutat a Szentmiklós mezővárosban 1595. május 7-én megtartott közgyűlés, ahol is a középbirtokos Viczay Istvánt és az ¹¹³ekkor a megyében jóval szerényebb birtokállománnyal rendelkező Cziráky Mózeszt választották országgyűlési követnek.³⁰⁽³⁰⁾

E források is adatokkal szolgálnak a modern fogalommal élve „szabad foglalkozású” ügyvédség megjelenéséhez. Egyik jellegzetes képviselője a völcsseji taxalista nemes, Szepsy (Zepsy) János volt. A Nádasdy család familiárisi szolgálatában álló Szepsy 1598-ban, egy Fekecs Zsófia elleni röjtöki birtokperben tűnt fel Sopron vármegye törvényszéki irataiban. Ettől kezdve a közgyűlésekben, törvényszék előtti perekben többször képviselte a vármegye két világi mágnás birtokosát, Nádasdy Ferencet, szerdahelyi Dersffy Ferencet és több birtokos nemest, pl. a kaszaházi Joó Lászlót. De 1601–1606 között a vármegyei törvényszéken több alkalommal Vághy György előlülő alispánt helyettesítette. A képzett prokurator nevével gyakran találkozhatunk a szomszédos Vas vármegye közgyűlésein is. Ott pl. 1613-ban rimaszécsi Széchy Tamást, a kőszegi uradalom zálogbirtokosát, majd Nádasdy Ferenc özvegyét, Báthory Erzsébetet, illetve 1614–1619 között a vármegye főispánját, Nádasdy Tamást képviselte.³¹⁽³¹⁾ (Pályáíve Bethlen Gábor rendi-függetlenségi mozgalma időszakában „teljesedett” ki.) Az „értelmiségi piacon” kitűnően érvényesülő Meszlényi II. Benedek gyökerei is erre az időre nyúlnak vissza. Nagyapja, Meszlényi I. Benedek az 1596. évi porta-összeírás szerint Sarródon egy megosztott jobbágyportát bírt. Az 1600. évi házösszeírás Ligvánd, Szentmárton és a kuriális falu, Alsószopor területén összesen 12 adózó jobbágyház birtokosaként regisztrálta. Még 1570/1571 körül vette el Guary Sárát. (Ő volt első felesége, a második a Nádasdy család köznemesi ágából származott, a harmadik Szép Borbála volt.) A Vas megyében is birtokos Guary család ekkor Sopron vármegyében csekély fekvőbirtokkal, és befolyással bírt, de jó házasságok révén rokonságban állt a Chernel, Damonyai családokkal, illetve Guary Zsuzsanna második házassága révén a szerény Vas és Sopron megyei fekvőbirtokkal rendelkező Megyery Tamással. E család esete is jelzi a két megye nemességének szoros családi kapcsolatait, illetve az átirtoklásokat. Ez utóbbit azért is hangsúlyozni kell, mert miképpen gyakorta a nagybirtokok több vármegyében feküdtek (pl. Nádasdy Tamás, a győri püspök uradalmi), úgy gyakran a közép és kisbirtokos nemesség birtokállománya is több vármegye területén

helyezkedett el (pl. a Chernel és az ákosházi Sárkány családnak Sopron, Vas, Zala megyékben).³²⁽³²⁾

114Sajnos XVI. század második felét tekintve a Sopron megyei nagybirtokosok szervitori, familiárisi körei még nem oly ismertek, mint a század derekán. (A kutatottság jelen szintjén ott is elsősorban Nádasdy Tamás szervitori, familiárisi köre emelhető ki.) Ugyanakkor az a jelenlegi ismeretek alapján is megállapítható, hogy a megye nemessége sok szállal kapcsolódott a három nagy dominuszhoz, Nádasdy Ferenchez, szerdahelyi Dersffy Ferenchez és a győri püspökhöz. Megyei birtokosi helyzetét a Nádasdy családnak köszönhetette pl. a Giczey, Megyery, Récsey, Sennyey, Szentgyörgyi család, de Nádasdy Tamás, majd fia, Ferenc familiárisa volt a petőházi Zeke, illetve az Ághy család is, miként Poky Boldizsárt szervitori szerződés kötötte Báthory Erzsébethez. Valószínű szerdahelyi Dersffy Ferenc familiárisi, szervitori rendszere is fölöttébb kiterjedt volt, Meszlényi I. Benedek 1578–1583 között még özvegy zluiny Frangepán Anna (Oláh-Császár özvegy) familiárisaként kapott sallariumot, de az utóbbi év derekán szerdahelyi Dersffy Istvánhoz szegődött. 1583 júniusától – ahogy azt Johann Kauffman lánzséri számtartó eddig feltárt számadásai, elszámolásai mutatják – 1596-ig immáron Dersffy familiáris volt.³³⁽³³⁾ Visi Székely György a lánzséri vár provisoraként képviselte Dersffy Ferencet Sopron vármegye 1602. október 10-i, Lózs mezővárosban megtartott közgyűlésén. (A megelőző évben Vály István, az 1600. évi házösszeírás szerint Köhalom és Lackendorf falvakban összesen 3 adózó jobbágyházat bíró szervitor képviselte Dersffyt.)³⁴⁽³⁴⁾

A XVI. századi lakosságvándorlással foglalkozó, illetőleg azt érintő, Sopron vármegye történetéről szóló munkák elsősorban a horvát betelepítésről, betelepedésről emlékeznek meg. A török veszély, a török háborúk miatt Zengg környékéről és Felső-Horvátországból a kismartoni uradalom és Sopron vármegye területén már 1522–1527 között horvát letelepedést, illetve leteleptést lehet regisztrálni.³⁵⁽³⁵⁾ Ez a folyamat a XVI. századot végigkísérte. A nagy uradalmak területére több hullámban, folyamatos telepítések történtek, és a közép- és kisbirtokok jobbágyosságát ez a folyamat nem kizárhatóan másodlagos belső migrációk révén érintette.

A vizsgált időszakot és területet tekintve egy ismertsége ellenére kevésbé hangsúlyozott, sok részletében kutatatlan, hasonlóképpen több hullámban megtörtént belső migrációról kell szólnunk. Ez a a több lépcsős folyamat Magyar Királyság nemesi és nem nemesi lakossága török hódítás előli, a hódoltságból, vagy peremterületté vált térségből történt elmenekülése, részleges vagy állandósult megtelepedése volt. E belső lakosságvándorlás egyik legismertebb, számottevő lépése a birtokait veszített kisnemesség, **115**szerényebb birtokkal rendelkező nemesek észak-északnyugat irányú menekülése, szervitori szolgálatvállalása, megtelepedése. Ez utóbbi gyakran dominuszi telepítéssel, jóváhagyással, elhagyott jobbágytelekre ültetéssel, pusztatelkek benépesítésével, olykor jobbágytelkek, zsellérházak foglalásával ment végbe. A Zala megyéből menekülő széplaki Bottka Ferenc és felesége, Kisfaludy Katalin esete tendenciát jelez: a rokonságnál, Kisfaludy I. Balázs győri, ciráki birtokain kapott menedéket és csekély fekvő jószágot.³⁶⁽³⁶⁾ Ezek a migrációs folyamatok a hadihelyzet változásai függvényében újabb és újabb kiváltó okokat kaptak, így például Szigetvár 1566. évi elesése után is megszorodtak az e tájon új hont keresők, miként 1598 tavaszán egy röjtöki irtásperben Szigethy Kelemen, Chernel Ambrus jobbágya és Eszes György, Damonyay Péter jobbágya vallották: „*Sziget veszésétől fogva lakom itt*”. Hasonlóképpen Gyarmaty Sebestyén, Nádasdy Ferenc sarródi révésze is ez időtájt érkezett, ő két évvel Szigetvár elveszését követően jött Sopron megyébe.³⁷⁽³⁷⁾

Nádasdy Ferenc kapuvári uradalma 1597. évi urbáriumának elemzése immáron egy nagytájon, a Kisalföldön belül, illetve közvetlen peremterületein végbement robbanásszerű migrációra ad információkat. Ez pedig a kortársak által „hosszú háborúnak” nevezett tizenöt éves háború egy nagy jelentőségű

eseményéhez, Győr erődváros 1594. évi török általi elfoglalásához köthető. Ez a hadiesemény a „győri puszta” mellett Győr vármegye nyugati fele és a Sopron megyei Rábaköz településeinek pusztulását eredményezte. Az erődváros elfoglalásával párhuzamosan a Kisalföld peremén található pápai végvár is a Gázi Giraj kán krími tatárjai segítségével török kézre került, ami immáron Veszprém megye északi, Győr és Sopron megyékkel határos településeiről is menekülteket sodort az uradalomba.³⁸⁽³⁸⁾

A kapuvári uradalom 3 mezővárosában, Kapuváron, Szentmiklóson és Csapodon, és 5 falujából elsősorban Vitnyédén, Szergényben, Endréden, illetve ezeknél jóval kisebb mértékben Süttörön fölöttébb jelentős számú menekült található a Győr megyei Tóköz településeiből (Köny, Mérges), a Sokoróaljáról (Felpéc), illetve Sopron vármegye keleti feléből, az elpusztított Rábaközéből. Így különösen sokan telepedtek meg a korábban jelentős mezővárosokból, Szilből, Csornáról, Szanyból, miként sokan jöttek Bogyoszló és Barbacs falvakból is.³⁹⁽³⁹⁾ Speciális helyzetet mutat Csapod esete. Ott az urbárium 22 sármelléki menekült és megtelepedett nemest regisztrált. (Elhalás révén két sármelléki telkét tótországi menekült nemesek vették meg.)⁴⁰⁽⁴⁰⁾ A mezővárosban a sármelléki (Fejér vm.) menekült nemeseket még 1559–1562 között Nádasdy Tamás telepítette ¹¹⁶le.⁴¹⁽⁴¹⁾ A migrációs jelenségek kronológikus elkülönítésére, a származási helyek pontos statisztikai adatolásra csak a Nádasdy család gazdag XVI. századi urbáriumainak összehasonlító elemzése után kerülhet sor,⁴²⁽⁴²⁾ de azt az alább részletesen rögzített adatok is jelzik, hogy a kapui uradalom településein 1597-ben jelentős számban laktak az 1594. évi török hadjárat nyomán elpusztult Győr megyei tóközi falvak, illetve egyes sokoróaljai települések, továbbá a roppant nagy veszteséget szenvedett Rábaköz mezővárosai, falvai lakosaiból. Pápa 1594. évi, a győri erődvárossal egyidejű elfoglalása Veszprém megye északi pereméből is menekülteket sodort az uradalomba. Az erődváros 1598. évi visszafoglalása egy szerényebb méretű, ellentétes irányú népességmozgást is kiváltott, melyről a későbbiekben tesztek említést.

**4. táblázat. Betelepülők/menekültek a kapuvári uradalomban, 1597-ben.
(Különös tekintettel a tizenöt éves háború okozta belső migrációra.)**

Betelepültek/Menekültek a kapui uradalom településein 1597-ben							
A kapuvári uradalom települései							
Származási/ lakóhely község (vármegye)	Kapuvár mezőváros			Vitnyéd falu	Szergény falu	Endréd falu	Süttöi falu
	vár	város	vár-alja				
Almás (Komárom vm.)					1		
Babot (Sopron vm.)	6	9	3				
Barbacs (Sopron vm.)							
Bodonhely (Sopron vm.)	2						
Bogya (Komárom vm.)				1			

Betelepültek/Menekültek a kapui uradalom településein 1597-ben							
A kapuvári uradalom települései							
Származási/ lakóhely község (vármegye)	Kapuvár mezőváros			Vitnyéd falu	Szergény falu	Endréd falu	Süttői falu
	vár	város	vár-alja				
Bogyoszló (Sopron vm.)	3	2	1	11			
Bősárkány (Sopron vm.)				1			
Cenk (Sopron vm.)					1		
Csécsény (Győr vm.)				1			
Csikvánd (Győr vm.)	1						
117Csorna (Sopron vm.)			1	5	1	2	
Dör (Sopron vm.)				1			
Farád (Sopron vm.)	1			5			
Felpéc (Győr vm.)					2		
Gyarmat (Győr vm.)						2	
Gyömöre (Győr vm.)		1					
Hidász/Hidass (Sopron vm.)	4						
Himód (Sopron vm.)				1			
Jobaháza (Sopron vm.)		2		1			
Kádárta (Veszprém vm.)					1		
[Tót]Keresztúr (Sopron vm.)				1			
Kóny(Győr vm.)				1	3		
Koroncó (Győr vm.)		1					
Magloca (Sopron vm.)				1			

Betelepültek/Menekültek a kapui uradalom településein 1597-ben							
A kapuvári uradalom települései							
Származási/ lakóhely község (vármegye)	Kapuvár mezőváros			Vitnyéd falu	Szergény falu	Endréd falu	Süttői falu
	vár	város	vár-alja				
Malomsok (Győr vm.)					1		
Marcaltó (Veszprém vm.)					2		
Mérges (Győr vm.)	1						
Mezőlak (Veszprém vm.)					3		
Mórichida (Győr vm.)		1		3			
Németi (Sopron vm.)		2		2		1	
Ordód (Sopron vm.)	1	3	2				
Páli (Sopron vm.)				1			
Palota (Veszprém vm.)				1			
Pápa (Veszprém vm.)				1			
Pásztori (Sopron vm.)	1			1			
Pordány (Sopron vm.)		1			1		2
Sárkány (Sopron vm.)				1			
118 Sellye (Nyitra vm.)				1			
Szany (Sopron vm.)				1			
Szár föld (Sopron vm.)				5			
Szentandrás (Sopron vm.)				1	1		
Széplak (Sopron vm.)							
Szerecseny (Győr vm.)		1					

Betelepültek/Menekültek a kapui uradalom településein 1597-ben							
A kapuvári uradalom települései							
Származási/ lakóhely község (vármegye)	Kapuvár mezőváros			Vitnyéd falu	Szergény falu	Endréd falu	Süttői falu
	vár	város	vár-alja				
Szil (Sopron vm.)	1	5					2
Szovát (Sopron vm.)		1					
Tamási (Sopron vm.)		1		1			
Tét (Győr vm.)	3		1		1		
Varsány (Veszprém vm.)				1			
Veszkény (Sopron vm.)	3	2					
Vica (Sopron vm.)						5	
Vinye (Veszprém vm.)						2	

1598 és 1600 között Sopron vármegyében 4624-ről 2903-ra csökkent az adó alá vont házak száma.⁴³⁽⁴³⁾ A 37,2 %-os adóalap-csökkenés hátterében egyszerre található meg a településrendszer pusztulása és a járványok pusztító hatása.

Nem szabad megfeledkezni a Győr (1598) és Pápa (1597) visszafoglalásával immáron ellenkező irányba beállott migrációról sem. Ez a lakosság korábbi lakóhelyére történt visszavándorlása, illetve a Rábaközbe vándorlás. (Ugyanakkor azt sem szabad feledni, hogy ez a visszavándorlás, illetve megtelepedés egy több lépcsőben történő, időben elhúzódó folyamat volt, aminek hatása döntően kívül esik a vizsgált időszakon.) Továbbá jelezni kell egy kevésbé igazolható, de az adózástörténeti munkák által mindig is hangsúlyozott általános jelenséget, az adóeltagadás tényét.⁴⁴⁽⁴⁴⁾

A fenti három évben bekövetkezett háborús pusztítások jelentős része a háború során a megyén átvonuló, vagy ideiglenesen elszállásolt német és vallon katonák és a helyi lakosság közötti konfliktusok nyomán keletkezett. 1599-ben pl. Sopron vármegye ¹¹⁹sérelmei között szerepelt Draßburg kétszeri feldúlása,⁴⁵⁽⁴⁵⁾ 1601-ben, a Szentháromság ünnepén Lózson tartott közgyűlés a télre beszállásolt vallonok Bő, Bük, Mankó- és Egyházásbük falvakban tett pusztításaival is foglalkozott.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Az 1600. évi házösszeírásban a conscriptorok Nebersdorf (Ligvánd), Oberloisdorf (Felsőlászló), Mannersdorf (Kethely), Dörfl, Weingraben (*Baingrob*), Kaisersdorf (Császárfalu), Sankt Martin (Szentmárton), Neckenmarkt (Nyék), Horitschon, Frauenhaid (Boldogasszonyfalva), Ritzing, Siegendorf (*Czundorf*), Loipersbach falvakban

pestisjárvány súlyos pusztítását regisztrálták. Felsőlétszámú esetében mintegy 300 fő elhalálozásában konkrét lakosságvesztést is megadtak.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Dénesfa (*Dienesfalwa*) esetében jelezték: a település a vizek áradása miatt teljességgel elpusztult.

Győr 1598. évi visszafoglalását rögtön egy kisebb mérvű, de az adózó háztartásokat tekintve cseppet sem elhanyagolható ellenkező irányú migráció követte; ez pedig a lakosság egy részének visszatelepedése, másik részéről pedig a pusztult településeken történő megtelepedés volt. Az 1599. évi házösszeírás 15 – a csonka megye keleti peremterületeként nevezhető – településről 53 adózó ház megürüléséről ad hírt. (A dicatorkok Süttör és Hövej esetében a 15 ház lakossága visszatelepedési „helyét” is közölték, annak a Rábaközt nevezték meg.)

Ez az ellentétes irányú migrációs folyamat egyaránt érintette a világi és egyházi nagybirtokokat, a kis- és középbirtokot, így a Nádasdyak kapuvári uradalmából Csapodról, Vitnyédről, Szerényből, Süttörből, a győri püspök szombathelyi váruradalmához tartozó Himódról, a csornai premontrei prépostság höveji birtokáról, illetve Maróthy Mihály göbösi, széplaki, Megyery Imre süttöri, petőházi Zeke János özvegyének törzsbirtokáról, Petőházáról, Cziráky Mózes széplaki, szemerei, Szántóházy Ferenc ciráki birtokairól is számosan visszaköltöztek.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Természetes ez a lakosságmozgás csak egy roppant szerény népességforrás lehetett az elpusztult rábaközi településállomány és a megölt, rabságba hajtott lakosság pótlására. Az itt fekvő falvak, mezővárosok egykori jelentőségét kitűnően érzékelteti a győri püspökség keszői uradalma 1587. évi urbáriumának egy-két adata. Szany mezővárosban 77 fél jobbágytelken 80 jobbágycsalád és mellettük mintegy 20 zsellércsalád élt. Csanakon a bíróval együtt 29 féltelkes jobbágycsaládot jegyeztek fel. Itt a püspökség majorságot (allodium) is bírt. Bágyogon 7,5 jobbágytelek került az urbáriumba. (A faluban két pusztai jobbágytelket a püspökség ¹²⁰– valószínűsíthetően majorság kiépítését célozva – már saját szántóföldjeihez csatolt.) Dör egyházi nemesi (praedialista) községben 13 praedialis nemesi család élt. Ők terménytized-szolgáltatással tartoztak a győri püspöknek.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ A Rábaköz nagymérvű pusztulását és a lassú újjáéledést a Nádasdy birtok Babot is jól példázza. Az 1619. évi portaösszeírásban Szilvássy Jakab királyi adószedő (dicator) a település feltüntetésével annak elmúlt évekbeli hanyatott történetét is összegezte.

Babot Győr elesésétől, 1594-től pusztai volt, nemrég kezdtek csak megtelepedni, építkezni, amit a földesúr megengedett, s a lakóknak három évi adómentességet adott. A tizenöt éves háború alatti népmozgást illusztrálja az a megjegyzése, hogy a Bocskay vezette rendi-függetlenségi harc során rövid időre a rácok a területen megtelepedtek, létrehozták a rövid életű Új-Babotot.⁵⁰⁽⁵⁰⁾

A megyetörténeti kutatások jelen eredményei szerint Sopron megyében az egytelkes (kurialista) nemesek jelentős száma a Magyar Királyság XV. századi adópolitikájának tudható be. Azaz: a súlyos állami adók ellen a nemesség egy része jobbágylétrehozásokkal, jobbágytelkek megnevelésével védekezett, így próbáltak meg kibújni a növekvő állami terhek alól. A török háborúk okozta hadiállapot beálltával az 1540-es évek országgyűlései folyamatosan hozták az egytelkes nemesek megadóztatását, személyes hadrakelését, védelmi kiadásokhoz, várerődítésekhez történő hozzájárulását előíró és szabályzó törvényeket (pl.: 1542:XXV., 1543:XIV., 1546:VI., 1548:XXV. törvények).

A század végén, a kortársak által hosszú háborúnak nevezett tizenöt éves háború okozta pénzügyi terhek növekedésével az országgyűlés az 1595:V., 1596:X. törvények az egytelkes nemesek hadiségély adását és ez ügybeni megadóztatásukat, a taxáltatást rendelték el. Ezt, illetve az 1598-tól a ház avagy füstadó alkalmával szedett taxáltatást Sopron vármegye vagyionuk arányában rendelte el.⁵¹⁽⁵¹⁾

Az 1596. évi taxa alá vett nemesek összeírásában 76 településen (mezőváros és falu) 494 taxalistát

regisztráltak. Ekkor Sopron városban 8 taxalista nemes élt.⁵²⁽⁵²⁾ 1600-ban 77 településen 371 taxalista nemest (kurialista, armalista) írtak össze. Ekkor Sopron városában 10 taxalistát tüntettek fel.⁵³⁽⁵³⁾ A két számadat közötti óriási eltérés pontos magyarázatát jelenleg nem tudom megadni. (Ez ugyanis csak részben magyarázható a menekült kurialisták, armalisták visszatelepedésével.) A taxalisták által lakott településállomány törzse a már XV. század végére kialakult. Ez 24 nemesi községből állt, melyből a Rábaköz pusztulásával több elpusztult (pl.: Dör, Jobaháza, a szomszédos ¹²¹Csáford, Kistata, Potyond). De megmaradt a nemesi községek Soprontól D-DNy-ra fekvő tömbje, illetve az ettől különálló Felsőpulya (Oberpullendorf).⁵⁴⁽⁵⁴⁾ A Rábaköz pusztulása ellenére a kurialista nemesek meghatározó településeinek száma nem csökkent, sőt – minden bizonnyal az említett migrációs folyamatoknak köszönhetően – növekedett. 1595/96 során a csonka megye mintegy 36 településén jegyezték fel egytelkes, avagy kurialista nemeseket.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ A források arra mutatnak, hogy szinte a megye településállománya jelentős részét taxa alá vetett lakosság lakta. Ennek meghatározó okát a szinte minden településen élő, ezen kategória alá vett uradalmi alkalmazottak személyében kell keresni. Ez a tény egyben az uradalmak szervezetrendszerének kiépülését is jelzi.

Az egytelkes, kurialista, armalista nemeseket illető adóztatási szakkifejezés, a „taxás nemesek” szópair és kategória egyneművé teszi a nemesség e számarányában fölöttébb jelentősnek nevezhető alsóbb vagyoni rétegét. Valójában a taxás nemesek kategória mögött a XVI. században a nemesség fölöttébb szélsőséges vagyoni differenciálódást mutató, eltérő eredetű csoportjai találhatók.

Az „elit” Sopron vármegye nagymúltú, a XV–XVI. századi adózási törvények miatt birtokosokból jobbágyelbocsátásokkal kurialistává lett családjai (Chernel, Mesterházy)⁵⁶⁽⁵⁶⁾ adták. Mellettük szép számmal találhatók szerény ingatlannal rendelkező kurialista, illetve armalista nemesek, továbbá a török veszély elől elmenekült, gyakran valamely nagybirtokos szolgálatába állt, vagy általa letelepített vagyonvesztett kismesek is. Közöttük gyakran megkülönböztethetők a menekült és letelepített horvát kismesek (pl. Császárfaluban), illetve egy további külön csoportot alkotnak az uradalmi alkalmazásban állók.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Az armalisták létszámát növelte egy társadalmi mobilizációs jelenség; a jobbágyság egy része katonai szolgálata, árukereskedelemben bekapcsolódva pénze, vagy az uradalmakban végzett munkája révén kiváltságolt pozícióba jutva földesura segítségével armalist nyerve a nemesi rendbe emelkedett.¹²²(Természetes ez a jogi emelkedés nem járt együtt királyi adománybirtokkal, vagyongyarapodással.)⁵⁸⁽⁵⁸⁾

Az 1596. évi taxalista összeírás felhasználásával, a kivetett taxa nagysága alapján, a taxált nemesek vagyoni rétegződése az alábbi vagyoni differenciálódást mutatja. A taxalisták adójában a két szélsőség a 10 ft-os felső határ és a 25 d-os alsó határ volt. 1596-ban 13 %-uk 2 ft-ot, 35 %-uk 1 ft-ot, 27 %-uk 50 d-t fizetett. A felső határba; a 8–9–10 ft-os taxák fizetésébe, csak 5 nemes tartozott.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

A taxált nemesség több jobbmódú, jelentős történeti múltra visszatekintő családja, a sok munkával járó alsóbb vármegyei hivatalok (esküdt, szolgabíró) tisztségviselőit adta. E helyzet, illetve vagyoni viszonyaik nyomán megállapítható: a taxalisták felső vagyoni csoportja és a kisebb birtokkal rendelkező nemesség alsóbb része között a határok erősen összemosódtak.

A fenti kutatási eredmények alapján cseppet sem állítható, hogy Sopron vármegye a térség általános modelljét képviselné, hisz Győr vármegyében az egyházi birtoknak jóval nagyobb súlya volt, míg Moson vármegye birtokszerkezete még a tágabb térségben is teljesen speciálisnak tekinthető.

Sopron vármegye XVI. századi birtokviszonyai csak egy típust mutatnak, melyben a világi magánföldesúri nagybirtok dominált, a jómódú középbirtokosok egy viszonylag szűk (de pl. a szomszédos Győr

vármegyénél bővebb és erősebb) jelenléte mellett számában jelentős a nemesi kisbirtok, illetve az egytelkes nemesség. Az utóbbi a családok növekedése, illetve fölöttébb jelentős részben a török háborúk okozta migrációk miatt a XVI. század végére a XVI. század közepi „létszám” 4–5-szörösére növekedett.

A nemesség átrétegződésének családszintű vizsgálata a jelen forrásfeltárási kereteket meghaladó további genealógiai és s azzal egybefüggő birtoklástörténeti kutatásokat kíván.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja

123 Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja

Deszkásy Boldizsár a Soproni Kaszinó történetéről szóló könyvének végén felsorolta Sopron vezető személyiségei között a város felügyeletével megbízott főispánokat is.¹⁽⁶⁰⁾ E sorból azonban egy név hiányzik. Méghozzá a város első főispánja, akit Mérey Károlynak hívtak. Felvetődik a kérdés, miért borította a közben eltelt évtizedek során a feledés teljes homálya tevékenységét, sőt nevét is egykori városában?

Mielőtt azonban ennek taglalásába kezdenénk, szólni kell arról, hogyan is alakult ki a városi főispáni poszt, amely téma maga is egy fehér folt a történetírásban.

A törvényhatósági jogú városokat és vele együtt az őket a kormány megbízásából felügyelő városi főispáni tisztséget az 1870. évi 42. tc. alapján hozták létre.

A törvényhatóság fogalmát így határozták meg a korabeliek: „*A törvényhatósági joggal felruházott város lényegében község, mely azonban tágabb jogkörrel, nagyobb önállósággal bír, a megye hatósága alatt nincs, közvetlenül érintkezik a kormánnyal s közvetlenül ennek felügyelete alatt áll.*”

Annak megítélésében, hogy a városi főispáni posztot pontosan milyen szándékkal hozták létre ma is nagy a bizonytalanság. Az azonban vitathatatlan, hogy elsősorban az ellenőrzés, a felügyelet igénye vezette a kormányzatot, ezt ugyanis minden előző hatalom megpróbálta megvalósítani.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / A városokat felügyelő királyi biztosok

A városokat felügyelő királyi biztosok

Első példája ennek, a Habsburg kormányzat által a 16. században létrehozott királyi biztosi tisztség. A biztosok a király személyes megbízottaiként a város felett akkor még csak felügyeleti jogot kaptak, annak belügyeibe közvetlenül nem szólhattak bele. A központi akarat érvényesítésére csak a tisztújításokon befolyásolásán keresztül volt lehetőségük.²⁽⁶¹⁾

Bár ez csak kis befolyást tett lehetővé, ráadásul a biztos nem tartózkodott huzamosabb ideig a városban, mégsem örültek neki a polgárok. Látogatásaik alkalmával ugyanis a helyieknek kellett gondoskodni ellátásukról, ami komoly anyagi megterhelést jelentett. Nagyobb lett az ellenszenv velük szemben, amikor 1690-ben I. Lipót hatáskörüket kiterjesztette az adóképeség megtartásának, a bírászkodás felügyeletére is.

Ennél is nagyobb felháborodást keltett, hogy legfontosabb feladatuk a protestánsok visszaszorítása lett.³⁽⁶²⁾

II. Lipót uralkodása idején hozták létre, a nemesi igényeknek megfelelő közigazgatás megújítására a Regnicularis Deputatiót (Rendszeres Munkálatok Bizottsága). Ennek városokra vonatkozó javaslatait gr. Majláth József fogalmazta meg. A magyar- és ¹²⁴horvátországi városokat 13 csoportba osztotta (Sopron Kismartonnal, Kőszeggel és Ruszttal a 3. csoportot alkotta volna), amelyek élére, a királyi biztosok helyett, a főispánok jogához közeli hatáskörrel, főfelügyelőket (Tavernicusokat) nevezett volna ki az uralkodó. ⁴⁽⁶³⁾ Ezek megjelenése már a felügyelet állandósulását és az ellenőrzés folyamatosságát jelenthette a szabad királyi városok felett.

A bizottság munkáját I. Ferenc felfüggesztette és csak 1827/28-ban folytathatták tevékenységüket. Ekkor újra a Majláth által lefektetett elvek szerint, határozták meg a tervezett, a király által kinevezett és fizetett főfelügyelők (Inspectore Regius) jelentősen kiterjesztett hatáskörét.⁵⁽⁶⁴⁾

A városok bizottsági tagjai természetesen tiltakoztak ezen posztok létrehozása ellen. Azonban bevezetésük nem e miatt hiúsult meg, hanem azért, mert a következő mintegy két évtizedben éppen a városok kérdése és felügyeleti joguk lett a reformkori országgyűléseken a kormánypárt és az egyre erősödő ellenzék egyik legjelentősebb harctere.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Reformkori elképzelések

Reformkori elképzelések

Tulajdonképpen három nézet állt szemben egymással. A városok vezetői, minimális belső szervezeti átalakítások elfogadása mellett, a királyi biztosi intézmény és vele a felügyelet teljes megszüntetését követelték. Természetesen az ő véleményük nyomott legkevesebbet a tárgyalások során.

Az udvar és a hozzá hű politikusok a városok szorosabb felügyeletét akarták, mert ettől remélték, hogy politikai bázist szerezhetnek a megyékkel szemben. Az alsótábla reformpárti része támogatta a felügyelet személyes jellegének megszüntetését. Céljuk a városok kiszabadítása volt a kormány gyámkodása alól, összekötve önkormányzatuk átalakításával és a helyi választójog szélesítésével.⁶⁽⁶⁵⁾

Érdemes egy kicsit bővebben foglalkozni a kormányzat reformkori javaslatával, mert ez – mint majd látni fogjuk – mintául szolgált a későbbiekben a városi főispánok hatáskörének kialakításához.

Az 1843/44. évi országgyűlésre a kormánypárt által kidolgozott javaslatban új néven, de nagyjából a korábban tervezett jogositványokkal szerették volna megalkotni, a több várost ellenőrző *főpolgármesteri* posztot.

A királyi főpolgármester elnöki jogkörein keresztül avatkozhatott be leghatékonyabban a város önkormányzatába. Feladata volt a tanácskozás megnyitása és feloszlata, ő határozhatta meg a tárgyalás alá került ügyek sorát. Kötelessége volt a csend és rend fenntartása. Szavazategyenlőség esetén ő döntötte el a kérdést.⁷⁽⁶⁶⁾

Bár a törvény elméletileg az önkormányzatot és a közigazgatást kettéválasztotta, a főpolgármester úgy a belügyek, mint az országos jelentőségű kérdések tárgyalásánál teljhatalmat kapott azzal, hogy már a napirendre tűzést is megakadályozhatta. A 144. §. pedig még az esetleges véletleneket is kizárta. Ez a pont

csak a királyi főpolgármesternek ¹²⁵tartotta fenn a tisztújítószék elnökségét, megtoldva azzal, hogy kezébe adta a kijelölés jogát is. A választáskor szavazategyenlőségnél itt is ő dönthetett.⁸⁽⁶⁷⁾

A városok az új felügyelői hivatalt sem fogadták el. Hivatkoztak a történeti jogra, amelyben ilyen nem szerepel. Felismerték, hogy önkormányzati jogukat szinte teljesen elvesztik, ugyanakkor a király nevében ügyködő főpolgármester semmilyen felelősséggel nem tartozik, de *"állandó jelenlétével a polgárokat rettegeti"*.⁹⁽⁶⁸⁾

Mérey Károly (1816–1874) somogy megye főispáni helytartójaként az 1860-as években (Lévai József György – Kaposvár – tulajdona)

Az alsótábla ellenzéki része is elutasította a tervet, ezért az országgyűlésen heves viták során a főpolgármester jogkörét csökkentették, és kerületek fölé helyezték őket. Így sikerült egy szavazattal elfogadtatni a javaslatot. Az alsótábla azonban végig kitartott azon véleménye mellett, hogy ne kaphassanak kijelölési jogot a tisztviselői állások betöltésénél.¹⁰⁽⁶⁹⁾ Megegyezni nem tudtak, ezért elnapolták az ügyet.

¹²⁶A következő országgyűlésre a kormány kisebb változtatásokkal terjesztette elő ugyanazt a törvényjavaslatot.¹¹⁽⁷⁰⁾ A javaslat teljes tárgyalására az 1848. évi forradalmi események miatt nem került sor. Rövidített, 30 §-ból álló változatát fogadták el, és ezt szentesítette az uralkodó áprilisban. Az 1848. évi 23. tc. 1. §-a a következőket mondta ki: „A város, mint önálló köztörvényhatóság, közdolgait törvényes felsőbb felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenül, a köztörvény szerint igazgatja.” ¹²⁽⁷¹⁾ A városok és az országgyűlés többi résztvevője is többet várt ennél. Tulajdonképpen elnapolták a döntést, a részletek kidolgozását későbbre halasztották, amelyre azonban nem kerülhetett már sor. A törvény idézett kijelentése azonban annyira általános, hogy nem csoda ha a későbbiekben sok zavart okozott, mert mind a

felügyelet ellenzoí, mind támogatói ezzel indokolhatták lépéseiket.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / 1848 után

1848 után

A Bach korszakban a szabad királyi városok túlnyomó többsége a megyefőnökök illetve a főispánok felügyelete alá került. Kivételt ezek közül csak Pest, Buda, Sopron, Pozsony, Kassa és Nagyvárad jelentett, amelyek közvetlenül az országos hivatalok hatáskörébe tartoztak. Az elsőfokú ellenőrzést mégis maga a kinevezett polgármester látta el.¹³⁽⁷²⁾ A kiegyezés után a kormányzat tulajdonképpen az 1847. évi állapotokat elevenítette fel, az 1848. évi 23. törvénycikk fedezete alatt. Nyíltan az autonómia visszaállítását hirdették,¹⁴⁽⁷³⁾ de a valóságban a kormányzat felsőbbségének elismerését követelték meg.¹⁵⁽⁷⁴⁾

Nem csoda, ha ebben a helyzetben a városok bizonytalanságban érezték magukat és szorgalmazták helyzetük törvényi rendezését. Sopron is megírta 1869-ben a maga felterjesztését, mind az országgyűlésnek, mind a kormánynak, amelyben sürgette a törvényhatóságok helyzetének mielőbbi rendezését. Egyik legjelentősebb érvként a városok nagyarányú eladósodását és az állammal szemben fokozatosan növekvő adóhátralékokat hozták fel.¹⁶⁽⁷⁵⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Az 1870: 42. törvénycikk

Az 1870: 42. törvénycikk

A kormányzat is érezte a rendezés szükségességét, ennek kifejezése volt az 1869. évi új országgyűlést megnyitó trónbeszéd. Ebben az uralkodó a megváltozott viszonyok között a közigazgatás reformálásának elengedhetetlenségéről beszélt, kiemelve az önkormányzat és a felelős kormány közötti összhang megteremtésének szükségességét.¹⁷⁽⁷⁶⁾ **127**A törvényjavaslat előkészítése azonban komoly gondokat okozott. A legnagyobb fejtörést éppen a városok ügye jelentette. A megyék és a községek javaslatát már 1870 elején kiadták szövegezésre, de a városok ügyét egyelőre függőben hagyták.¹⁸⁽⁷⁷⁾ A belügyminiszter terve először az volt, hogy a két törvényt közös tárgyalásra nyújtja be, de a köztörvényhatóságok, amelyeknek politikai hatalma is volt, fontosabbak voltak, ezért azokat mégis előbbre vették.

A királyi előszentesítést április 25-én kapta meg a tervezet¹⁹⁽⁷⁸⁾, amelyet 1870. április 28-án terjesztett az országgyűlés elé Rajner Pál belügyminiszter.²⁰⁽⁷⁹⁾ A városok ügyét úgy oldották meg, hogy a rendezett tanácsú városokat a községi törvénybe foglalták, a szabad királyi és egyéb kiváltságos városok számára pedig létrehozták az új típust, a törvényhatósági jogú város kategóriáját. Ezeket azonos szintre emelték a megyékkel és a kormány ellenőreként ott is főispánokat óhajtottak felhasználni. A főispánok tervezett jogköre – mint már említettük – kísértetiesen hasonlított az 1840-es években kidolgozott városi törvényjavaslatok főpolgármestereinek jogosítványaihoz, beleértve a felügyelet, az ellenőrzés és főként a kijelölés jogát.

A javaslatot az ellenzéki sajtó szinte ízekre szedte, de vitára bocsátották a megyékben és a városokban is. A megyei törvényhatóságok közül is több elutasította, csakúgy a városi közgyűlések zöme is. Legfontosabb érvük az volt, hogy nem '48-as alapon áll, az önkormányzatot semmivé teszi, és a városok ügyét a 48-as

elveknek megfelelően külön törvényben kellene rendezni.

A június 29-én induló parlamenti vitában a belügyminiszter visszautasította a centralizáció vádját. Szerinte a legszabadelvűbb megoldást választották, mert a belső viszonyok rendezésében szabad kezet kaptak a városok.²¹⁽⁸⁰⁾ A kormánypárt tagjainak is voltak fenntartásaik a javaslattal szemben, de Andrásy miniszterelnök kabinetkérdéssé tette az alapvető tételeket, közöttük a főispáni jogkört is, ezért Deák Ferenc közreműködésével sikerült elsimítani az ellentéteket.²²⁽⁸¹⁾

A részletes vitát július 16-án kezdték meg, 23-án már be is fejezték. Közben egy fontos módosítást tettek. Kautz Gyula javaslatára a kormány is elfogadta, hogy a megye főispánja nem lehet egyúttal a megyéje területén levő város felügyelője.²³⁽⁸²⁾ A harmadik olvasat utáni szavazásra július 26-án került sor. A 401 képviselőből 149 volt távol, igennel szavazott 150, nemmel 101.²⁴⁽⁸³⁾ A király augusztus 1-jén szentesítette az új törvényt. A törvényjavaslatban egyszerre volt benne a centralizáció és a partikularizmus. A központi kormányzat megszerezte – a főispáni jogkör kiterjesztése segítségével – a törvényhatóságok feletti felügyeletet. Ugyanakkor ezt nem tette teljessé, meghagyta részleges önállóságukat. Későbbi kutatók szerint, az abszolutista megoldás visszatérésének ¹²⁸veszélye miatt nem vitte végig a kormány az átalakítást. Kelltek továbbra is a bizonyos politikai jogokkal is rendelkező törvényhatóságok, mint ellenállási bázisok, ahova az esetleges restauráció esetén visszavonulhat a nemzet.²⁵⁽⁸⁴⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / A főispánok jogköre

A főispánok jogköre

A törvény szerint általában a főispán jogkörébe tartozott a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállításával megbízott bizottság elnökének és a nyolcból három tagjának kinevezése (22. §.). Elnökölt a törvényhatósági bizottság közgyűlésében, rendkívüli közgyűlést csak ő hívhatott össze (41-42. §.). A tanácskozást megnyitotta, vezette, a rendet fenntartotta és a tárgyalta kérdést ő bocsátotta szavazásra.

A negyedik fejezet tárgyalta részletesen a főispáni posztot és a vele járó jogosítványokat. E szerint nem egyszerűen felügyeletről volt szó, hanem a belügyminiszter javaslatára a király által kinevezett főispán állt a törvényhatóság élén. Ebben a szakaszban rögzítették azt is, hogy elválasztották a posztot az örökös főispánságoktól.

Itt található, hogy a megye főispánja nem lehet városi főispán, de egy városi közigazgatás több törvényhatóságot is felügyelhet. (52. §.) Az 53. §. meghatározta a tevékenységi körét: „*a végrehajtó hatalom képviselője; mint ilyen ellenőrzi a törvényhatósági önkormányzatot és őrködik a törvényhatóságok által közvetített állami közigazgatás érdekei felett...*”. Ennek érdekében évente legalább egyszer megvizsgálhatta a tisztviselők munkáját, megtekinthette a polgármesterhez érkezett beadványokat és rendeleteket, vizsgálatot indíthatott a rosszul dolgozó tisztviselők ellen, őket fel is függeszthette állásukból, és ideiglenesen helyettesíthette a következő közgyűlésig, ahol viszont már a törvényhatósági bizottság tagjai döntöttek ügyükben. A polgármestert azonban csak a belügyminisztérium jóváhagyásával függeszthette fel, és nem helyettesíthette. A végrehajthatatlannak ítélt rendeletet a törvényhatóság rajta keresztül juttathatta vissza a kormányhoz. A főispán elnökölt tisztújítások idején a jelölőbizottságban, melynek hat tagja közül hármat ő nevezett ki. (68. §.), csakúgy, mint a levéltárnokot és a tiszteletbeli tisztviselőket is. A megürült állásokat, ha elkerülhetetlenül szükséges volt, a következő közgyűlésig helyettesíthette. (72. §.)

A legtöbbet vitatott 54-55. §-ok lehetőséget adtak arra, hogy a főispán a kormány által fontosnak ítélt rendeletek végrehajtására, rendelkezzen a törvényhatósági tisztviselőkkel. A nem engedelmeskedő tisztviselőket felfüggeszthette és helyettesíthette. Ez a tisztviselő azonban nem a következő közgyűlésig, hanem a tisztújításig maradt hivatalában. A következő paragrafus rögzítette, hogy rendkívüli hatalma a rendelet végrehajtásával véget ért.²⁶⁽⁸⁵⁾ A jogkör tekintetében ellentmondónak tűnik az 52. és 53. §., mert az egyik arról szól, hogy a főispán a város élén áll, míg a másik csak az ellenőrzésről beszél. A jogköröket tanulmányozva viszont egyértelműen kitűnik, hogy az önkormányzat életébe közvetlenül beavatkozhatott. Ráadásul az 54-55. §-ok mintegy bábá állapotú kormánybiztosi jogkört tartalmaztak, amely bármikor kibontható és bevethető az ellenszegülő törvényhatóságokkal szemben, megkímélve a kormányzatot a kellemetlen, esetlegesen sok felháborodással járó, nyílt fellépéstől.

129A tisztújítások jelölő bizottságában való főispáni elnöklés és a három általa kinevezett tag biztosította többség lehetővé tette, hogy a kormányzatnak kellemetlen tisztviselők ne kerülhessenek még a jelöltek közé sem. A mégis megválasztott, de nem engedelmeskedő hivatali viselők felett pedig ott lebegett a tiszti eljárás és a felfüggesztés lehetősége.

A tiszteletbeli tisztviselők kinevezése is jelentőséggel bírt, mert a kor szokásának megfelelően, ez volt az előiskolája a tényleges hivatal viselésének, a tisztújításkor elsősorban ők kerültek az új jelöltek közé. A kormány tehát előre kinevelhette önmaga számára a hűséges tisztviselők következő generációját.²⁷⁽⁸⁶⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Sopron és az új törvény

Sopron és az új törvény

Az 1869-ben végzett népszámlálás adatai szerint a (Brennbergbánya nélkül) 19 660 lakosú²⁸⁽⁸⁷⁾ város jelentős problémákkal küszködött. Már a század első felében hanyatlásnak indultak legjelentősebb gazdasági ágai, a bortermelés és a kézműipar. Mindezek az osztrák vámpolitika következményei voltak. A Bécs felé irányuló fontos átmenő kereskedelmi forgalom a Semmering vasútvonal kiépítése miatt került válságba. Ebből a közlekedési vákuumból csak a kanizsai vonal megnyitásával tudtak kikerülni, de a forgalom már soha nem érte el a korábbi szintet.²⁹⁽⁸⁸⁾

Az 1850-es években a város kiemelt közigazgatási és bírósági központ volta hozott a hanyatlás közepette egy kis emelkedést. Ez azonban csak kis lélegzetvételnymi időszak volt és a gazdasági alapokon nem tudott javítani. Ilyen körülmények között nem csoda, ha folyamatosan deficitel küszködtek. Az 1872-ben készített vagyonleltár szerint a város cselekvő vagyona 1 232 635 Ft-ot, míg adóssága ennek több mint negyedét (343 005 Ft) tett ki.³⁰⁽⁸⁹⁾ Az 1871. évi költségvetés 335 461 Ft bevétel mellett 383 134 Ft kiadással számolt. A jelentkező 51 383 Ft-os hiányt csak 30%-os pótdadó kivetésével lehetett megszüntetni.³¹⁽⁹⁰⁾ A hiány évente ismétlődő volt, de ez nem volt szokatlan a korabeli Magyarországon, alig néhány város tudta költségvetését többlettel zárni.

A folyamatos pénztári hiány miatt a város vagyonának értékesítésére (vágóhíd, harkai vendégfogadó) és újabb kölcsönök felvételére kényszerült. A színház javítására 30000 Ft-os hitelt kellett felvenni, a kifizetések folyamatosságának biztosítására is többször kellett kisebb kölcsönöket igénybe venni.³²⁽⁹¹⁾

A szorító gazdasági problémák közepette mégis úgy tűnt, hogy az 1870-es évek első szakasza a tartós fellendülés időszaka lehet. Sorra alakították az új részvénytársaságokat, főleg a pénzügyeket. Arra, hogy

ez a gyarapodás mennyire volt megalapozott a későbbiek során még bovebben kitérünk. A város igazgatását 37 tisztviselő élén az a Kurcz Endre vezette, aki 1852-től a Bach-korszak végéig felsőbb kinevezéssel már betöltötte a polgármesteri tiszte. 1861-ben városbíróvá, 1867-ben pedig újra polgármesterré [130](#)választották. Minden újabb tisztújításon megkapta ezt a posztot, egészen 1879-ben történt nyugdíjazásáig.[33\(92\)](#)

Már szóltunk arról, hogy Sopron városa számára is fontos volt a törvényhatósági viszonyok mielőbbi rendezése. Ez még sürgetőbb lett a tisztújítás közeledtével. 1870-ben a polgármester javaslatára a közgyűlés a belügyminisztériumhoz fordult, mert elérkezett az 1867. évi választás megújításának ideje. A véleményük az volt, hogy a törvényhatósági rendezés folyamatban van, ezért addig nem érdemes már megtartani. Az elkészült beadványt Ihász Rezső országgyűlési képviselő pártfogásába ajánlották.[34\(93\)](#)

Nagy megdöbbenést váltott ki a városban, amikor az újságok közölték a törvény tervezetét. Ezt fogalmazta meg Klauzen Károly tanácsos, amikor a május 4-én tartott közgyűlésnek javasolta, hogy sürgősen állítsanak össze egy bizottságot, amely megvizsgálná a javaslatot, különösen annak a szabad királyi városok autonómiáját veszélyeztető részeit. Természetesen felszólították a többi várost, hogy ők is éljenek törvényhatósági jogukkal és tárgyalják meg a veszélyes javaslatot. Az előterjesztést elfogadták.[35\(94\)](#) Volt még egy lehetősége a városnak, hogy szavát hallassa az eloterjesztéssel kapcsolatban. Önálló szavazóközvet lévén Ihász Rudolf csak Sopront képviselte az országgyűlésben, őt lehetett volna még felkérni az érdekek képviselésére. Azonban a képviselőházi naplókat vizsgálva sem a tervezet támogatói, sem ellenzői között nem találjuk felszólalását.

Ezt a tartózkodó magatartást, úgy tűnik a képviselő is kényelmetlennek érezte, ezért a törvény szentesítése után a városba látogatott és saját költségén 7 oldalas jelentést nyomtattatott ki. Ebben részletesen ismertette a vitát és magát a törvényt is. Mindezt előszóban is előadta, az augusztus 31-én tartott közgyűlés előtt. Ekkor a képviselők nemhogy számon kérték volna passzivitását, de előadása végén megéljeneztek.[36\(95\)](#) Mindez annak ismeretében még érdekesebb, hogy tavasszal mekkora ijedelmet keltett a tervezet, illetve milyen ellenszenvvel viseltettek a későbbiekben is a főispáni intézménnyel szemben.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / A törvény életbeléptetése

A törvény életbeléptetése

Az 1870: 42. törvénycikk alapján 71 város kapott törvényhatósági jogot. Nem túlzó az a kijelentés, hogy a kormány kényelmi szempontokból minden korábban valamilyen kiváltsággal rendelkező várost részesített ebben a jogban. Tekintet nélkül az akkori állapotokra, fejlettségükre, gazdasági erejükre. Így fordulhatott elő, hogy egy főispán felügyelete alá tartozhattak egymástól egészen eltérő állapotú városok is. Ha csak a lakosság számát vizsgáljuk, a nagyobbak közé tartozó Sopron mellett, a közepesnek is csak jóindulattal minősíthető Kőszeg (6 915), az egészen kicsi Kismarton (2 475) és Ruszt (1 324) kapott, területi alapon, egy csoportba beosztást.[37\(96\)](#) Ezt az aránytalanságot majd csak az 1876. évi 20. törvénycikk orvosolta, amikor a 71 városból a túlnyomó [131](#)többség elveszítette törvényhatósági jogát.[38\(97\)](#) A belügyminiszter számára nagy gondot okozott a városi főispánok személyének kiválasztása. A kinevezések késésében minden bizonnyal közrejátszott az is, hogy 1871 februárjában a belügyminisztert leváltották. Rajner Pált államtitkára, Tóth Vilmos váltotta a széken, aki még az év során be akarta fejezni a városok átalakítását.[39\(98\)](#) Az első kinevezésekre így is csak hosszas előkészítés és vizsgálódás után, 1871. július

17-én került sor, a király ekkor 15 előterjesztést hagyott jóvá. Szeptember közepéig egy kivételével minden posztot betöltöttek.⁴⁰⁽⁹⁹⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Sopron főispánjának kinevezése

Sopron főispánjának kinevezése

A legnagyobb fejtörést éppen a Kismarton, Kőszeg, Ruszt és Sopron élére kinevezendő kormányfelügyelő személye okozta. Tulajdonképpen még az sem volt világos, hogy a minisztérium milyen elvek alapján akarta kinevezni a főispánokat. Így több önjelölt és a városok által kívánt név is felmerült.

Szóba került egy Bach-kori Vas megyei hivatalnok Gobra József neve, Kőszeg Fabianits Ignác volt kerületi táblai ülnököt szerette volna e posztot látni, akinek nagy tekintélye volt a városban. A soproniak viszont a kinevezés késése miatt aggódtak, mert „...többeknél azok közül kiket a közvélemény e polczra kijelelt, hiányzik az áldozatkészség a sok felelősséggel járó hivatal elfogadására, így a kormány lesz kénytelen kinevezni azt, akit éppen megneveznek, vagy ha ezt tenni nem akarja, saját választása szerint kell a választást eszközölnie.”⁴¹⁽¹⁰⁰⁾

A végén úgy tűnik ez utóbbi következett be. 1872. január 22-én az a Mérey Károly nyerte el – 3 000 Ft-os fizetés mellett – ezt a címet⁴²⁽¹⁰¹⁾, aki közvetlen kapcsolatok nélküli volt az említett városokban. Igaz, édesanyja Tallián Zsófia Kőszegen született⁴³⁽¹⁰²⁾, és ő gyermekkorában néhányszor meg is fordult ott, de az 1870-es években már egyetlen rokona sem élt a városban.⁴⁴⁽¹⁰³⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Mérey Károly

Mérey Károly

„Méltóságos kaposmérői és kis-dovorányi Mérey Károly, cs[ászári] és Apostoli kir[ályi] Felsége valóságos aranykulcsos híve, kir[ályi] tanácsos, a pápai Szent Gergely-rend középkeresztes vitéze,”⁴⁵⁽¹⁰⁴⁾ 1816. október 15-én született Esztergomban.

¹³²Családja IV. Béláig vezethette vissza nemességét, ekkor kapták adományként a Somogy megyei Mérő (Kaposmérő) helységet. Országos hivatalokat már a 16. századtól viseltek ősei. Apja Mérey Sándor volt talán a legnevezetesebb a család történetében, aki a legmagasabb posztokat kapta meg.

Többek között a királyi tábla jegyzője, királyi ügyész, Nyitra megye követe volt. 1831-ben királyi személynök és Somogy megye főispánja is lett. Személynökként az 1832/36. évi országgyűlés alsótáblájának elnöke volt, de népszerűségét hamar elvesztette, ezért már 1833-ban leváltották és a Helytartótanács alelnökévé nevezte ki a király, ahol a tartományi biztosságokat felügyelte. Somogy megye főispáni tiszteréről 1845-ben mondott le. Nem csak a politikában ügködött, hanem az irodalomban is. 1807-től a Pest Megyei Magyar Színésztársaságra Felügyelő Bizottság tagja volt és elévülhetetlen érdemeket szerzett a pesti magyar nyelvű színészet fejlesztésében. Sok színdarabot fordított le magyar nyelvre, néhányat pedig maga is írt.⁴⁶⁽¹⁰⁵⁾

Károly fia némely dolgokban szinte másolta apja pályáját. Ezek után természetesnek tűnik, hogy ő is

foglalkozott az irodalommal. 1842-ben Pesten jelent meg Levelek Némethonból című munkája. Apjához hasonlóan több külföldi színdarabot magyarázott, Jucika címen színművet is írt.⁴⁷⁽¹⁰⁶⁾

Hivatali előrehaladása viszont nem volt annyira látványos. 1837-ben került a Magyar Udvari Kamara alkalmazásába. A gazdasági osztályon (Oeconomica) lett titkár. 1841-ben Pest megye táblabírájává választották. 1848-ban az újonnan alakult pénzügyminisztérium ezen a poszton átvette állományába. Kossuth Lajos kifejezetten kötelezte a további szolgálatra. Az állami javakat felügyelő osztálynál Ilkey Sándor közvetlen felügyelete alatt, valamint az egyházi szakosztályban dolgozott. Posztját megtartotta egészen 1849. júliusáig. Tevékenysége miatt már Windisch-Grätz támadása idején vizsgálatot indítottak ellene, 1850-ben elítélték, sőt vagyonát is elkobozták.⁴⁸⁽¹⁰⁷⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Somogy megye főispáni helytartója

Somogy megye főispáni helytartója

Amnesztiája, amelyet valószínűleg családi összeköttetéseknek köszönhetett, olyannyira teljes volt, hogy az 1850-es évek végén az udvari kancellária udvari titkára volt. Erről a posztról 1861. november 5-én nevezte ki Forgách Antal kancellár Somogy megye főispáni helytartójává.⁴⁹⁽¹⁰⁸⁾ Új állásában energikusan látott munkához. A megye Bach-korszakbeli hivatalnokaiból már december végére összeállította az új tisztkart.

Ez a néhány év érdekes adalékokat nyújt jellemének és vezetési módszereinek megismeréséhez, ezért érdemes bővebben foglalkozni adminisztrátori időszakával.

¹³³„Végtelen sok morális erő fekszik azon félelemben, ha a tisztviselő tudja, hogy közvetlen felette álló főnökétől függ egyéni existenciája s ha tudja, hogy ennek feltétlenül engedelmességni tartozik.”

Írta ezt feljebbvalóinak, akkor amikor a megyei tisztkart állami felügyelet alá vonták. Szerinte nem célszerű tudatni a beosztottakkal, hogy csak hosszas eljárás után bocsáthatók el, mert többen vannak olyanok „kikre nézve üdvös, ha a Damokles kardja fejük felett csügg.”

Az szinte természetes, hogy a hivatalnoki kartól, a feltétlen engedelmisség mellett, a kormányzat és az uralkodóház iránti feltétlen engedelmisséget és hűséget követelte meg. Mindezt a haza és a birodalom jövője érdekében, kihangsúlyozva, hogy ez utóbbinak „tagjai lenni csak vesztünkre szűnhetünk meg”. A hűség erősítése érdekében volt olyan tisztiszéki ülés, amelyet csak azért hívott össze, hogy maga és a megye nevében fejezzék ki örömeiket a királynő szerencsés felgyógyulásának kapcsán.

Mérey Károly a hivatali ügyvitel javítása terén kétségkívül jelentős eredményeket ért el. Ugyanez nem mondható el a megye közbiztonságának helyreállításáról. Az útonállás, betyártamadások nagy számát a helytartó a nép alsóbb osztályainak romlottságával és az elharapózott orgazdasággal indokolta, ezzel mentvén fel önmagát.⁵⁰⁽¹⁰⁹⁾

Az új viszonyok közeledtével visszavonult, még 1865. november 30. előtt lemondott főispáni helytartói hivataláról.⁵¹⁽¹¹⁰⁾ 1867. február 12-én a királyi udvartartás terhére 2500 Ft-os nyugdíjat kapott. Érdemei elismeréseként az uralkodó magas kitüntetésben részesítette.⁵²⁽¹¹¹⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron

A főispán soproni beiktatása

Sopron város közgyűlése 1872. január 31-én tárgyalta a kinevezésről szóló belügyminiszteri rendeletet. Ekkor úgy rendelkeztek, hogy a fogadtatás előkészítésével a tanácsot bízzák meg.⁵³⁽¹¹²⁾ Két hét múlva, amikor a Zágrábban élő Mérey értesítette a város vezetését aznap esti érkezéséről, a közgyűlés a megfelelő előkészítés hiánya miatt, a leggyorsabban volt kénytelen összeállítani egy fogadó küldöttséget. Február 14-én este a polgármesterrel az élen köszöntötték a pályaudvaron, a kanizsai vonattal érkező új előljárót.⁵⁴⁽¹¹³⁾ A más városokban megszokott fényes és ünnepélyes fogadtatásra az idő rövidsége miatt Sopronban nem kerülhetett sor.

Február 17-én a városházán Kurcz Endre polgármester német és magyar szavakkal mutatta be a közgyűlésnek, Mérey Károlyt, mint Sopron, Kőszeg, Kismarton és Ruszt élére kinevezett főispánt. Ezután felolvasták a belügyminiszter által kiadott rendeletet a kinevezésről. Ezt követte az eskü, melynek minisztérium által előzetesen megküldött szövegét Sopronban megőrizte a jegyzőkönyv.

„Én Kaposmérői Mérey Károly esküszöm az egyelő Istenre, boldogságos szűz Máriára és Istennek minden szenteire, s örökös földi Fejedelmeknek, legkegyelmesebb uramnak Első Ferenc József ausztriai Császár, Magyar és Csehország, nemkülönbén ¹³⁴Dalmát, Horvát és Tótország apostoli királyának hitemre fogadom és ígérem, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségéhez örökké hű, engedelmes és hódoló leszek, Ő Felségének, örökösseinek és utódjainak dicsőségét, méltóságát, hatalmát mindenkor fenntartani s előmozdítani igyekszem, kárát pedig erőm szerint elhárítom. Esküszöm, hogy Magyarország törvényeit megtartom, hogy mindennemű hivatalos körömhöz tartozó ügyekben, legkisebb személy – tehát gazdag és szegény – válogatása nélkül, kérelmet, jutalmat, kedvezést, félelmet, gyűlölséget, szeretet és kedveskedést félretéve, mint Isten és az ő szent igazsága szerint meggyőződve leszek, minden dolog iránt tehetségem és a törvényhez képest jogot, igazságot és végrehajtást szolgáltatok. Isten engem úgy segítjen a boldogságos Szűz és Isten minden szentei.”

A fogadalom után a főispán elfoglalta a közgyűlés elnöki székét, köszöntötte városának összegyűlt képviselőit. Beszédében a megjelentek bizalmát igényelte, míg tettekkel bizonyítja érdemeit. Kérte, hogy a király akaratának megfelelően egyesítsék erőiket a haza és a város jövőjének jobbítására. *„Nyujtsuk egymásnak baráti indulattal jobbunkat – tartsunk össze hazafiúi szeretettel – egyesüljünk erőben, akaratban, meggyőződésben, – vállalt a vállhoz s a nap alatt nincs, ki letörje e szikla falat”.* Azonban már ekkor kitűnik, hogy a főispán elképzeléseiben, nem csak a város felügyelete, hanem irányítása, kormányzása szerepelt.

A természetes német nyelven is megismételt beszéd után, Glozer József városkapitány üdvözölte Méreyt. Külön kiemelte, hogy a város szempontjából mennyire fontos a pillanat, amelyben először köszönthették városukban *„azon új kormányközeget, mely hivatva lesz városunk közügyeiben mint egyenes közvetítő működni az országos központi kormánynál.”*

A városkapitány a város szempontjából próbálta meghatározni a főispáni jogkört, szűkítve azt a felügyeletre és a közigazgatás ellenőrzésére. Ugyanakkor felhívta figyelmét arra, hogy az a szerep, amelyet így betölthet, roppant jelentőséggel bír a város életében, kereskedelmének, iparának fejlesztésében, szellemi és kulturális gyarapodásában. Nem hallgatta el azt sem, hogy a város lakói nem túl lelkesek a városi főispáni intézmény miatt *„sőt annak behozatala bennünk némi aggodalmakat is ébresztett.”* Azonban

polgártársai nevében megelőlegezte a bizalmat, és reményének adott hangot, hogy sikerül harmonikusan együttműködni, amelynek következménye az lesz, hogy *"mindnyájunknak forró óhaja t. i. municipiális jogaink szabad gyakorlása és csonkítatlanul épségben tartása, polgártársaink nyugalma és elégedettsége és városunk szellemi és anyagi felvirágzása, – biztos elérni fog"*.[55\(114\)](#)

Az ellentétek élesen láthatók voltak tehát már az első napon. A város régi jogainak változatlan megőrzését szerette volna elérni, és a főispánt csak közvetítőként, sőt eszközként szerette volna felhasználni a felsőbb szerveknél. Ezzel ellentétben Mérey szinte teljhatalmat akart. Mindkettő eltért azonban a törvény szellemétől, mert az valahol a kettő között határozta meg a főispán város feletti hatalmát. Tulajdonképpen a két fél már az első alkalommal villogtatta pengéit, bár összezsapásra nem került még sor, mert a bizalmat egyelőre megelőlegezték.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Az első év: látszólagos egyetértés

135Az első év: látszólagos egyetértés

Mérey a négy város felügyeletét ellátó főispán székhelyeként Sopront jelölte meg, a belügyminisztériumtól érkező hivatalos postáját is ide címezte.[56\(115\)](#) Családja továbbra sem költözött el Zágrábból, így csak ideiglenesen tartózkodott a nyugat-dunántúli városban, de ez úgy tűnik kezdetben nem zavarta hivatali tevékenységét.

Mérey Károlynak ugyan négy várost kellett felügyelnie, de Sopronban, amint az alábbiakból kiderül, minden olyan alkalommal élt a közgyűlési elnöklés lehetőségével, amikor valamilyen jelentős döntésre került sor.

A belügyminiszter a főispánok első feladatai között legfontosabbnak a városok újjászervezésében való közreműködésüket határozta meg. Ezen a szervezeti szabályok összeállítását, a törvényhatósági bizottság megalakítását, valamint a már régóta esedékes tisztújítás megtartását kellett érteni. Persze a kormányzat saját támogatóit szerette volna mindenhol többségben látni, a főispánoknak igazán nagy szerepet ennek elérésében szántak. Sopronban azonban, annyira elhúzódtott a szervezeti szabályzat belügyminiszteri engedélyeztetése, hogy az újjászervezés, a többi törvényhatósági jogú városhoz viszonyítva egy évet késett. Ezért itt megelőzte a következő fontos főispáni feladat, az országgyűlési választások lebonyolítása. Ebben ugyanúgy a kormánytöbbség elérése volt a Lónyay-kormány által kitűzött cél. Már az év elejétől több rendeletben hívták fel a főispánok figyelmét arra, hogy az új választási törvényjavaslat elfogadtatása már lehetetlen a választások kezdetéig, ezért rájuk hárul az a feladat, hogy a kormánypárt befolyását biztosítsák törvényhatóságaik területén.[57\(116\)](#)

Sopronban a Deák-párt igazi nagyágyút vonultatott fel Trefort Ágoston vallás és közoktatásügyi miniszter személyében. A siker biztosítása érdekében a belügyminiszter választási beszédének nyomtatott szövegéből 50 magyar és 200 német nyelvű példányt eljuttattak a városba.[58\(117\)](#) A miniszterrel szemben, a mérsékelt baloldal egy helyi személyt, a városban népszerű Wukanich Viktor ügyvédet állította szembe. A június 19-én tartott választáson 741 – 635 arányban mégis a miniszter győzött.[59\(118\)](#)

A főispáni beavatkozás konkrét nyomát nem lehetett felfedezni, maga Wukanich is vereségét a városban megsokasodott idegen elemek jelenlétében és választási jogában látta, de talán nem véletlen, hogy a

következő évben a törvényhatósági bizottság tagjaként éppen ő javasolta a főispáni poszt eltörlését.⁶⁰⁽¹¹⁹⁾

A miniszter lovagiasan felajánlotta a választások megismétlését, de októberben ellenfele már nem indult, így az egész csak arra volt jó, hogy a városi átalakítást tovább halasztotta. Végre október 10-én, főispáni elnöklet mellett, kezdték meg a törvényhatósági bizottsági választás előkészítését. A választási elnök Ihász Rezső volt országgyűlési képviselő lett, a nevezetes napot november 12-re tűzték ki.⁶¹⁽¹²⁰⁾

136Magáról a választásról nincs pontos adatunk, de a későbbi bizottsági szavazások eredményei arra engednek következtetni, hogy a legtöbb adót fizetőkkel a kormánypártot támogató képviselők kerültek, mintegy 50:30 arányban, többségbe.⁶²⁽¹²¹⁾

Mivel a választás eredménye ellen kifogás nem merült fel, a virilisek névsorát is jóváhagyta a belügyminiszter, így december 10-én sor kerülhetett, a régi képviselő testület és a városi vezetés lemondására. A főispán német nyelven mondott köszönetet addigi tevékenységükért, majd a képviselők elbúcsúztatása után a következő szavakat intézte a gyülekezethez: *„legyen végre ezen tisztelt, habár német ajkú, de hazafiúi érzelemben édes hazájának fővárosával is vetélkedő gyülekezetének feloszlatásánál élteinek végső percében, magyar szívének utolsó lehelete: Éljen a Haza! Éljen a Király!”*⁶³⁽¹²²⁾ Másnap már az új közgyűlés előtt jelentette be Mérey Károly a törvényhatósági bizottság megalakítását. Ezen a napon döntöttek el, hogy a tisztújításra 18-án kerítenek sort. Nem kis meglepetést kelthetett, hogy a választást ellenőrző fegyelmi bizottságba maga a főispán nevezte ki az ellenzéki Wukanichot. Bár nem kizárt, hogy más városokhoz hasonlóan előzetes egyeztetés eredménye volt ez, és a korabeliek egyáltalán nem csodálkoztak a történeten.⁶⁴⁽¹²³⁾

Maga a tisztújítás a legnagyobb egyetértésben ment végbe. A főbb tisztségek közül mindössze a főügyész személyéről kellett szavazni (Gebhardt József győzött 41:37 arányban). A polgármestert, a városkapitányt, a főjegyzőt és a tanácsosokat közfelkiáltással, egyhangúlag újjáválasztották. A korábbi tisztikar csak a főügyész személyében, illetve a főbírói és a harmadik tanácsnoki állás megszűnése miatt változott meg. A főispán által kijelölt árvaszéki hivatalnokokat szintén ellenszavazat nélkül fogadták el.⁶⁵⁽¹²⁴⁾ A választás láthatóan jól előkészített volt. A jelölő bizottság szinte minden posztra megnevezte az előírt három jelöltet, de alig néhány esetben volt szükség szavazásra. Ezek szerint a személyek alkalmasságában az ellenzékiek is egyet értettek. A főispán legfontosabb szövetségese úgy tűnik a korábbi országgyűlési képviselő Ihász Rezső volt, bár nagy ellentétre nem következtethetünk a lezajlottak alapján.

A két választáson már túljutottak, de elfogadott szervezeti szabályrendelettel még mindig nem rendelkezett a város. A belügyminiszter többször is változtatásra szólította fel az összeállítással még 1871-ben megbízott bizottságot. December 7-én aztán távirati úton érkezett meg az utolsó vitás pont elfogadásáról szóló értesítés, így végre a teljes szabályzatot fel lehetett terjeszteni, a megerősítés reményében. A közgyűlés nem felejtett el köszönetet mondani elnöklő főispánjának szíves közbenjárásért.⁶⁶⁽¹²⁵⁾

A belügyminisztérium december 29-én áldását adta a felterjesztett teljes szabályzatra, a törvényhatósági bizottság az év utolsó napján elfogadta, így bevezetésére már a következő év első napjával sor kerülhetett.⁶⁷⁽¹²⁶⁾ A város közigazgatásának az új törvények szerinti átalakítása ezzel megtörtént.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / A második év: problémák és összetűzések

137A második év: problémák és összetűzések

A tisztújítás során úgy tűnt, hogy felhőtlen a viszony város és főispán között. Ezzel szemben január 23-án olyan levelet írt Mérey a belügyminiszternek, amely ugyancsak mehökkentő képet mutat Sopronról, és élesen ellentétes a szervezés körüli fennkölt hangulattal.

Mielőtt azonban magára a levélre fordítanánk figyelmünket, nézzük meg hátterét, vajon miért íródhatott. Bár az írásból kiderül, hogy nem volt teljesen előzmény nélküli a levél hangneme – Mérey már korábban is jelentette a polgármester megbízhatatlanságát – e levél születésének országos politikai okai voltak.

Lónyay miniszterelnököt 1872 végén lemondásra kényszerítették. Ennek okai között találjuk a választási kudarcot és a közigazgatásban jelentkező és egyre szaporodó problémákat. A régi belügyminiszter az új (Szlávy József vezette) kormány első ülésén előadta, hogy az adminisztráció – a korábban, a tisztújításokon elért eredmények miatt, általa még erősen dicsért – főispánok nem megfelelő munkája miatt működött rosszul.⁶⁸⁽¹²⁷⁾ Ezért december 12-én körrendeletében a munka javítására szólította fel őket, külön felhívta arra is a figyelmüket, hogy a helyüket lehetőleg ne hagyják el, mert folyamatos jelenlétük emelheti a törvényhatóságokban végzett munka hatékonyságát⁶⁹⁽¹²⁸⁾

Mérey Károly úgy látszik találva érezte magát, vagy csak nem akart rossz színben feltűnni, ezért ezt a kritikát „továbbpasszolta” a törvény megalkotóinak és a közigazgatás helyi szereplőinek. Levelében kifejtette, hogy a törvény végrehajtásának sikertelensége a választott tisztviselők miatt következett be. Példának éppen Sopron városát hozta fel, ahol a polgárok azokat a vezetőket választották újra, akiket azelőtt a legnagyobb kritikával illeltek. Szerinte a sógor-koma kapcsolatok miatt nem mertek változtatni. Ráadásul a szervezési szabályzatban a bizottság minden jogkört magára ruházott, amivel tovább lassította az ügyvitelt. *„De én ezt jó tanulságnak tartom azokra nézve kik theoreticus és encyclopédiai félműveltségük folytán, nem a magyar nép viszonyaihoz és szokásaihoz, hanem más országok külön vér alkutú népeinek követelményeihez, mérik bár sokszor legjobb szándékú reform törekvéseiket; – elvégre is ábrándaik fellegéből szárny-szegetten esnek le – a rideg valóságba.”*

Méreynek úgy tűnik alig egy év elteltével már egyre inkább eleget kellett tennie a felügyelete alá került városok, általa műveletlennek tartott, nyakas, többségében német polgáraiból. Az is lehet, hogy a szerinte eszközök nélkül vívott harctól ment el a kedve. Mindenesetre a sikertelenségre a rutinos hivatalnok reflexével reagált. A Schmerling-korszakban megszokott közvetlen beavatkozáshoz akart nyúlni és Sopron *„félműveltségű német polgárait”* akik a *„bécsi Gemeinde rath szervezetében hívék a' szabadság és önkormányzat netovábbját feltalálhatni”* úgy óhajtotta megzabolázní, hogy a városi hivatalnokok számára tiszti utasítást dolgozott ki *„melynek fő célja – mely azonban csak a sorok között olvasható – a főispáni befolyás biztosítása és a Polgármester omnipotentiajának a leg kíméletesebb színbe öltözött korlátozása”*. Ezt adta be a belügyminiszterhez felülvizsgálatra és engedélyezésre.

138Sajnos a tervezet nem maradt fenn, de a levél így is roppant érdekes. A polgármesterről sem festett jobb képet, mint a lakosokról, mondván: *„megbízhatatlansága, mely nem annyira political színezetében mint műveletlen és minden személyes tekintély nélküli egyéniségében rejlik”*. Aki ha a nevezett irat nyilvánosságra kerül *„maga leend az első ki azt a sörházban nyiltan taglalandja”*.

Mérey önmaga megnyugtatóására tiszti utasítását a belügyminiszter elé terjesztette véleményezés céljából. Azonban nem olyan választ kapott, mint szeretett volna.

Szapáry Gyula, az új belügyminiszter nem támogatta az előterjesztést, mert szerinte a törvény által biztosított eszközök elégségesek a célok eléréséhez. A főispán *„egyenesen a végrehajtó hatalom képviselője lévén, a vezetése alá helyezett törvényhatóság belső szervezetétől egészen különálló, s annak rendelkezéseitől nem függő kormányközeget képez, mint ilyen ellenőrzi a törvényhatósági önkormányzatot és őrködik a törvényhatóság által közvetített állami közigazgatás érdekei felett.”* Ha rossz a hivatalnok, akkor a kijelölési jogot veheti igénybe. Szapáry kifejtette: *„határozottan megérthető azon fontos hivatás melynek következetes betöltését úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat menetének biztosítása szempontjából a főispán uraktól különösen kívánnom kell, de e hivatás egyszersmind azon határvonal is, melyen túl a főispáni hatáskör az állami életünk egyik sarokpontját képező törvényhatósági önkormányzat érdekeinek sérelme nélkül ki nem terjeszthető, s melyet túlhaladva ugyanaz a főispáni intézmény kimaradhatlan aláásása mellett, az állami kormányzatnak összhangzólag működő tényezője lenni mindenesetre megszűnnék”.* A törvény betartását a miniszter mindenekelőtt valóban tekintette, ezért nem járult hozzá, hogy a tiszti utasítást a városi hivatalnoki kar számára bevezesse.⁷⁰⁽¹²⁹⁾

A korábban megkezdett vita ezzel hivatalos helyről nyert lezárást. A város nyerte ezt a menetet, mert a főispánt eltiltották a közvetlen beavatkozástól.

Nem sokkal később kitört a nyílt ellentét is. A főispán új irodahelyiséget szeretett volna kapni a városházán, miután a „mellékház” 2. emeletéről az építészeti szakosztály elhelyezése miatt el kellett költöznie.⁷¹⁽¹³⁰⁾ Erre be is nyújtotta igényét a polgármesterhez, de a közgyűlés elutasította, mert a minisztériumtól ilyen kötelezettségre nem kaptak felszólítást. Ugyanakkor feleslegesnek is tartották, mert szerintük Mérey *„ugyis csak ritkán s rövid ideig szokott helyben tartózkodni, a városnak ugyis nélkülözhetetlen helyiségeket használatlanul hagynia pedig nem lehet”.* Az indokok felsorolásának végére hagyták az adut: *„különb is e város közönsége a városi Főispánok intézménye ellen, elöböl [eleve] ellenszenvvel viseltetvén, s azt feleslegesnek tartván...”* Éppen ezért azon melegében elfogadtak egy indítványt, amelynek értelmében ezen hivatalok megszüntetése érdekében az országgyűlés elé egy előterjesztést tegyenek. Mindez nem volt elég, mert utasították a polgármestert, figyelmeztesse a főispánt, azontúl bármilyen igénye lenne, azzal csak a közgyűléshez fordulhat.⁷²⁽¹³¹⁾

Különleges lehetett az a nap (1873. márc. 5.), amikor a politikai és jogügyi szakosztály az előbb említett határozatnak megfelelően elkészített javaslatát, a főispáni hivatalok eltörléséről, éppen a főispán elnökletével tartott közgyűlésen felolvasták. Természetesen ¹³⁹Mérey nem hagyta annyiban a dolgot, véleményt nyilvánított. A jegyzőkönyv sajnos nagyon szűkszavú, nem őrizte meg, mit mondott. A képviselők elfogadták az előterjesztést, de talán éppen a főispán hozzászólásának hatására, azért annyival kiegészítették, hogy ők nem a teljes törvényt támadják, hanem csak és kimondottan a városi főispáni poszttal elégedetlenek.⁷³⁽¹³²⁾

Az országgyűlésnek benyújtott petíció, a volt szabad királyi városok általános panaszait sorolta fel, amelyek között éppen a városi főispáni posztot nevezték meg, mint a legnagyobb támadást, korábbi – állítólagos – önállóságukkal szemben, mert *„mindedig a hazai törvények az önnön belügyeik kormányzatában minden befolyástól ment, teljes önállóságot biztosított.”* Mint láhattuk, ez az önállóság a valóságban nem létezett, mert bár jogszabály valóban nem szabályozta a felügyelet kérdését, ez csak azért volt így, mert városi törvény addig nem létezett. Ennek ellenére az ellenőrzést korábban is folyamatosan gyakorolták.

Visszatérve azonban a beadványra, megírását azzal indokolták, hogy törvénytiszteletből – bár nem

szerették – elfogadták az országgyűlési döntést. Az eltelt két év azonban „nem hogy csillapította a kibékítette a kedélyeket, hanem mindinkább fokozta az ellenszenvet”. Ugyanakkor nem titkolták a törvényhozással szembeni elégedetlenségüket sem, mondván: „a szabad királyi városok jogainak megszorítása s megcsorbítás a közérzülettel szintugy, mint a mai jogfejlődéssel egyaránt ríkító ellentétben áll, és így nyilvánvaló hátralépés.”

Összehasonlították a megyék és a városok szerepét, és arra jutottak, hogy a városokban nincs szükség az ilyen típusú ellenőrzésre, mert a bizottsági tagok és a helyi sajtó azt folyamatosan megteszi. Sérelmezték, hogy éppen a városok kerültek ilyen méltatlan helyzetbe, amikor „a művelődés, a kereskedelem és ipar területén haladási– a politika terén pedig a konzervatív elemeket egyesítvén magukban” kevés kivételtől eltekintve „a kormány iránti szilárd loyaltásuknál fogva annak mindenkor legerősebb támaszául szolgáltak.” Hivatkoztak még a kettős felügyeletre, mert a belügyminiszter, a jegyzőkönyvek beküldött példányain keresztül, amúgy is ellenőrizhette a városok ügyeit. Így a főispáni poszt csak felesleges anyagi teher, az amúgy is nehéz helyzetben levő kincstárnak.

Felsejlett azonban egy másik – a városokra nézve talán nagyobb – veszély. Gr. Csáky Tivadar felvetette ugyanis, hogy a városok felügyeletét a megyei főispánokra kellene bízni. Ez pedig a soproniak szerint már végképp „a polgári elemek megbénítását” jelentette volna, amely „a városok önállóságát végveszéllyel fenyegetné”.

Éppen ezért azt kérték a tisztelt képviselőháztól, hogy a városi főispáni posztot szüntessék meg, de ne helyettesítsék a megyei főispánok felügyeleti jogának kiterjesztésével.⁷⁴⁽¹³³⁾ E véleményükkel más városok is egyetértettek, többen küldtek ugyanilyen tartalmú beadványt a belügyminisztériumba is. Temesvár szerint ez a városok megyékbe kebelezésének kezdő lépése lett volna.⁷⁵⁽¹³⁴⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Pénzügyi bukás 1873-ban

140 Pénzügyi bukás 1873-ban

A múlt század egyik legnevezetesebb magyarországi pénzügyi összeomlása 1873-ban történt. Ekkor a franciák által a poroszoknak fizetett hatalmas jóvátételi összeg miatt túlfűtött közép-európai pénzgazdaság (benne a magyar is), amely sorban alapított (gründolt) sokszor készpénzfedezet nélkül újabb és újabb vállalkozásokat – elsősorban bankokat – a május 7-i, bécsi tőzsdekrach nyomán, egyik hétről a másikra szinte teljesen összeomlott.⁷⁶⁽¹³⁵⁾

Az országon belül, Pest mellett, a legnagyobb üzleteket Sopronban kötötték. 1870 és 1873 között a városban, ahogy a korabeli krónikás nevezte „Kisbécsben”, 8 pénzintézetet létesítettek, amelyek fióktételeikkel az egész Nyugat-Dunántúlt megpróbálták üzleti körükbe vonni. Mivel Bécs nagyon közel volt, a krach Sopronban érezte legkorábban hatását. Már májusban két bank bukott, majd követték sorra a többiek. Csak három pénzintézet élte túl a válságot, közülük is csak az egyik volt új alapítású.⁷⁷⁽¹³⁶⁾

Bár a korabeliek az új bankok hibás üzletpolitikájának tudták be a bukást. Megfontolt hitel kihelyezés helyett állítólag a bécsi tőzsdén forgatták a befolyt tőkét. A valóság azonban az volt, hogy az általános készpénz hiány miatt, az éppen divatos ún. kosztüzletek nem is tették lehetővé a hitelnyújtást. Így a látszólagos közvetlen tőzsdebefolyás mellett a hitel hiánya, és a be nem fizetett részvényösszegek okozták a fő gondot.⁷⁸⁽¹³⁷⁾ Mutatja ezt az is, hogy a régi alapokon nyugvó, szolid üzletvitelt folytató, megbízható

Soproni Takarékpénztár és a Soproni Takarékszövetkezet is megrendült, a többiek bukásának hatására kialakult teljes hitel és pénzhány miatt. Ehhez még hozzájárult az is, hogy a legtöbb becsületes és vagyonos kereskedő és iparos polgár is súlyos helyzetbe került, mert nem tudta megszerezni az üzletének továbbviteléhez szükséges összegeket.

Ebben a helyzetben megmozdult a város vezetése és értelmisége. A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara már május 27-én tartott rendkívüli ülése után a kormányhoz fordult, hogy a 25-én megbukott két bank miatt nagyobb gondok ne következhessek be, egy, de legalább félmillió forintos hitelkeretet biztosítsanak a város számára. A tervek szerint a város vezetése a királyhoz akart fordulni, hogy ezt az összeget az Osztrák Nemzeti Banktól vehessék fel.⁷⁹⁽¹³⁸⁾ A helyi ügyvédek egyesülete többször ülésezett és állandó ügyelet tartását is felajánlotta, annak érdekében, hogy a válsággal kapcsolatos jogi problémákat meg tudják oldani. A két bank bukása mintegy 4 millió forintnyi, többnyire fedezetlen, összeget tett ki, ezért a bukások utáni felszámolási eljárások meggyorsítása érdekében törvényjavaslatot nyújtottak be az országgyűléshez és a kormányhoz,⁸⁰⁽¹³⁹⁾ mivel a kormányzat egyik fő feladatának a törvényhatóságok pénzügyeinek biztos alapon tartását tekintette.⁸¹⁽¹⁴⁰⁾

141A közgyűlés június 6-án küldte fel kérelmét a belügyminiszterhez, amelyben ecsetelték a nehéz helyzetet. Kiemelik, hogy „*a veszély még nagyobb, mert az ipart és kereskedelmet áthatja alá és az egész város jövőjét veszélyeztethetné*” Kérték járuljon hozzá, 500.000 Ft városi hitel felvételéhez, amiből egy alapot akartak létrehozni a hitelképes polgárok kölcsönökkel való ellátásához. Az összeget 32 éves részletekben 6% kamat mellett akarták visszafizetni.

A miniszter a főispánt kérte fel az igény jogosságának megvizsgálására. Ő azonban nem túl lelkesen tetteleget az utasításnak. Az előzmények ismeretében ez nem is csoda. Csak a bizottság új álláspontját közvetítette, amely szerint mindenképpen szükség van a kölcsön felvételére, amelyet a rossz aratás még jobban indokolt. (A rossz aratást azért Mérey levelében megkérdőjelezte.) Azonban csak kisebb összeg más módon való felvételét látták lehetségesnek, „*mert az eddigi úton a minisztérium által szabott feltételekkel eredményt elérni nem lehet*”. Szapáry ugyanis a törvényhatósági bizottság tagjainak személyes visszafizetési garanciáját kötötte ki.⁸²⁽¹⁴¹⁾

Ebben az évben a városi főispánnak már csak egy akciójáról tudunk. Az országban pusztító utolsó nagy kolerajárvány következtében árvaságra jutott gyerekek sorsán szeretett volna, az országos gyűjtésbe bekapcsolódva, segíteni.

A várostól karácsony napjára, egy jótékony célú színelőadás céljára megszerezte a színház épületét.⁸³⁽¹⁴²⁾ A novemberi bizottsági ülésen pedig a képviselőket szólította fel, hogy évenként bizonyos összegekkel segítsék ezen árvák nevelését. A testület azonban nem vállalhata az újabb terheket, mert a nehéz helyzetben levő város saját árváit, szegényeit is csak nagy áldozatok árán tudta ellátni.⁸⁴⁽¹⁴³⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / 1874. A főispán lemond

1874. A főispán lemond

Az új belügyminiszter, aki korábban sem támogatta a városi főispánságok létrehozását, már 1873-ban erőteljes lépéseket tett azért, hogy megszüntesse azokat. A törvényhatósági törvény módosítási javaslatának

indoklásában többek között a takarékosági tényezőt (éves szinten mintegy 50 000 Ft-ot jelentett), a városokban általuk eltöltött kevés időt hozta fel. Itt szólt arról is, hogy több olyan város volt (megyeszékhelyként is működő törvényhatósági jogú városok, mint Sopron is), amelyben két főispán is lakott. Az egészen nagy és politikai szempontból fontos városok kivételével javasolta tehát megszüntetésüket, illetve a felügyelet átadását a megyei főispánnak.⁸⁵⁽¹⁴⁴⁾

Az intézkedésre ugyan csak 1874 végén került sor, Mérey Károly valahonnan mégis megtudhatta, hogy rá is ez a sors vár. Ekkor már annyira kedveseget lett, hogy ezt nem volt hajlandó megvárni, és 1874. január 24-én kelt lemondó levelét elküldte a belügyminisztériumba.

Ebben a levélben minden keserűségét és csalódottságát kiírta. Önnön teljesítményét nem tartotta rossznak, szerinte maga az új pozíció volt népszerűtlen a városokban. *„Bölcsen tudva van Nagyméltóságod előtt mily ellenszenvvel találkozott ezen új városi főispáni Intitutió s mily küzdelemben, kitartásban és hazafias elszántságban ¹⁴²került ezen ellenszenvet legyőzni vagy legalább annyira háttérbe szorítani, hogy ez az ujjonnan alkotott törvény célját s a felelős kormány legjobb szándékú törekvéseit ki ne játssza.”* Lemondását családi és anyagi körülményeire hivatkozva adta be, szerinte addig már jelentős áldozatot hozott a *„hazafias reményben”*.

Városairól egy félmondatban ugyanakkor nagyon lesújtó véleményt ad: *„négy német szellemű, hazafiatlan és ferde irányultságú”* településen kellett szolgálnia. Azt, hogy milyen sikerrel annak eldöntését a belügyminiszterre bízta.

Mérey kérte nyugdíja újrafolyósítását (egyben 3 000 Ft-ra emelését is), de nem mondott le végleg újabb közhivatal viselésének lehetőségéről sem.⁸⁶⁽¹⁴⁵⁾

A király elé terjesztett kérelemhez írt vélemény szerint, a belügyminiszter elégedett volt munkájával. *„Mint városi főispán Mérey kiváló buzgalom, tapintat és képességgel tölti be állását, a kormány rendeleteinek végrehajtása körül erélyt hazafias készséget s teljes odaadást tanusít.”* Kérte a felmentéshez való hozzájárulást, nyugdíjmelését nem, de újabb kitüntetését javasolta.

Ferenc József február 16-án aláírta a felmentést,⁸⁷⁽¹⁴⁶⁾ de végrehajtására már nem volt szükség, mert a kérelmező öt nappal korábban zágrábi otthonában elhunyt.⁸⁸⁽¹⁴⁷⁾ A belügyminisztérium Sopron város vezetésétől kapta a főispán haláláról szóló hírt. Nekik az özvegy táviratozott, amelyet nem sokkal követett, egy Mérey által már előre megfogalmazott, búcsúlevél, amit ő csak lemondásának elfogadásakor szándékozott elküldeni. Talán nem lesz meglepetés a levél hangneme a főispán addigi viselkedését ismerve.

„Tisztelt Városi Bizottság!

Ő cs[ászári] és a[postoli] kir[ályi] Felsége f[olyó] hó [a levél írója itt kihagyta a pontos dátum helyét] kelt legmagasabb határozatával engem ezen sz[abad] kir[ályi] város kormányzatától saját kérelmemre legkegyelmesebben felmenteni méltóztatván, fogadja a tisztelt városi Bizottság szívélyes búcsúm mellett azon őszinte hálám kifejezését is, mellyel a tisztelt Bizottság minden egyes tagjának irántam mindég viseltetett szíves indulatáért, elnézéséért oly édes örömet adósnak vallom magamat. Rövid hivatalos működésem idénye alatt csak is ezen tisztelt város java és érdekeinek előmozdítására voltak lépteim irányozva, s ha e téren bármit is mulaszték, azt sem jószándékom, sem hivatalos buzgóságom, hanem egyedül szellemi erőm elégtelenségének tulajdonítani esedezem.

Kövesse az Ég áldása e tisztelt városnak a haladás és szellemi művelődés terén folytatott működését, és koronázza dús siker nemes törekvését. Ki szíves emlékébe és becses hajlamiba zárt kiváló tisztelettel

vagyok a tisztelt városi Bizottságnak kész köteles szolgája.⁸⁹⁽¹⁴⁸⁾

Hasonlítsuk össze e sorokat a „német szellemű, hazafiatlan és ferde irányultságú” kitételekkel!

A törvényhatósági bizottság azonban nem tudván a belügyminisztériumhoz írt becsmérő szavakról, a levél felolvasása után, a polgármester javaslatára, „az elhunyt 143 főispán úrnak e város java és érdekeinek előmozdítására irányzott törekvéseinek” elismerésül jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak meg és küldöttséget terveztek indítani a temetésre.⁹⁰⁽¹⁴⁹⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Mérey után

Mérey után

A város majdnem egy évig főispáni felügyelet nélkül maradt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a bizottság tagjai beszüntették volna jogi és politikai próbálkozásait a városi főispáni poszt megszüntetéséért vagy legalább a hatáskör szűkítéséért.⁹¹⁽¹⁵⁰⁾

1875. január 4-én szentesítette az uralkodó az új főispáni kinevezéseket. Ekkor kapta – az 1870. 42. törvénycikket módosító 1874. évi 39. törvénycikk⁹²⁽¹⁵¹⁾ – értelmében, Sopron, Kismarton és Ruszt városok kormányfelügyelői posztját hg. Esterházy Pál az addigi megyei főispán.⁹³⁽¹⁵²⁾ A már ismert személyt úgy tűnik jobban el tudta fogadni a város polgársága, igaz Eszterházy politikusabban kezdett hivataloskodásához. Január 28-án tartott beiktatásakor 1 000 Ft-ot ajánlott fel jótékony célra, amelyet a város köszönettel el is fogadott.⁹⁴⁽¹⁵³⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja / Összegzés

Összegzés

A tárgyalt időszak hosszúságát tekintve nem tűnhet túlságosan jelentősnek, ez a szakasz, amellyel foglalkoztunk. Mégis a kiegyezést követő néhány év meghatározó volt a városok, így Sopron szempontjából is. A közigazgatási átszervezés csaknem évtizedes folyamatának végén, nemcsak belső életük változott meg jelentősen, hanem azzal az illúzióval is le kellett számolniuk, hogy a városias települések, annak köszönhetően, hogy az új rendszer elméleti alapelveit képviselik, esetleg nagyobb szerepet kaphatnak az országos politikában.

Az 1870. évi 42. törvénycikk ugyan elméletileg egy szintre emelte a korábbi kiváltságolt városokat a megyei törvényhatóságokkal, de ez már csak abban a pillanatban történt, amikor azok korábbi jelentőségét a központi kormányzat jelentősen csökkentette. Ennek a centralizációs folyamatnak lett egyik fontos szereplője az új típusú főispáni hivatal, amelyet kiterjesztettek a korábban látszólag nagy önállóságot élvező szabad királyi városokra is.

A főispánok a tárgyalt időszakban a törvény szerint csak felügyeleti joggal rendelkeztek, de ez valójában annál sokkal több volt, mert a törvény adta lehetőségek jelentős befolyást biztosítottak a városok belügyeibe is, ráadásul ellenállási kezdeményezéseiket is csírájában elfolytathatták. Az csak a főispán

ügyességén, politikusságán múlt, hogy tudott-e élni ezzel a hatalommal.

Sopron polgárai, nem tudjuk eldönteni, szerencsájukra vagy szerencsétlenségükre, olyan főispánt kaptak, aki a helyi viszonyokkal nem volt tisztában, ráadásul már nem volt ereje ahhoz, hogy megújuljon, és az új jogszabályoknak megfelelően lássa el tisztét. ¹⁴⁴Ezért először a régi jól bevált módszerekhez próbált folyamodni, majd kedvét egyre inkább elveszítve, az első adandó alkalommal lemondott.

Pedig igazából nem volt olyan nehéz a helyzete, mint amennyire magának azzá tette. A német többségű város polgársága többnyire uralkodó és ezzel együtt kormánypárti volt.

Működött ugyan jelentősnek mutakozó ellenzék Sopronban, de ok a jól előkészített törvénynek köszönhetően itt sem kerülhettek többségbe. Elméletileg a városi vezetők sem okozhattak problémát, többnyire régi, kipróbált, hűséges emberek voltak, sokuk kiszolgálta az előző rendszereket is. A polgármester pedig kimondottan kebelbarátja lehetett volna, mivel mindketten már a Bach-korszaktól vezető pozícióban voltak.

A kedvező előjelek ellenére, mégsem lehetett sikeres. Ennek egyik oka talán idegensége lehetett. Az országgyűlésnek küldött beadványból kiderül, fájlalta a város, hogy kívülről jött, a helyi viszonyokat nem ismerő embert bíztak meg felügyeletükkel.⁹⁵⁽¹⁵⁴⁾ A fő baj mégsem ez, hanem a kimondottan lenéző magatartása volt. Mutatja ezt az is, hogy Kőszegen, ahol pedig első napjaiban díszpolgárrá választották, hamar elveszítette népszerűségét.

A belügyminiszternek írt levelében nagyon rossz véleményt nyilvánított a város vezetéséről, Bierbauer Mihály polgármestert például tanulatlanak, sőt – akármilyen hihetetlen – parasztnak titulálta. A város vezetését pedig többször feljelentette a polgármester választás körüli kudarc miatt.⁹⁶⁽¹⁵⁵⁾

Mindezek mellett felróható neki kétszínűsége is (lásd a tisztújítást és utána írt levelét, valamint a lemondása és búcsúlevel szavai közötti különbséget), amelyek, ha valószínűleg nem is derültek ki, de kétes tisztessége valószínűleg nem volt végig takargatható. A minisztérium ennek ellenére értékelte tevékenységét. Bár önálló kezdeményezéseit nyíltan nem pártolták, mert nem támogathatták.

Mérey ugyan a kormány eredeti szándékait próbálta közvetíteni a város felé, de ebben a törvény elfogadása után már maga a belügyminiszter sem adhatott támaszt, ha a jog talaján akart maradni. Fellépése ugyanakkor megerősíthette azt a véleményt, hogy a városi főispáni hatáskör ebben a formájában értéktelen a kormány számára, így fenntartása szükségtelen.

A tapasztalatok felhasználásával aztán egyrészt egyes ilyen posztokat megszüntettek, csak a politikailag veszélyes és külön felügyeletet igénylő, elsősorban délvidéki, városokban tartották fenn.⁹⁷⁽¹⁵⁶⁾ Magát a főispáni jogkört bővítették, valóságos kormánytámaszt hoztak létre általuk a törvényhatóságok területén. Az talán nem is furcsa ma már, hogy mindezt az a Tisza Kálmán miniszterelnök hajtotta végre 1886-ban,⁹⁸⁽¹⁵⁷⁾ aki ellenzéki vezérszónokként, az első törvényhatósági törvény tárgyalásakor a centralizáció legnagyobb ellenfele volt.

**1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé.
Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935)**

¹⁴⁵**Tóth Imre: Útban az elitváltás felé.**

Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935)

**1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé.
Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / Bevezetés**

Bevezetés

Magyarországon 1848-ban jelent meg az addigi rendi alapokon szerveződött képviselői rendszer helyén a modern, polgári értelemben vett, népképviselőre épülő parlamenti rendszer. E politikai struktúra legfőbb eleme, a képviselői szervek ciklikusan ismétlődő újraválasztása, mely az egész választási rendszerrel együtt a képviselő elvét valósítja meg a gyakorlatban. A képviselői demokráciák a pártelvű pluralizmus elvei mentén szerveződnek, melynek alapja a kormányzati hatalomért versengő pártok harca a választójoggal rendelkező tömegek mobilizálásáért és szavazataik megnyeréséért. A pártok egymáshoz való kapcsolódásából, a köztük kialakult viszonyból, versenyükből épül fel a pártrendszer, melyet alapvetően egy, – két, ill. sokpártrendszereként szokás meghatározni. Eltérően az elsősorban az angolszász országokra jellemző kétpárti struktúrától (Westminster-modell), Magyarországon a multiparlamentáris – sokpárti – forma alakult ki, melynek alapvető polarizációja a bal és jobb törésvonal mentén jött létre, de a két pólus egyensúlya nem alakult ki. Itt az 1922 és 1944 közötti időszakban hegemon többpártrendszer vált uralkodóvá, mely kihasználva elsősorban a választási rendszer sajátosságait, a kormánypártok dominanciáját mindvégig képes volt biztosítani. Azzal együtt, hogy a vizsgált időszak politikai struktúráját a dualista korszak örökségeként többpárti berendezkedés és felelős kormányzás jellemezte olyan autoriter rendszere való törekvés is megtalálható benne, mint a rendszertintézményi struktúra antidemokratikus működtetése, a választójogi rendszerbe épített korlátok – így pl. a korszakban városunkban alkalmazott nyílt szavazás rendje, a központi állami illetve kormánypárti adminisztrációk beavatkozási törekvései sajtószabadság korlátozása, vallási, majd faji diszkrimináció. A gyakorlat azt mutatja azonban, hogy már a tekintélyuralomra irányuló szándék sem ért maradéktalanul célt, nem beszélve egy esetleges diktatórikus forma megvalósításáról, melyhez pedig megfelelő modelleket kínált a korszak nemzetközi politikai palettája. A magyar rendszer az angolszász parlamentáris demokráciához hasonlóan, alapvetően egyezkedésre épülő modellt valósított meg, melytől azonban nem voltak idegenek bizonyos autoriter hajlamok sem.

A következőkben arra igyekszünk választ adni, hogy milyenek voltak a helyi és az országos pártpolitikai rendszer kapcsolódási pontjai és kölcsönhatásai, mennyire befolyásolta a helyi politika az országos képviselő választások alakulását és fordítva, s hogy hogyan tudtak megjeleníteni a helyi társadalom érdekei ebben a kölcsönhatásban. Periférikusan ugyan, de utalunk arra is, hogy milyen mértékben tudott megvalósulni a korszakban az önkormányzatiság elvének ideáltípusa, a kormánytól független, önálló önkormányzat eszméje, illetve a politikai rendszer szerves elemeként mennyire igazodott az a hatalom egyéb fórumaihoz.

**1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé.
Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / Az 1931. évi országgyűlési képviselő
választások A választás törvényi szabályozása**

146 Az 1931. évi országgyűlési képviselő választások

A választás törvényi szabályozása

A választást a 1925:XXVI.tc. alapján rendezték. E szerint választásra jogosult volt minden férfi, aki 24. életévét betöltötte, de aki egyetemet vagy főiskolát végzett az 24 év alatt is bekerült a választók körébe. Nők esetében 30 év volt az alsó korhatár, és az elemi népiskola 6 osztályának elvégzése, illetve azzal egyenrangú műveltség megszerzésének igazolása volt a választójog feltétele. Választásra jogosult volt az is, akinek 3 élő gyermeke volt, vagy saját jövedelméből élt, illetve önálló háztartást vezetett, esetleg egyetemet, főiskolát végzett. Budapesten és környékén, továbbá azokban a törvényhatósági jogú városokban (Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Pécs, Szeged), ahol egynél több képviselőt választottak, arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos, titkos, máshol többségi rendszer szerinti, nyílt választásokat tartottak. (13.§ 1.) Nyílt volt a szavazás a törvényhatósági joggal felruházott városok közül Baján, Sopronban és Székesfehérváron, valamint a vármegyékben¹⁽¹⁵⁸⁾

A törvény szerint a szavazás kötelező volt ott, ahol titkosan tartották (14.§), de a nyílt kerületekben is meg kellett jelenni a szavazóhelységben mindenkinek, még ha nem is akart szavazni. (74 § 1.) A választási rendszer mechanizmusai szerint a kisebbségi szavazatok elvesztek, vagyis a képviselőház összetétele nem tükrözte hűen a választók akaratát.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / Az országgyűlési választások kiírása és előkészületei

Az országgyűlési választások kiírása és előkészületei

Az ország belpolitikai életére és a parlament működésére 1928-tól egyre jobban rányomta a bélyegét a kibontakozó gazdasági válság. A hatalmi eliten és magán az Egységes Párton belüli ellentétek közepette Bethlen javaslatára a kormányzó az országgyűlés idő előtti (1932. január 25.) feloszlataáról és új választások kiírásáról döntött. Az elvi döntés az 1931. május 22-i minisztertanácson született, melyet követően Horthy június 6-án kelt levelében feloszlatta a képviselőházat, majd június 28. és július 10. közé kiírta a választásokat.²⁽¹⁵⁹⁾

Az induló pártok közül legmeghatározóbbak a kormánykoalíció pártjai: a Keresztény Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt (Egységes Párt) és a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (Wolff Párt) voltak. A Bethlen féle Egységes Párt a korszak többi polgári pártjához hasonlóan laza szervezettségű, klubszerű pártként, a választások közötti periódusban csak mérsékelt aktivitással, hivatalos pártapparátus és helyi pártszervezetek nélkül működött. Összetétele, a párton belüli csoportok eltérő arculata alapján tipikus gyűjtőpártként definiálható.

Bethlen pártjától jobbra álló csoportosulásként szokták meghatározni a koalíció másik résztvevőjét, a Wolff Károly nevével fémjelzett Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot. A szociális érzékenységű, keresztényszocialista hagyományokkal is rendelkező párt elsősorban a nagytőke elleni fellépés jegyében politizált, mindössze egyetlen minisztert adva a kormánynak. A koalíción kívül álló erők közül az 1930-ban újjáéledő, ¹⁴⁷Gaál Gaszton vezette Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt elsősorban a válság által is sújtott kisgazdák érdekeinek képviselését vállalta fel. Programjában az agrárius követelések között a választási rendszer átalakítása, a titkos választójog kiterjesztésének igénye is helyet kapott.

Az ellenzék legerősebb pártja a szakszervezeteket is magában foglaló Magyarországi Szociáldemokrata

Párt volt, amely elsősorban a nagyobb ipari körzetekben és a fővárosban számíthatott komolyabb támogatásra. Szimpatizánsai főleg a munkásság köréből kerültek ki, de mint látni fogjuk egyes esetekben jelentős számú agrár választó-népességet is maga mögé tudott állítani. Erejét növelte, hogy a hazai pártrendszerben egyedülálló módon rendelkezett helyi szervezetekkel, néhol irodákkal és nyilvántartott párttagsággal.

Meglehetősen szétforgácsolva, kisebb pártokra szakadva néztek a választások elé a főleg polgári erőket tömörítő liberálisok. Legfontosabb képviselőik a Nemzeti Demokrata Párt (a Vázsonyi Vilmos féle párt utódaiként) és a Rassay Károly által vezetett Nemzeti Szabadelvű Párt. A két pártból kiváló politikusok Fábíán Béla irányítása alatt a Független Nemzeti Demokrata Párt soraiban gyülekeztek.³⁽¹⁶⁰⁾ Megosztottságuk mellett elsősorban a rendszer liberalizmus-kritikája nehezítette a helyzetüket.

A Keresztény Ellenzék – inkább csak a fővárosban – a volt miniszterelnök Friedrich

István körül szerveződött. Létrejöttének hátterében az uralkodó elit tagjai közti személyes súrlódások álltak. A Nemzeti Radikális Párt az előző csoportosuláshoz hasonlóan kevés, azt mondhatnánk egyetlen nagy súlyú vezető egyéniséget tudott felmutatni Bajcsy-Zsilinszky Endre személyében. Ezeken kívül kevés helyen a Kossuth Párt, a Frontharcos Szövetség, a Magyarországi Földműves- és Munkáspárt, valamint különböző helyi tömörülések próbáltak meg jelöltet állítani.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / A városi pártok működése – társadalmi és politikai érdektagság Sopronban

A városi pártok működése – társadalmi és politikai érdektagság Sopronban

Az országos választásokon induló politikai pártok, és a városi pártok Magyarországon a 30-as évek elején még egyaránt honorácior pártoknak,⁴⁽¹⁶¹⁾ azaz főleg egy-egy választási periódusra összpontosító, a választások megtörténte után pedig többnyire nem működő csoportosulásoknak tekinthetők, a vidéken zajló politikai- és pártéletet mégis külön kell kezelnünk az országostól.

A Sopronban működő pártok 1933-ig markánsan igyekeztek megkülönböztetni magukat az országos politikai pártoktól, önmagukat a törvényhatósági bizottságban együttműködő, tevékenységükkel a várospolitikára koncentráló csoportosulásoknak tekintették. Szerveződéseik azonban mégiscsak követték az országos pártpolitikában is megfigyelhető érdektagságok főbb irányait. Közülük a legjelentősebb politikai tényező az Egységes Városi Párt volt, amely 1929. szeptemberében jött létre az elsősorban katolikusokat tömörítő, dr. Pinezich István ügyvéd által vezetett Városi Keresztény ¹⁴⁸Gazdasági Pártból és a Töpler Kálmán irányította Városi Gazdasági Pártból.⁵⁽¹⁶²⁾ A Városi Keresztény Gazdasági Párt nagyjából a konzervatív vonalat követő erőcsoport volt, míg az utóbbi a hivatalos kurzushoz képest liberálisabb erőket állított maga mögé. Néhány évvel azután, hogy ennek radikálisabb csoportja elhagyta a pártot és Gazdasági Párt – később Városi Polgári Párt – néven új szerveződést hozott létre, létrejöhetett a két fő várospolitikai erő fúziója. Az Egységes Városi Párt megalakulásával kapcsolatos problémák azt sejtetik, hogy az új képződmény legalábbis vezetését tekintve nem volt teljesen interkonfesszionális, hanem abban a katolikus befolyás volt az erősebb. Az evangélikusok vezére az új pártba nem volt hajlandó belépni, sőt egy új törvényhatósági párt, a Munkás és Kispolgári Párt élére állt⁶⁽¹⁶³⁾, ami felsőházi tagságába is került. 1930-ban, amikor a törvényhatóság döntött felsőházi képviselőteréről, az addig e posztot betöltő Töplert 90:14 arányban leszavazták Pinezich-csel szemben. A gazdaságpárt volt vezetője vallási

okokra vezette vissza mellőzöttségét, ami az amúgy is feszültségterhes időben általános véleménnyé vált evangélikus körökben.⁷⁽¹⁶⁴⁾ A törvényhatóság több – elsősorban evangélikus – tagja önkorlátozásra szólította föl az egységes párt vezérét. Erről szóló nyílt levelük szerzője is valószínűleg soproni egyházközösségük esperes-lelkésze lehetett.⁸⁽¹⁶⁵⁾ Simon Elemér főispán Szcitovszky Béla belügyminiszternek a választásról tett jelentésében mindenesetre igyekezett cáfolni Töpler és a mögötte álló evangélikusok állításait, nem mulasztva el ugyanakkor megjegyezni Pinezichről és a póttagnak egyhangúan megválasztott Papp Kálmánról (az Egységes Városi Párt másik vezéralakja – T.I.), hogy mindketten katolikusok és Bethlen hívei.⁹⁽¹⁶⁶⁾ Pinezich aki többek között a katolikus konvent elnöki tisztét is ellátta és Papp Kálmán városplébános megválasztásával mindenesetre valóban erőteljes katolikus előretörés látszik a várospolitikában.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / Választási előkészületek és a kampány

Választási előkészületek és a kampány

A helyi sajtó először április végén foglalkozott az esetleges választással, latolgatva a soproni kerület választóinak hangulatát, a pártok támogatottságát. Az erősen jobboldali Soproni Hírlap szerint a korábbi idők liberális és radikális demagógiája elvesztette társadalmi bázisát, így mostanra a legveszedelmesebb a szociáldemokrata ellenzék lett. Ez is csak apró kisebbségnek számít azonban az egységes párti többség mellett.¹⁰⁽¹⁶⁷⁾ A lap szerkesztőinek részéről a hónap utolsó napjaiban már egyértelmű kampányhangulat volt érezhető. Hosszú tudósítást adtak az Egységes Városi Párt nagygyűléséről, ismertetve az elhangzott felszólalásokat. A szónokoktól kiemelték azokat a beszédrészleteket, amelyek a szavazóbázis kiszélesítését célozták. Pröhle Károly, a szociális vonal erősítését, Papp Kálmán a kisemberek bevonását szorgalmazta és a városi értelmiséget (melyet szabadabb elvei távoltartottak a kormánypárti megmozdulástól) hiányolta a ¹⁴⁹gyűlésről – mint megjegyezte, nem lehet számítani rájuk. Gallus Sándor a kormány gazdaságpolitikájával elégedetlen gazdapolgársághoz szólt német nyelven, de néhány általános és a gazdák által már ismert frázison kívül nem sok újat tudott mondani.¹¹⁽¹⁶⁸⁾

Április 29-én már a lehetséges képviselőjelölt nevét is megelőlegezte a sajtó Hermann Miksa egységes párti képviselő, volt kereskedelmi miniszter személyében, akivel kapcsolatban napról-napra sokasodtak a cikkek, híradások, bár Hermann hivatalos jelölése a párt részéről csak június 11-én született meg. Akkor közölték Bethlen üdvözlét és üzenetét a jelölőbizottság döntésével kapcsolatban.¹²⁽¹⁶⁹⁾ Hermann már az 1926–31-es országgyűlésben is Sopron képviselője volt. Újbóli jelölése – bár a fenti lap erről gondosan hallgat – valószínűleg nem volt teljesen problémamentes a párton belül. Ennek oka elsősorban az lehetett, hogy egyesek szerint az eddigi parlamenti ciklusban nem teljes erőbedobással képviselte a város, vagy bizonyos köreinek érdekeit. Hermann, aki nem volt soproni származású, a városban lakással sem rendelkezett, a kampány heteit leszámítva nem tartózkodott sokat a választói között. A selmechányai születésű gépészmérnök az első és a második nemzetgyűlésben még Sajószentpétert képviselte. Az első országgyűlési választásokon ugyanitt, valamint Budapest környéki és a soproni kerületben is szerzett mandátumot, melyből ez utóbbit tartotta meg. 1926. októberétől 1929. augusztus 31-ig a kereskedelmi tárca birtokosa volt a Bethlen-kormányban,¹³⁽¹⁷⁰⁾ ami idejének nagy részében a fővároshoz kötötte. Az új ciklusban többen láttak volna szívesen olyan jelöltet, aki többet tartózkodik Sopronban, vagy még inkább olyat, aki hathatósabban tud lobbyzni a helyi érdekekért mint egy leköszönt miniszter. A városi párt június elseji gyűlésén már megfogalmazódott egy soproni jelölt állításának igénye, sőt konkrét jelöltként Pinezich

István személye is felmerült. Ő ezt akkor azzal hárította el magától, hogy a képviselőállítás a jelölőgyűlés feladata, s a jelen összejövetel erre nem alkalmas. A jelölőgyűlés végül is határozott feltételeket szabott Hermann számára, amiben valószínűleg nagy szerepe volt Pinezichnek. Felszólították, hogy jelenjen meg gyakrabban a választók körében, a városi politikai és gazdasági érdekeket a jövőben intenzívebben képviselje, a szociális problémák iránt pedig tanúsítson nagyobb fogékonyságot.¹⁴⁽¹⁷¹⁾ (Bár a jelölés akadályai így elhárultak, de a probléma megmaradt a választások után is. Sokan a párt részéről később is kevesellték Hermann-nak a város érdekében az új országgyűlésben kifejtett tevékenységét. A városi közgyűlés 1933. májusi ülésén Papp Kálmán szemére vetette a képviselőnek, hogy nem védi hathatósan a helyi érdekeket, ezért ha nyomatékot akarnak adni valamely kérésüknek, a főispánt, a polgármestert, vagy a város főrendi házi tagját¹⁵⁽¹⁷²⁾ keresik fel. Megfogalmazása szerint „a város népe és a parlament között egy nagy szakadék tátong”.¹⁶⁽¹⁷³⁾ Ennek a szakadéknak a mélysége valószínűleg már 1931-ben is több egyébként kormánypárti szavazót elriasztott vagy legalábbis passzivitásra ítelt a választások során.

¹⁵⁰Mindenesetre a hírlap június 6-i számában néhány nappal a jelöltállítás előtt nagy hévvel igyekezett meggyőzni az olvasóit arról, hogy a képviselőnek nem szabhatják meg, hogy hogyan szavazzon, hisz ő nem ügynöke a kerületének, hanem az ország érdekeit kell hogy képviselje.¹⁷⁽¹⁷⁴⁾ Pár nappal korábban pedig arra emlékeztetett, hogy amikor nem tetszett Klebelsberg képviselőse, és helyette Andrásst indították, az eredmény Hebelt megválasztása lett. (Ugyanis 1922-ben dr. Hebelt Ede szociáldemokrata jelölt lett Sopron képviselője a nemzetgyűlésben.) Tehát a legfontosabb az egység megőrzése volt.¹⁸⁽¹⁷⁵⁾ Ez a retorikai fordulat a későbbiekben többször visszatért a kormánypárti sajtóban és a gyűléseken egyaránt. A soproni népszavazás 10. évfordulójára emlékez(t)ve, azt aktualizálva igyekeztek az egységet megosztó ellenzék támogatását nemzet- és városellenesnek feltüntetni.

A városi koalíció másik pártja, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt ugyanakkor szintén jelöltet kívánt állítani dr. Csík József apát-plébános személyében, akinek győzelme érdekében a párt vezetője levélben kérte a főispán hathatós támogatását.¹⁹⁽¹⁷⁶⁾ Szereplése még az újsághíradás szintjéig sem nagyon jutott el, s a visszaléptetések általános gyakorlatának megfelelően végül is nem indult a mandátumért. A Soproni Hírlap sokáig más lehetséges ellenjelöltre nem akart tudni és csak később jelentette be egy másik helyi újságra hivatkozva, hogy az MSZDP Csernák Pál budapesti ügyvédet kívánja indítani a soproni kerületben.²⁰⁽¹⁷⁷⁾

A helyi szociáldemokraták a párt centralizált működése alapján azt a metódust követték, hogy a jelöltállítási igényüket a párt vezetőségének jelezve képviselőjelölt kiküldését kérték a soproni kerületbe. A MSZDP június 7-én tartotta jelölőgyűlését Budapesten, ahol a soproni indulóról is döntöttek, majd megkezdtek a párt és a jelölt kampányát a városban.²¹⁽¹⁷⁸⁾ Rajtuk és a kormánypárton kívül más politikai szerveződés nem látott reális esélyt a megmérettetésre, amiben szerepe volt a választások rendkívül gyors lebonyolításának is. Későbbi híradásból tudjuk, hogy például a városi iparosok, akik nem látták megfelelően képviselve érdekeiket az országgyűlésben, maguk is pártba kívántak tömörülni, de szerveződésük még annyira kezdeti stádiumban volt, hogy komolyan fel sem merülhetett számukra az indulás lehetősége.²²⁽¹⁷⁹⁾

A pártok kampányával párhuzamosan megkezdődött a választások lebonyolításának előkészítése, azzal, hogy június 8-án összeült a Soproni Központi Választmány. Fő feladatai közé tartozott, hogy a belügyminisztérium táviratában megadott időkeretek között kijelölje a kerületben tartandó választás napját és a választási bizottság elnökét valamint tagjait. A választmány elnöke az 1925:XXVI.16. § 2. cikkelye szerint Sopronyi Thurner Mihály polgármester lett.

A választmány határozata szerint a választás napja: június 28., amiről és egyéb különösen az ajánlásokkal kapcsolatos tudnivalókról hirdetményt bocsátottak ki. A választási elnök Kovács István ügyvéd lett.²³⁽¹⁸⁰⁾ A döntésről értesítették a királyi ítélőtábla ¹⁵¹elnökét Győrben, aki másnap kijelölte a választási biztost Zechmeister József soproni királyi törvényszéki bírót, és helyettesét Deszkássy Boldizsár személyében.²⁴⁽¹⁸¹⁾ Június 12.-én született döntés a szavazatszedő bizottság tagjainak kinevezéséről (közalkalmazotti körből), a választási helyiségek kijelöléséről, és arról, hogy a választmány elnöke felkéri a honvédséget és a rendőrséget, bocsássa rendelkezésre a karhatalmat a választás nyugalmas lebonyolítása érdekében.²⁵⁽¹⁸²⁾

Az ehhez kapcsolódó június 16-i irat egy gyalogszázad és egy szakasz lovas kirendelését kérte, megemlítve, hogy a választási bizottság elnöke a törvény értelmében a karhatalom igénybevitelére jogosult.²⁶⁽¹⁸³⁾ Ezek mellett a szombathelyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnokság két puskás és egy géppuskás szakaszt, valamint egy huszár fél századot rendelt ki Sopronba a választás napjára.²⁷⁽¹⁸⁴⁾

A technikai előkészületek között a választmány egyik legfontosabb feladata a választói névjegyzék véglegesítése volt. A névjegyzékek összeállítására időről-időre a választójogi törvény utasítására került sor, s a jegyzékeket minden évben korrigálták az eltelt időszak változásainak megfelelően. Így törölték az előző évben elhaltakat, valamint a választásból különböző okok miatt kizártak neveit. A névjegyzék összeállítása már döntő fontosságú volt, ennek megfelelően talán a legtöbb probléma is ennek kapcsán merült fel a választmány munkájában. A késedelmes értesítésről, az összeíró biztosok nem megfelelő felkészültségéről, hanyagságáról már jóval korábban számos panasz árulkodott.²⁸⁽¹⁸⁵⁾

A választást közvetlenül megelőzően a jegyzék véglegesítésére került sor, melynek során a bünyügyi nyilvántartó hivatal adatai alapján kihagyták a listáról a politikai jogok gyakorlásától megfosztottakat (vitás kérdésekben a választmánynak lehetett észrevételt tenni, s ha ennek válasza nem volt kielégítő, az ügyben a közigazgatási bíróság döntése volt a mérvadó.) Kiestek a választók köréből a közsegélyben részesülők is.²⁹⁽¹⁸⁶⁾ A korrigált választói jegyzéket kifüggesztették és értesítették a kihagyottakat is megjelölve a törlés okát, ami után fellebbezéssel lehetett élni. Az 1931-ben szavazati joguktól megfosztottak egy eset kivételével (őt is a választások után ítélték el kormányzósértés miatt)³⁰⁽¹⁸⁷⁾ köztörvényes bűncselekmény (lopás, csalás, orgazdaság stb.) elkövetői voltak, akik az 1925:XXVI.tc. 7 § 9. illetve 13. bek. hatálya alá estek. Így város hozzávetőlegesen 35 900 fős lakosságának kb. 44 %-a, 12 274 fő kapta meg a választási jogosultságot. A véglegesítés után szétküldték a választói igazolványokat.

Időközben a választási nyomtatványok megérkezésével megkezdődött az ajánlási ívek szétosztása és az aláírások gyűjtése. A Soproni Hírlap a Hermannt ajánlók számára ¹⁵²az jelölés módozatait ismerteti, közölve a hozzá szükséges címet és telefonszámot.³¹⁽¹⁸⁸⁾ Az ajánlási ívek beérkezése után felülvizsgálták azokat, melynek során az esetlegesen jogosulatlan, hamis vagy két helyen is szereplő neveket kihúzták, s ha szükséges volt az indulni kívánó jelölteket megadott határidőn belül kiegészítésre szólították fel. A törvény szerint a tízezer vagy ennél kevesebb választót számláló kerületekben a választásra jogosultak legalább 10%-ának ajánlása kellett az induláshoz, nagyobb helyeken legalább ezer hitelesített aláírással volt szükség. Aki már ugyanabban a kerületben képviselő volt, elég volt 5%, ill. ötszáz ajánlás. Sopronban megelégedtek 1 000-rel, holott a 10% kb. 1 270 lett volna.

A beadott ajánlások mindkét oldalról jól mutatják, hogy a pártpreferenciák nem egyenletesen oszlottak meg a város egyes körzeteiben. Érdemes az ajánlási ívek tartalmát és a választási eredményeket is körzetekre lebontva megvizsgálni. A végeredmény azonban – melyet a sajtó közölt le szavazókörekre lebontva³²⁽¹⁸⁹⁾ – nem alkalmas a részletes elemzésre, mert a szavazókörök határai nem estek egybe a lakosság összetételét

reprezentáló 1930-as népszámlálás KSH által megadott kerületeivel. Az ívek adatai – bár a végleges választói döntést teljes hűségében nem tükrözik – nyílt rendszerű szavazás esetén reprezentatív mintaként elfogadhatóak. Az aláírókra nagyjából ugyanakkora nyomás nehezedett, mint a választáson voksolókra, pártállásuk, szimpátiájuk vagy ellenzékiességük mindkét esetben nyilvánosságra jutott. Az ajánlásokat kísérő adatok (lakcím, választói névjegyzék száma) ugyanakkor lehetőséget adtak a potenciális szavazók összetételének pontosabb meghatározására.

Az egyes szavazókörök és a népszámlálási körzetek utcáinak egymásravezítése után a választói névjegyzék adatainak feldolgozásával meg tudtuk határozni az egyes kerületekhez tartozó képviselőválasztók és ajánlók számarányát. Az ajánló ívek tanúbizonysága szerint egyes helyeken – akár utcákra is lebonthatóan – az Egységes Párt élvezte a választók szinte teljes bizalmát. Ezek a helyek a belváros tisztviselők által lakott területei, valamint a vagyonos polgárság lakóhelyei, a Várkerület, Alsólőverek.

Máshol csak minimális támogatottságot tudott felmutatni a kormánypárt jelöltje. Egy-egy ilyen helyről az aláírásgyűjtők kénytelenek voltak szinte teljesen üres, 7-10 választói aláírással ellátott ívvel visszatérni. Az alacsony kormánytámogatottságú helyekre a szociáldemokrata jelölt nyomult be (Balfi utca, Halász utca, Kis u., Szent Mihály utca, Újteleki utca, Kurucdomb, Wieden). ³³⁽¹⁹⁰⁾ Mint a lakosság összetételét vizsgáló statisztikai adatokból kiderült, ezek a helyek a város elsősorban mezőgazdasági őstermelők által lakott körzetei, amelynek egyes területein jelentős az iparforgalmi népesség számaránya és itt a legkisebb a közszolgálati alkalmazottak és száma.³⁴⁽¹⁹¹⁾

A fentiek közül a Kurucdombon voltak összefüggő munkástelepülések, itt jól látható a szociáldemokrata támogatottság. Hermann ívén a Kurucdomb szinte teljesen ¹⁵³üres.³⁵⁽¹⁹²⁾ Érdekes azonban, hogy ahol a pártok emberei nem lakóhely, hanem munkahely szerint gyűjtötték az ajánlásokat (pl. Vasáru gyár Rt.) ott a munkásoktól beszédett kormánypárti aláírások száma is jóval magasabb.³⁶⁽¹⁹³⁾ Segít az értékelésben, ha megnézzük a Csernákot ajánlók foglalkozási összetételét. A szociáldemokraták jelöltje elsősre 1235 ajánlást gyűjtött össze, melyből 975-öt talált érvényesnek a bizottság. A benyújtott pótlás 3 íven összesen 138 nevet tartalmazott. Ebből és az első körben hitelesített ívekről végül is 1084 aláírást fogadtak el. Ezekből 356 gazdapolgárt, 355 eltartottat, 254 munkást, 160 napszámost, 135 kisiparost ill. kereskedőt és csak 30 hivatalnokot és alkalmazottat tudunk regisztrálni.³⁷⁽¹⁹⁴⁾ Feltűnő a szociáldemokratákat ajánló rétegek között a gazdapolgárság erős részvétele.

Az aláírási ívek sokat elárulnak a közszolgálati alkalmazottak választói magatartásáról is. A kormánypárti jelölt íveire való feliratkozás szinte kötelező érvényű volt a közigazgatás tisztviselői, a közalkalmazottak számára, hiszen a nyílt kiállítás egzisztenciális kényszer volt ezen ágazat alkalmazottainak.

A kormánypárti ajánlások begyűjtésénél a párttal szimpatizáló helyi társadalmi elit tagjai – akik valamely intézmény, hivatal, üzem vezetői, igazgatói voltak – feltehetően jelentős szerepet vállaltak azzal, hogy az irányításuk alá tartozó intézményekben az ajánlási ívek körbejárhattak, így ellenőrizhető volt, mely dolgozók tartózkodnak Hermann ajánlásától. Az igazgató nevét első helyen tartalmazó ív aláírása nyilván egyfajta presszióként nehezedett a cég alkalmazottaira. Ilyen módszerrel készültek az ajánlási ívek a GySEV igazgatóságán (Holl Jenő vasútigazgató), a Postaigazgatóságon (Hollán Péter főigazgató), a vízmű vállalatnál, a Sopronkőhidai fegyházban, de még a Vasáru gyár Rt-ban is, ahol a cég vezetőjének neve (ifj. Becht Rezső) után is több tucat munkás nevét tartalmazza a lista. Nem találkozunk azonban olyan visszaélésekkel, mint más kerületekben, hogy ti. az ellenzéki listát is aláíró személyek neveit egyoldalúan csak az ellenzék listájáról húzza ki a felülvizsgálatot végző választási bizottság, míg a másik oldal – sokszor hamisított – ajánlásait minden további nélkül elfogadják. Sopronban a Hermann-féle ívekről

kihúzott – érvénytelenített ajánlások mellett az a megjegyzés szerepel, hogy az illető Csernák ívét is aláírta, így viszont az már a kormánypárt ajánlójaként sem szerepelhetett.³⁸⁽¹⁹⁵⁾ Hermann 92 íven 5190 aláírást mutatott be, melyből 48-at semmisítettek meg azon a címen, hogy azok a másik jelölt ajánlásai között is szerepelnek, egyéb jogcímen pedig (kétszeri szereplés és más kifogások) még 80 nevet húztak ki. ³⁹⁽¹⁹⁶⁾

Ez az eredmény összességében már siker volt a szociáldemokraták számára, hiszen a párt az országban csak 54 nyíltan szavazó körzetben tudott jelöltet állítani, s ezekből is csupán 14 jelöltje indulhatott el az érvényesnek minősített ajánlások birtokában. A sikert eredményező politikai döntés valószínűleg nem expresszív jellegű volt, vagyis ¹⁵⁴nem politikai hovatartozást fejezett ki, sokkal inkább racionális elutasító válaszként fogalmazódott meg a kormányzat addigi döntéseire, illetve a kormányzó párt itteni embereinek magatartására. Az ajánlások gyűjtésénél egyébként a korábban említett politikai nyomáson kívül más különösebb visszaélés nem dokumentálható. Egy panaszos beadvány érkezett a választmányhoz, amelyben Schranz Frigyes tiltakozott az ellen, hogy a Csernák-pártiak rávették a lányát: ő és felesége nevében írja alá a jelölt ívét.⁴⁰⁽¹⁹⁷⁾ – a cselekmény egyébként a leány számára (!) az 1925:XXVI.161. § 3. cikkelye szerint két évig terjedő fogházat ill. 2 000 aranykoronáig terjedő pénzbüntetést jelenthetett. Az ajánlások átvizsgálása után egyébként – bár Csernákot kétszer is pótlásra utasították – mindkét jelölt indulhatott a választáson, melyről a választási bizottság elnöke június 25-én értesítette a választmányt.⁴¹⁽¹⁹⁸⁾

Ahogy az aláírásgyűjtés, úgy maguk a választások problémamentesen, rendezettség nélkül zajlottak. Az eredmény nagyjából megfelelt az általános és az ajánlóívek által keltett várakozásoknak. Az Egységes Városi Párt jelöltje, Hermann Miksa, nagy szavazati aránnyal győzött. Az eredmény egyáltalán nem meglepő, figyelembe véve, hogy egyetlen ellenlábasának pártja összesen 14 mandátumhoz jutott a képviselőházban, s ezek mindegyikét titkos szavazattal szerezte. Nyílt körzetekben – mint a soproni is – a szociáldemokraták eleve esélytelenül indultak.⁴²⁽¹⁹⁹⁾ A legszorosabb eredmény a Balfi utcai körzetben született, ahol Hermann 423, Csernák 374 szavazatot gyűjtött. A Várkerületen és a Belvárosban Hermann nagy fölénye bontakozott ki. Itt is – akár az ajánlások esetében – kitűnik az MSZDP-re voksolók között az elsősorban németajkú és evangélikus gazdapolgárok erős reprezentáltsága. Az okok vizsgálatakor valószínűleg mindhárom jellemzőre (ti. német nemzetiség, evangélikus vallás és gazdapolgárság) tekintettel kell lennünk. A legvalószínűtlenebbnek tűnik, hogy a tulajdonosokat tömörítő társadalmi réteg ideológiai vonzalmat érzett volna a – jobboldali sajtó által sokszor kedvelt módon a kommunistákkal is szoros párhuzamba állított – szociáldemokratákkal. A korábbiakban láttuk azonban, hogy a városi politikában – amelynek alakulása áthatotta a képviselőválasztások légkörét is – érezhető, helyenként ki is mondott feszültség volt a katolikusok (akár mint az Egységes Városi Párt vezetői) és az evangélikusok között. Mindenesetre az evangélikus Töpler Kálmán által irányított városi Munkás és Kispolgári Párt vegyes összetétele szociáldemokraták részvételét is megengedte⁴³⁽²⁰⁰⁾ és mint nevében is jelezte, a városi kispolgárság – így a gazdák érdekeinek – is szószólója volt. A két motívum a többségében evangélikus vallású gazdapolgár választók egy részének fejében feltehetően összekapcsolódott, ami egyéb hatásokkal kiegészülve növelte körükben az MSZDP népszerűségét.

A másik valószínű ok, hogy a választási mechanizmus során a gazdaréteg tudta magát egzisztenciálisan legjobban függetleníteni a hatalomtól, így annak politikai nyomását kikerülni. Talán a legfontosabb azonban, hogy az elsősorban tulajdonosi érdekeit szem előtt tartó csoport elégedetlen volt a kormány addigi gazdaságpolitikájával. A mezőgazdaságot sújtó válságra a kormány és az egységes párti többségű városi ¹⁵⁵törvényhatóság sem tudott megoldást nyújtani. A város utoljára április 30-i közgyűlésén foglalkozott a szőlőbirtokosok egyesületének beadványával, amelyben helyzetük enyhítését, különösen a szűkös értékesítési lehetőségek mellett nagy teherként rájuk nehezedő borfogyasztási adó mérséklését kéri.

Panaszuk azonban nem talált meghallgatásra, sőt a közgyűlés a gazdák által igényelt 80 000 forint termelési segély folyósítását is megtagadta, a város költségvetésének szűkösségére hivatkozva⁴⁴⁽²⁰¹⁾. Hermann a kampány során külön is találkozott a gazdákkal, de az adócsökkentést csak az állami ellentételezés esetén tartotta megvalósíthatónak. A minőségjavításra és fajtaváltásra tett javaslatok pedig akkor nem sok megoldást kínáltak az eladatlan készleteket felhalmozott bortermelők számára. A csalódott soproni gazdapolgár-választók ezután ha nem is a szociáldemokraták mellett, de mindenképp az Egységes Pártiak és az egységes párti gazdaságpolitika ellen voksoltak mind az ajánlások gyűjtésekor, mind utóbb a választásokon. A kormánypártiak egy része – különösen a kormányhű sajtó – nehezen bocsájtotta meg ellenzéki kiállásukat és dühödt, nem egyszer már bántó kirohanásokat intézett ellenük a választások utáni, immár kampánymentes időszakban.⁴⁵⁽²⁰²⁾ A szociáldemokraták mindenesetre jól érzékelték a soproni gazdák elégedetlenségét, és kampányukat jelentős részben erre a rétegre és erre az elégedetlenségre összpontosították. Csernák június 15-én Reisch György házának udvarán az Újteleki utca környéki választók előtt tartotta meg programbeszédét⁴⁶⁽²⁰³⁾, majd a megyei szociáldemokrata jelölt Zuschlag Vilmos társaságában rendeztek választási gyűlést ahol Csernák a gazdapolgár réteg anyanyelvén, németül szólt a választóihoz, és beszédének alap gondolata is a kormány gazdaságpolitikájának bírálata volt.⁴⁷⁽²⁰⁴⁾

A párt jól ki tudta használni szervezettségéből következő helyzeti előnyét szemben például a gazdatársadalom érdekeinek képviselőtét elsődlegesen felvállaló Gaál Gaszton-féle független kisgazdákkal, akik nemcsak Sopronban, hanem a megye 5 választókerületéből 3-ban sem tudtak jelöltet indítani.⁴⁸⁽²⁰⁵⁾ Zászlóbontásukra csak 1933-ban kerül sor a városban.

Az ellenzék másik politikai fegyvere magával a választásokkal, a választójogi rendszerrel való általános elégedetlenség, nevezetesen a nyílt választásos szisztéma elutasítása volt. Ez a követelés nem csupán a szociáldemokraták választási programjában szerepelt lépten-nyomon, hanem a függetlennek mondható helyi sajtó hasábjain is visszatérő téma volt. Az igény azonban érdekes módon nem csupán ellenzéki és független, hanem kormányoldaltól is jelentkezett, szoros összefüggésben az általános soproni érdekekkel, amelyek még a pártérdekeknel is magasabbak voltak. A soproniak ugyanis megaláztatással viselték, és a *civitas fidelissima* megcsúfolásaként fogták föl az 1925-ös választójogi reformot, amely a várost alacsonyabb szintre sorolta a többi törvényhatósági jogú várossal szemben. Ennek a változtatásnak eredményeképp szűnt meg Sopronban a titkos szavazás is. Az elégedetlenség túlnőtt a pártkereteken, így várható győzelme tudatában még a Városi Egységes Párt is sürgette a titkos választójogot ¹⁵⁶Sopronnak. A Sopronvármegye szerint ez nem más, mint puszta retorika, hiszen ahol a párt szava érhetne valamit – a városi közgyűlésen, melynek felirati joga van a kormányhoz – ott nem hangoztatják ezt a jelszavukat, csak a pártgyűlésen.⁴⁹⁽²⁰⁶⁾ Ennek igazságát látszik igazolni, hogy a párt helyi elnöke, Pinezich, 1932. júniusi felsőházi beszédében is korainak tartotta a választójog reformját. A bethleni „felülről irányított demokrácia” jegyében csak akkor látta szavatoltnak szélesebb társadalmi bázisú politikai demokrácia működőképességét, ha „az ország állami és társadalmi rendje biztosítva van”.⁵⁰⁽²⁰⁷⁾

A választás legszámottevőbb jelensége a távolmaradók nagy száma volt, annak ellenére, hogy a törvény szerint, aki elmaradását nem igazolja, arra 1-10 aranykoronáig terjedő pénzbírság szabható ki. A szavazáson 427-en nem szavaztak, 2 632-en meg sem jelentek. A Sopronvármegye július 1-jei száma vezércikkben foglalkozik a nagy arányú távolmaradás okaival. Szerinte a 3 059 „néma szavazó” otthon maradásának oka a nyílt választási rendszerben keresendő. Az újság szerint ezek nem mind ellenzékiek, csupán politikai önérték tiltakozik a választási módszer ellen, s ez az ő részükről tüntetés a titkosság mellett.⁵¹⁽²⁰⁸⁾ Talán hozzátehetjük, hogy e körben kell keresnünk azokat a potenciálisan kormány-oldalon álló szavazókat, akik – bár a párt irányvonalával azonosultak – Hermann személyének kiválasztásával nem

értettek egyet. Meggyőzésükre és a választási sikerre a kormány jelentős – megyei szinten 42 000 pengő – összeget fordított, melyből a főispán 17 475 pengőt költött el a soproni kerületben.⁵²⁽²⁰⁹⁾

Összességében tehát elmondható, hogy a választások eredménye és a lakosság politikai meggyőződése a véleményalkotás említett korlátai miatt nem teljesen fedte egymást. Erről győződhetünk meg közvetett formában a Sopronvármegye egyik későbbi híradásában, amely közli a soproni lapelőfizetések alakulását. Ebből kiderül, hogy a városban ötször annyi ellenzéki lapot olvastak, mint kormánypártit. Idézi a cikk Bartha Miklós publicista találó mondását, miszerint: *„Magyarországon mindenki ellenzéki lapot olvas és mindenki a kormánypártra szavaz”*, máshol az újság Sopron megyét némi túlzással a magyar Vendée-nek titulálja.⁵³⁽²¹⁰⁾

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gazdaság és közigazgatás / Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935) / Két választás között

Két választás között

A 30-as évek eleje országszerte harmonikus együttműködést mutatott a polgármesterek, főispánok vezette helyi apparátus és a kormány ill. a kormányzó párt és annak helyi elitje között. Ennek oka, hogy Bethlennek sikerült a közigazgatási apparátus vezetőit, annak többségét személyes hívévé tenni. A kormánypárt nem gyakorolt befolyást a helyi politikára, hiszen 1932-ig a magyarországi pártok választási pártok lévén, működésük vidéken elsősorban a kampány idejére koncentrált.

A változás Gömbös Gyula miniszterelnökségétől számítható. A Gömbössel hatalomközelbe jutó államhivatalnok, katonatiszti réteg a bethleni időszak párt- és ¹⁵⁷közigazgatási elitje által korlátozott, szűk politikai mozgásterét igyekezett egy új típusú szervezett tömegpárt létrehozásával ellensúlyozni. Az új kormányfő célja minden választójoggal rendelkező állampolgár beszerzése volt az – új nevén – Nemzeti Egység Pártjába, s végső soron az egész társadalom feletti ellenőrzés megszerzése a kormányzati törekvések támogatásának biztosítása érdekében. Ezzel kezdetét vette egy olyan modern pártapparátus kiépítése, a NEP vidéki szervezeteinek megalakításával centralisztikus elvek alapján, ahol minden helyi pártvezető kinevezése közvetlenül Gömböstől érkezett, s feladata az országos vezetés döntéseinek feltétlen végrehajtása, a központi akarat érvényesítése valamint a helyi társadalom ellenőrzése és bevonása a Nemzeti Egység programjába. ⁵⁴⁽²¹¹⁾ Ez a változás átalakította a helyi hatalom és a kormánypárt viszonyát is. A párt helyi szervezetei vezető politikai erővé váltak, háttérbe szorítva a Bethlent támogató közigazgatási apparátust. Kísérlet történt a közigazgatás megkettőzésére, ami kompetenciavitához vezetett a Nemzeti Egység Pártjának titkárai és a főispánok, (a szervezésben főszerepe játszott Marton Béla elképzelését megismerve néhányan le akarnak mondani) és polgármesterek között.

Az új kormánypárt, a NEP soproni elnökségére a legesélyesebb aspiráns az Egységes Párt addigi helyi vezetője, Pinezich István, ügyvéd a városi párt elnöke. Pinezich a nyugat-magyarországi felkelés idején fegyveres harcot folytatott, és egyik vezéralakja volt az ÉME soproni csoportjának. Az egykori fajvédő az Egységes Városi Párt alapítása után mérsékeltebb húrokat pendített meg, és politikájában a keresztény irányvonal egyik legmarkánsabb helyi képviselője, a törvényhatósági bizottságban erőteljes többséget képviselő egységes-párti frakció irányítója volt, tagja a közjogi és a törvénykezési bizottságnak is.⁵⁵⁽²¹²⁾ Tipikus figurája annak az eredetileg radikális jobboldali eszmeiséget követő politikusnak, aki a bethleni időkben feladva vagy felfüggesztve radikális elveit képes volt hatékonyan integrálódni a konszolidálódó rendszerbe. A soproni városi törvényhatóság 1930-ban őt választotta az országgyűlés felsőházába. A

törvényhatóságban vitt szerepe 1931 és 1935 között megfelelt a parlamentarizmus normáinak. Városi képviselőként rendkívül aktív munkát végzett. A törvényhatósági bizottság üléseinek jegyzőkönyvei szerint szinte minden témában terjedelmesen, általában elsőként hozzászólt, ami természetes, hiszen felsőházi tagként és a kormányzó párt helyi exponenseként a legtekintélyesebb tagja volt a testületnek (1934-ben az 1929: XXX.tc. alapján a törvényhatóság örökös bizottsági tagsággal jutalmazta addigi tevékenységéért⁵⁶⁽²¹³⁾).

Annak már 1918-ban voltak jelei, hogy a polgármestertől eltérő nézeteket vallott. Pinezich akkor a Köztársasági Párt képviselőjében harmadmagával járt Thurnernél, támogatását kérve pártjuk számára, de a polgármester elutasította őket. Pinezich akkor Thurnernek a lemondást is javasolta, mivel szerinte ez siettetné a rendszer bukását. A polgármester, aki akkoriban kormánybiztosként is működött, nem kívánt megválni frissen szerzett hivatalától.⁵⁷⁽²¹⁴⁾ Amikor azonban Thurner egy ellene irányuló sajtócikk ¹⁵⁸ miatt rágalmozási pert indított, melyből elsősorban a kömmün idején folytatott tevékenységét tisztázó vizsgálat lett, többek mellett Pinezich is kiállt mellette

Természetes az is, hogy voltak vitapontok kettejük között, ezek azonban a polgármester és a törvényhatóság egy tagja között felmerülő természetes nézetkülönbségek voltak, mentesek a hatásköri, kompetencia vitáktól és a személyeskedéstől is. A városi párt vezéréként, úgy tűnik, Pinezich pártpolitikai érdekeit sem helyezte a testület fölé, inkább a kettő összeegyeztetésére tett a többség támogatásának birtokában sikeres kísérletet. Mindez megfelelően bizonyítja hajlékony, rugalmas politikai természetét, mely a változásokat követve alkalmassá tette fontos megbízatások ellátására. A várospolitikai egyik vezéralakjaként politikai attitűdje indulásához képest tehát feltehetően konzervatív irányú változáson ment keresztül. Gömbös által történt kiválasztásában inkább múltjából eredően várható lojalitása és különösen az a tekintélye játszott szerepet, melyre NEP új vezetése a pártszervezés terén a lakosság megnyerését alapozta. A NEP soproni szervezetének elnöki posztjára a főispán és az országos vezetés egyhangú döntése alapján választották meg 1932. januárjában. Kinevezése nem jelentette az egész Egységes Városi Párt integrálódását az új kormánypártba. Ismerve Gömbös centralizáló elképzeléseit, a helyi pártelit egy része igyekezett viszonylagos függetlenségét megőrizve fenntartani az addig formákat.⁵⁸⁽²¹⁵⁾ (Ezt az is mutatta, hogy még az 1936-os városi közgyűlésben is Városi Egységes Pártnak nevezték magukat.⁵⁹⁽²¹⁶⁾)

Márciusban felállt a párt teljes soproni apparátusa. Pinezich mellett vezető szerepet kapott vitéz Újhelyi Dezső, aki a NEP itteni központi vármegyei titkára lett. A szervezés feladatával Pintér László kanonokot bízták meg, aki nemrég még a rajkai plébánosi tiszteletet töltötte be, így gyakorlatilag ismeretlen volt a soproniak körében. Bár soproni születésű volt és csak később került el a városból. 1922-ben és 1926-ban országgyűlési képviselője lett a rajkai, majd 1931-ben a mosonmagyaróvári kerületnek. Emellett betöltötte a Katolikus Legényegylet alelnöki és a Keresztényszociális Egyesület elnöki tiszteletét is. Erős érdeklődéssel fordult a szociális kérdések felé, és a lakosság szélesebb rétegeinek megnyerésére törekedett. Ennek érdekében a szocialisták módszereit is követendőnek tartotta. A Soproni Hírlapban 1932-től egyre gyakrabban előforduló írásai egyikében a következő, figyelemreméltó ajánlást találjuk: „...szídjuk a szociáldemokratákat?...Tessék a népért dolgozni, olyan szervezeteket alkotni mint a szociáldemokraták.”⁶⁰⁽²¹⁷⁾ A hasznos példát itt természetesen az emberek mozgósításának szocialista gyakorlatában látta. Elképzelései a tömegek megszervezésével kapcsolatban – figyelembe véve az egyesületi életben betöltött szerepét – alkalmassá tették a Gömbösök által elképzelt feladatok megvalósítására, még ha tradíciói nem is kötötték túlságosan erősen Sopronhoz. Az ő megbízása mellett Újhelyi is meglepetést, sőt megütközést keltett. Bár rá nem lehetett azt állítani, hogy ne lenne soproni, hiszen tagja volt a Városi Egységes Pártnak is, sokan kifogásolták, hogy nem a helyi ¹⁵⁹érdekek, hanem a

központ embere.⁶¹⁽²¹⁸⁾ Azonban a főtitkár kiválasztásánál is azt látjuk, hogy annak során már nem a Bethlen-időszak személyes kapcsolatokon nyugvó, a közigazgatást megnyerő, vagy éppen leszerelő politikájának elvei érvényesültek, hanem az újfajta hivatásrendi állam igényeinek megfelelően Újhelyinek a Frontharcos Szövetségben és a Társadalmi Egyesületek Szövetségében betöltött szerepe volt a meghatározó. Már a Gömbös kormány Nemzeti Munkaterve tartalmazta az egyesületek fokozottabb ellenőrzésének igényét, mivel ezeknek a „nemzeti erők meghatározódását kell szolgálniuk”. Ennek jegyében kilátásba helyezték bizonyos társadalmi egyesületek összevonását is.⁶²⁽²¹⁹⁾ A szervezetekbe való beépülés során a TESz Soproni Kerületének elnöke jelentős támasza lehetett a kormánynak, nem beszélve arról, hogy a párttagság növelése szempontjából a frontharcosok is jól szervezhető és katonai mentalitásuknak köszönhetően megbízható bázist nyújtottak, s hozzájuk szintén Újhelyin keresztül vezetett az út.

A NEP zászlóbontására formálisan csak június 18-án került sor. Az ünnepi aktuson melynek alaphangját a megyei elnök-főispán beszéde adta meg, valamennyi felszólaló az egység szükségességét emelte ki, úgy tűnt, nem is sikertelenül. A hagyományos párthívek mellé csatlakozásra szólította fel a kereskedelmi és iparkamara tagjait a szervezet soproni elnöke, Sámson Gyula, pedig a keresztény-nemzeti alapon álló munkásság csatlakozását tolmácsolta.⁶³⁽²²⁰⁾ A legnagyobb vihart a soproni legitimisták vezére, Kamenszky Árpád, kavarta azzal, hogy elvállalta a párt törvényhatósági titkári posztját. A Szent Korona Szövetség tagjainak egy része elfogadhatatlannak tartotta a Gömbös nevével fémjelzett pártban való szerepvállalást. A kérdés megoldásaként végül is Papp Kálmánt választották a soproni legitimista csoport elnökévé, aki tekintélyét latba vetve igyekezett áthidalni a felmerült ellentéteket királypártiak és NEP szimpatizánsok között.⁶⁴⁽²²¹⁾

Tovább erősítette a kibontakozó egységet az új párt soraiban Töpler Kálmán felbukkanása. A soproni evangélikusok vezető alakja, bár a korábbi városi egységes párthoz hosszú ideig nem volt hajlandó csatlakozni, de Gömbössel személyesen is szimpatizált. Az egység tekintetében és a közelgő képviselőválasztások árnyékában – 1931-hez képest, egy változásra érdemes odafigyelnünk. Ez nem más, mint a Bethlen korszakból örökölt állami közigazgatás és a pártapparátus fentebb már említett feszültségeinek kibontakozása. Bár az ellentétek Sopron megyében csak a képviselőválasztások után vezettek személyi változáshoz, de a problémák már a választások idejére akumulálódtak. 1935. szeptemberében lemondott Simon Elemér, helyére pedig kinevezték Ostffy Lajost, aki közvetlenül Gömbös hatalomra kerülésétől töltötte be Vas vármegye főispáni tisztét, és a miniszterelnök-pártvezér legmegbízhatóbb hívének számított.⁶⁵⁽²²²⁾ Simon már jó ideje érlelte magában a távozás gondolatát. A kormányváltás idején benyújtott formális lemondása majd újbóli megbízása után 1934. februárjában ¹⁶⁰csupán Keresztes-Fischer belügyminiszter és Gömbös személyes rábeszélésére tartotta meg hivatalát.⁶⁶⁽²²³⁾ Egy évvel később, amikor visszavonulását fontolgatva végül ismét a helyén maradt, már több olyan politikai elvbarátjával konfliktusba került, akik elhagyni készültek a kormánypártot, vagy már ki is léptek belőle. Hosszú ideje húzódó távozása csak akkor vált véglegessé, miután 1935. júliusában Kozma belügyminiszter közölte vele a soproni és vasi főispáni hivatal összevonásáról szóló döntését. Az átszervezés adta meg a döntő lökést a távozáshoz, a poszt megtartása azonban már korábban sem volt könnyű számára, hisz mint azt naplójában írja: „...az (ti. a főispáni állás) az utóbbi időben teljesen devalválódott”.⁶⁷⁽²²⁴⁾

Simon, akinek attitűdje inkább megfelelt a bethleni korszak elvárásainak, búcsúzó beszédében nagy hangsúllyal említi korábban is hangoztatott elveit, melyek szerint a kormány képviselőjében, de mindig az autonómia tiszteletben tartása mellett viselte hivatalát.⁶⁸⁽²²⁵⁾ A helyi politika hagyományos mozgástere

azonban már mind szűkebbeknek bizonyult a 30-as évek közepén (Ostffy két év múlva bekövetkezett távozásakor nyoma sem volt beszédében az önkormányzatiságra való utalásnak). Ezeket a tendenciákat a NEP hagyományos, konzervatív értékeket követő politikusai ellenérzésekkel fogadták. A korábban már említett Papp Kálmán tiltakozott is a főispáni szék betöltésének módja, illetve az önálló főispánságtól való megfosztás miatt. Természetesen az evangélikus Ostffy személye ellen nyíltan nem emelt kifogást, tiltakozásában azonban a korábban befolyásos katolikus pártelit hangja is érezhető volt.

Ezek a később felszínre törő jelenségek ott álltak a választás hátterében, melyet az egyértelmű számszerű eredmények ellenére Simon hevesnek és kellemetlennek ítélt.⁶⁹⁽²²⁶⁾ Ebből arra következtethetünk, hogy a markáns frontvonalak nem is – vagy legalábbis nem csupán – az ellenzék és a kormánypárt között húzódtak, hanem magukon a kormányerőkön belül is.

Mindezeket figyelembe véve kell vizsgálnunk az 1935. évi országgyűlési képviselőválasztások helyi eseményeit. Ezek azt mutatják, hogy a Gömbös-féle pártszervezés, elsődleges feladatát sikeresen teljesítette, vagyis a párt képviselőjét minden korábbinál egyértelműbb sikerhez segítette. A megválasztott helyi NEP elnök, Pinezich István egyik tagja lett annak a 98 főből álló gárdának, amely 1935-ben először foglalhatott helyet a képviselőház üléstermében. Ez a frissen beválasztott csoport a *vezér* hívéként már az új elképzelések támogatója volt a 170 tagú kormánypárti frakcióban, kisebbségbe szorítva az egykori kormányfő, Bethlen konzervatív személyi összetételű támogatói csoportját. Világos azonban az is, hogy a Bethlen-korszak idején még a miniszterelnökhöz informálisan is kapcsolódó és a kormánytörekvéseket teljes egészében támogató közigazgatási apparátus – élén a főispánnal – hűvösen fogadta, esetleg fékezni is igyekezett ezeket a változásokat, ami törést eredményezett a központi hatalom és a helyi erők addig alapvetően harmonikus együttműködésében.

A részletek kimutatása azonban már egy következő dolgozat feladata.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely

161 Műhely

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / T. Mérey Klára: Sopron megye néhány vonása 1810–1812-ben egy katonai jelentés alapján

T. Mérey Klára: Sopron megye néhány vonása 1810–1812-ben egy katonai jelentés alapján

1806-ban I. Ferenc császár és király elrendelte Magyarország katonai felmérését. Nemrégiben a bécsi Kriegsarchiv Térképtárában sikerült megtalálnom ennek a felmérésnek azt az előkészítő részét, amely az országleírás (*Landesbeschreibung*) összefoglaló cím alatt a nyugati területnek, a mai Dunántúlnak leírását, ismertetését tartalmazza, vagyis olyan összképet ad erről a területről, amelyet a katonai felmérést végző katonatisztek a helyszínen végzett vizsgálataikkal rögzítettek.

Ennek a több kötetes anyagnak van egy érdekes füzet, amely a *Völker-Kunde*, azaz népismeret címet viseli, s amely akkor és még ma is a legfontosabb jellemzőket emelte ki az országrész lakosainak életéből. Ez a tanulmány arra vállalkozik, hogy e kötetből a Sopron megyei vonatkozásokat kiemelve, az akkori megye jellegzetességeit mutassa be úgy, ahogyan azt akkor, a napóleoni háborúk „hullámszünetében” a kívülállók, lényegében az osztrák hadsereg katonatisztjei látták és jelentésben megörökítették. Mielőtt e füzet ismertetését elkezdeném, tudnunk kell azt, hogy a teljes szóbanforgó dunántúli terület 812,9 négyzetmérföld volt, ahol – az 1805. évi népszámlálás adatai, és a II. József idején feljegyzett nemesek számával együtt – 2 172 600 fő élt. Ezen a területen akkor 9 szabad királyi város volt, közülük három Sopron megyében: Sopron, Kismarton és Ruszt.¹⁽²²⁷⁾

Az országleírásnak ez a része a terület történetének ismertetésével kezdődik, amely – értelemszerűen – nemcsak a Dunántúl, hanem az egész ország történetének áttekintésével, értékelésével foglalkozik. Erre, és az azt követő részre, amely az ország társadalmi osztályainak, rétegeinek helyzetét ismerteti, nem kívánok kitérni, mert azt egy tanulmányban már megtettem.²⁽²²⁸⁾

Egy népcsoporttal azonban kivételt kell tennem, s ezek a hiencek, vagy ahogyan e forrás írta „*Hinutzen*”. Ez a népcsoport az osztrák és a stájer határ mellett, Moson, Sopron és Vas megyében lakott. Megállapítja, hogy ezek hosszú időn át éltek együtt a magyarokkal, s ezért sok erkölcsi törvényt (*Sitten und Gebräuche*), és szokást vettek át tőlük, s régi, rendes szokásaikat elhagyták (*von ihren, alten üblichen Gewohnheiten wenig abgelegt*). Nyelvük annyira elromlott, hogy még a rossz osztrák és stájer nyelvtől is messze elmarad, (véltetően e nyelvek nép által használt dialektusára gondolt), s néhány helységben nem is lehet megérteni nyelvüket, beszédüket.

¹⁶²Jellemrajzot is ad róluk: vérmérsékletük flegmatikus, egykedvű, testi felépítésük erős, nagy és gyámoltalan (*unbeholfen*). A katonasághoz nem vonzódnak különösen, jellemük alapján a gyalogsághoz kapcsolódhatnak, de még inkább a szállításokhoz, vagy ahogyan „magyarul” mondhatnánk: a trénnél (*Fuhrwesen* szó áll az eredeti szövegben).

A földmunkát nagy szorgalommal végzik – folytatódik a jelentés – házaikban nagy a tisztaság, jobban ápolják, gondozzák állataikat, nagyobb és erősebb lóállománnyal rendelkeznek, és vagyoni helyzetük is jobb, mint a szomszédos magyar és szláv falvak lakóié, noha ugyanazok a terheik és ugyanolyanok a földjeik, mint a szomszédoké.

A jelentés következő fejezete a föld népességének helyzetével foglalkozik (*Verhältnisse der Population auf den Boden*). A népsűrűségről írva megállapítja, hogy Magyarország területének ez a része viszonylag népesebb, mint a többi. Országos átlagban 1 822 fő esik egy négyzetmérföldre. Ha a Dunántúl népességszámát leszámítjuk, akkor az országos átlag 1 492 fő. Viszont pl. Sopron megyében az egy négyzetmérföldre eső átlag 2 890 fő, vagyis Sopron megyében ezer fővel többen laknak egy négyzetmérföldnyi területen, mint az ország többi részén. Ez az arány azonban még így is alacsony, hiszen ugyanakkor Ausztriában 3–5, Lombardiában 6 ezer feletti, és Trieszt környékén 9400 fő lakott egy négyzetmérföldnyi területen. S így bár Sopron a legsűrűbben lakott hazai területnek számított, mégis ritkán lakott volt a birodalom többi részéhez viszonyítottnak.

A jelentés részletesen foglalkozik a lakosság katonasághoz való viszonyával. Ebben a szövegben nem emelnek ki egyes területeket, mint ahogyan a földműveléssel kapcsolatban is ritkán említenek megyéket vagy tájakat. Azt emeli ki a leírás ismételt és hangsúllyal, hogy nagy az eltérés a németek, a magyarok és a szlávok szorgalma között az elsőnek említett nemzet javára. A szántást a magyar és a szláv minden

előkészület nélkül, könnyen elvégzi, de a hiencek földjeiket nagyobb szorgalommal munkálják meg, s különösen szorgalmasak a birodalomból (*Reich*) érkezett kolonisták, telepesek. Amikor a jelentés a szántóföldi termesztés tényeit vette sorba és felemlítette az ott termesztett növényféléseket, akkor kiemelte azt, hogy főként Sopron és Vas megyékben található sok káposztáskert. Ez arra mutat, hogy ott már kialakult hagyományai voltak a kertgazdaságnak. Az egyes itt lakó nemzetek, fő és „melléknépek” – ahogyan ezt meghatározták – közül nem egynek volt kedvenc étele, szinte „nemzeti eledel” a káposzta.

A dohánytermesztéssel kapcsolatosan emelte ki ismét a jelentéstevő Sopron megyét, megemlítve a nagyhírű vitnyédi dohányt. Vályi András a 18–19. század fordulóján megjelent lexikonában Vitnyédet vagy német nevén: Lettinget, ezt a Sopron megyei falut úgy jegyezte fel, hogy kiemelte: „dohánya nevezetes”.³⁽²²⁹⁾ Fényes Elek 1851-ben megjelent Geographiai Szótárában Vitnyédet úgy említi, hogy ebben a faluban termesztettek először dohányt.⁴⁽²³⁰⁾ Érdeemes itt megemlíteni, hogy ebben a katonai jelentésben – noha mindenütt következetesen a települések német nevét írták, „*Vitnierer*” *Tabak* szerepel.

163

Sopron vármegye a 19. század elején. (Forrás: Görög-Kerekes: Magyar Atlas, Wien, 1802-1811.

¹⁶⁴A szőlőművelésről írott részben ugyancsak megemlíti a hadmérnök Sopron megyét. Dícséri a soproni és a ruszti bort, mely erős, és a tokaji borhoz hasonló aszúbor készíthető belőle. Az ottani szőlőskertek (*Weingärten*) jól és szorgalommal megműveltek, és az azokban termett borokat – jó minőségük miatt – messzire szállítják.

A gyümölcskultúra tárgyalásakor az oszták és stájer határon, főként Sopron megye vidékein emeli ki azt, hogy különösen jó fajtájú gyümölcsök teremnek ott, úgy hogy a megye aszalt gyümölcséről is nevezetes. Kiemeli Sopron megye gesztenye erdőit is.

A fa tárgyalásakor ismét előkerül Sopron megye neve. Kiemeli, hogy az osztrák és stájer határon, tehát Sopron és Vas megyék területén gyakori a túlevelű erdő, amelynek fája építkezéseknél jól felhasználható. Ezen a területen egyébként a lombos levelű erdő az uralkodó fafajta.

Az állattartásról szólva újból név szerint is kitér a jelentés Sopron megyére, a megyeközpontjára, Sopronra, (*Oedenburg*), amely az ország egyik legnagyobb marhapiacának helye volt. (Mellette még Győrt említi.)

Nemcsak a marhaeladásban játszott kiemelt szerepet a soproni piac, hanem a Törökországból hozott és

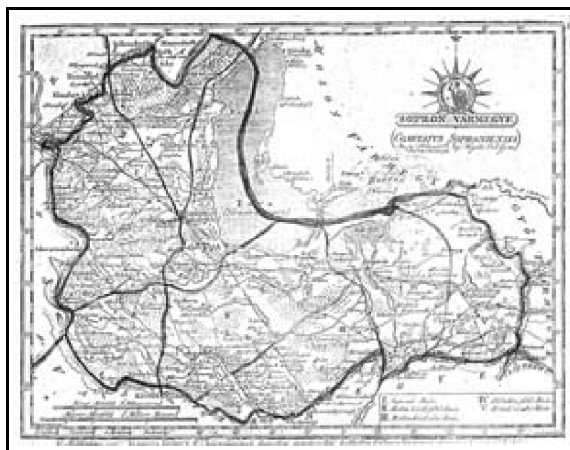
nagyrészt Szlavónia makkos erdeiben felhízalt és az ország hasonló erdeiben tartott sertések (*Borstenvieh*) eladásában is. A jelentés szerint a több mint százezer darabra is tehető hízlalt sertést „a szokásos átjárókon” Sopron, Nagykanizsa és Győr városokba hajtották, és aztán ezekről a piacokról kerültek ki az osztrák tartományokba.

A selyem-kultúra (*Seiten-Kultur*–sic!) tárgyalása kapcsán megemlíti, hogy ez 1763-ban vette kezdetét az országban. A talaj és az éghajlat megfelelő, ehhez szederültetvényeket (*mehrere Maulbeer Plantagen*) létesítettek, és nagy előrehaladás történt ezen a területen. Egyes mezőgazdák Siklósnál, a Csáktornyai szigeten (tehát a Muraközben), továbbá Sopronban sikeresen foglalkoznak ezzel („*einige Landwirthe bey Siklós, in der Csakathurner Insel und in Oedenburg geben sich wohl damit ab.*”)

A jelentés bányászattal foglalkozó részében kiemeli a Sopron melletti Wandorf-nál (Bánfalva), Brennbegben, és Ritzingnél (Récény) a kőszénbányászatot. Korabinszky térképén Wandorf–Bandorf Soprontól délre, Brennbeg keleti szélén található.⁵⁽²³¹⁾ Vályi 1799-ben kiadott lexikonában Vandroff (sic!) névformában Sopron megyében található német falunak írja, melynek lakosai katolikusok és evangélikusok. A falu Soprontól 3/8-ad mérföldre fekszik, határa termékeny...”határában ásatik szénkő is, melyet Bétsben szoktak elárulni.” – Riczing vagy Ritzing Vályi műve szerint ugyancsak német falu Sopron megyében, herceg Esterházy birtoka. Soprontól 1 6/8 mérföldre fekszik. Határát két nyomásban művelték, Vályi nem említi itt bányászatot.⁶⁽²³²⁾ A század végén keletkezett Pallas Nagy Lexikonában azonban megtaláljuk Ritzing Sopron megyei kisközségben, Esterházy Pál herceg birtokában levő barnaszénbánya feljegyzését.⁷⁽²³³⁾

A jelentésben az összes akkor működő bányák felsorolása után a hadmérnök megemlítette azt, hogy a Brennbegben levő bányát 1792 óta művelik, bányásszák, s ez a legjobb minőségű kőszén adja. Ennek a legnagyobb a keletje, még Bécsbe is elviszik.

165

Sopron megye a 18. század második felében

¹⁶⁶A Ritzingben bányászott szén, amely Esterházy herceg bányájából származik, inkább barna- vagy faszenet ad, s ez fele ennyira sem olyan jó, mint a brennbergi. Kis tüzet és sok salakot ad, ezért aztán kevésbé keresett.

A bányászat után az ásványvizek lelőhelyeit veszi sorra. Sopron megyében *Wolfs* (Balf) és *Gross Höflein* (Nagyhöflány) falvakat említi amelyeket Korabinszky is feltüntetett térképén. *Wolfs* Soprontól délkeletre fekszik, Vályi lexikonában nem található. Nagyhöflány Vályi lexikona szerint német mezőváros Sopron megyében, Esterházy herceg birtoka. Soprontól 2 2/3 mérföldnyire van. Az uraságnak szép vadászháza van itt. Posta is volt ezen a településen. Ásványvízről nem tett említést.⁸⁽²³⁴⁾

A Pallas lexikonban Nagyhöflány (*Höflein*) néven találjuk ezt a kisközséget Sopron megye kismartoni járásában. Postahivatala volt, kénes forrása továbbá kezdetleges fürdője is.⁹⁽²³⁵⁾ Az „ásványvizet” tehát a század második felére már hasznosítani tudták. A savanyú víz/*Sauerwasser*) lelőhelyeként a jelentésben két Sopron megyei helynév is szerepel: Kreutz és Pötsching. Mindkét helyen gyógyvízként használták a savanyúvizet, de akkoriban egyik helyen sem épült fürdő. Korabinszky térképén Kreutz magyar neve Németkeresztúr. Pötsching a térképen Pötsching, magyar neve: Pecsényéd.

Vályi lexikonában Kreutz Német Keresztúr néven szerepel, amelyet „elegyes német és zsidó város”-ként említ. Sopron megyében található, Esterházy birtok, Soprontól 1 1/8 mérföldre fekszik, „ahol piatozása van”. Földje hegyes és lapályos, határa termékeny. Savanyú vizét nem említi.¹⁰⁽²³⁶⁾ A 19. század második felében Német-Keresztúron (*Deutsch-Kreutz*) a soproni járásban a község mellett fakadó savanyúvíz – forrásvizét Rudolf forrás neve alatt hozták forgalomba, s kedvelt üdítőitalul szolgált.¹¹⁽²³⁷⁾

Vályi művében Pecsened (sic!) neve mellett szerepel Pötsing, Pieczva név is. Ez német falu Sopron megyében, Soprontól 2 6/8 mérföldnyire, Esterházy herceg a földesura. Határa tágas...”Vagyon savanyú vize is, melyet Bécsbe szoktak hordani”.¹²⁽²³⁸⁾

A jelentésben a Magyarország kereskedelmét tárgyaló fejezetben, mely részleteiben a Dunántúlt vizsgálja, – ugyancsak rábukkanunk Sopron és megyéjének nevére. A hadmérnök Sopron megyét az osztrák tartományokba irányuló kereskedelem egyik csomópontjaként említi. A külföldre szállított borok élén áll a soproni és ruszti bor. A külföldre irányuló borkereskedelemmel kapcsolatosan megjegyzi, hogy 1803-ban csupán Sopron, Ruszt és Buda bora 1 millió forint értéknel többet hozott az országba Sziléziából! S ez az érték azóta még nagyobbra nőtt, hiszen akkor egy akó bor még 8–10 forintba került, míg a jelentés keltékor – 1810–1812 körül – egy akó ára 100 vagy még annál is több forint volt!

Az iparral kapcsolatosan ismét felbukkan Sopron város és megye neve egy-egy iparággal illetve üzemmel, mely ezen a területen volt található.¹³⁽²³⁹⁾ Először a jelentésben a játékkártya-készítéssel kapcsolatosan említik Sopron városának nevét, mint egyetlen dunántúli települését, ahol játékkártyát állítanak elő. Ezek a kártyák oly jó hírnevet ¹⁶⁷szereztek a készítőiknek, hogy igen nagy a keletjük. Ugyancsak egyetlen a Dunántúlon a Soproni Cukorfinomító, amelyet 1795-ben létesítettek, de – teszi hozzá a jelentés készítője – azóta nagyon csekély előrehaladást mutat.

A fűrészmalomokkal kapcsolatosan megemlíti a jelentés, hogy sok található az osztrák és a stájer határon, ahol fenyőfák vannak, de ezek csak a környező települések deszkaszükségletét látják el.

A posztógyárak közül a legjelesebb manufaktúrák Sopronban, Kőszegen és Tatán találhatók. Kiemeli a jelentés, hogy a leghíresebb posztókészítők Sopronban laknak, ott állítják elő a legfinomabb és legjobb minőségű posztót, amelyet Szlavóniába és Horvátországba szállítanak.

A bőrparban nem jeleskedett ez a terület, de a salétromfőzés terén kiemelték, hogy Sopronban, Parndorfban (Pándorfalván), Zurndorfban (mely a térképen Czurendorf formában található és Zurány

mezővárossal azonos), és Lövön is űzték ezt az ipart.¹⁴⁽²⁴⁰⁾

A katonai jelentés utolsó része a nevelési intézményekkel és vallásokkal foglalkozott, azokról adott áttekintést.¹⁵⁽²⁴¹⁾ Sopron megye és város e vonatkozásban is kitüntetett szerepet játszott.

A jelentés első része a felekezeti iskolákat tekintette át. A katolikus iskolák közül a felsőbb iskolával rendelkező 14 város egyike Sopron volt. A hét fokozatra bontott iskolarendszer ötödik lépcsőfokaként szereplő gimnázium a Dunántúl 11 városában, illetve településén működött, és ezek egyike Sopron volt. Ez volt az az iskolatípus, amelyben a grammatikai osztályon kívül poétikai és retorikai osztályt is indítottak a jelentés szövege szerint.

A protestáns iskolák között két magasabb iskolát különböztet meg: a gimnáziumot és a líceumot. Ez utóbbi már az egyetemhez volt hasonlatos, hiszen magasabb ismereteket közölt, úgy mint: diplomatikát, heraldikát, statisztikát, pedagógiát, jogi ismereteket, teológiát stb. Ez a típusú iskola Sopronban is volt, A líceumok lényegében a tanítóképzést szolgálták, Ez a típusú iskola arra mutat, hogy Sopronban erős evangélikus közösség volt.

A vallásokról készített beszámoló-részben megemlíti, hogy az „evangélikus luteránus” egyház követői minden megyében szétszórtan találhatók, de a legtöbben közülük Vas, Sopron, Veszprém és Tolna megyékben élnek.

A szerzetesrendek elhelyezését közölve egy dominikánus kolostort említenek Sopronban és a szervitákat *Forchtenau*-ban (Fraknóalján), Sopron megyében. Irgalmas rendi barátok voltak Kismarton szabad királyi városban. Ferencesek kolostora volt Sopron megyében, Kismartonban (*Eisenstadt*). Itt kell megemlítenem, hogy ennek a szerzetesrendnek ekkor már – a II. József korabeli „szétszórattatás után” – 19 településen volt a Dunántúlon kolostora.

Ha a fentiekben közölteket áttekintjük, meg kell állapítanunk, hogy Sopron megye területén – mint a nyugati határhoz közeli magyar megyében – fejlettebb volt a gazdálkodás, ¹⁶⁸nemcsak a földművelés, hanem a kereskedelem és az ipar is, mint a Dunántúl más területein. Ez utóbbiak részben vagy egészben nagyon megszenvedték a 150 éves török megszállást. Sopron megyében a nyugati kultúra nem szakadt meg, a népesség szerencsésebb volt, s ez hagyott nyomot kulturális és gazdasági életében.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében¹

Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében¹⁽²⁴²⁾

Az 1929. évi tc. XI. 5. paragrafusa szerint a közgyűjtemények felügyeleti szerve az Országos Magyar Gyűjteményegyetem volt. (Létrehozását az 1922. évi XIX. tc. rendelte el.) A törvény szerint a közgyűjtemények felügyeletével kapcsolatos ügyviteli tennivalókat a Magyar Nemzeti Múzeum első tisztviselője (főigazgatója), mint a közgyűjtemények országos felügyelője irányította.²⁽²⁴³⁾

A főigazgatói tiszte 1930-ban Hóman Bálint töltötte be.³⁽²⁴⁴⁾ Hóman a törvényhez készülő végrehajtási utasítás előrehaladott állapotára hivatkozva, élve szakmai felügyeleti jogával 1930-ban az ország közgyűjteményeihez adatkérő körlevelet intézett, mely Sopron polgármesteréhez is eljutott.⁴⁽²⁴⁵⁾ (A körlevél

közlésétől eltekintek, hiszen tartalmára a beküldött válaszjelentés utal.)

A Városi Közkönyvtár történetére fontos adatokat szolgáltató válaszevel a városi levéltár ügyviteli iratai közül került elő. Ez nem meglepő, hiszen a Városi Közkönyvtár előadói tisztét 1925 és 1934 között sok más feladata mellett Sopron város főlevéltárosa, Házi Jenő töltötte be.⁵⁽²⁴⁶⁾

Az alábbiakban az ő jelentését olvashatjuk, szakszerűen feltárva a könyvtár akkori problémáit is. Hóman Bálint levelében 1922-től kér információkat a könyvtárról. Az állomány gyarapodásáról – az 1913-as alapítás óta történt többszöri költözés és szünetelés miatt – Házi Jenő csak 1925-től tudott adatokat adni.

Ugyanez áll a könyvforgalomra és az olvasói nyilvántartásokra is. A könyvtár személyi és anyagi kondícióiról részletesen szól a jelentés. A forrásközlés második részében Hóman Bálint néhány soros dicsérő, de nem sok jóval bízató válaszevelét olvashatjuk. A források közzé tétele a mai helyesírásnak megfelelően teljes terjedelemben történik.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében¹ / Dokumentumok 1.

169 Dokumentumok 1.

Sopron, 1930. május 30.

Házi Jenő válaszevele Hóman Bálintnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, melyben a Sopron Városi Közkönyvtár helyzetéről ír.

Sopron sz. kir.város közkönyvtári előadójától.

Méltóságos Dr. Hóman Bálint úrnak,
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának,
Budapest.

Méltóságod 113/1930. számú és a városi közkönyvtárhoz intézett felszólítására röviden az alábbiakban adom meg a kívánt választ:

1. A városi közkönyvtár felállítását az 1913. évi október havi közgyűlés mondotta ki⁶⁽²⁴⁷⁾, de csak 1915. március 27-én nyílt meg egy magánháza bérlet helyiségben.⁷⁽²⁴⁸⁾ 1919. július 1-től 1922. január 1-ig bezárólag a közkönyvtár nem működött. 1922. január 1-től kezdve a városháza egyik alkalmatlan felpincehelyiségében a közkönyvtár újból hozzáférhetővé vált a közönség részére.⁸⁽²⁴⁹⁾ Itt olvasószoa nem volt. 1925. december 21-én újból egy bérelt magánhelyiségbe hurcolkodott át a közkönyvtár, ahol már olvasószoa is be volt rendezve.⁹⁽²⁵⁰⁾ 1927. augusztus 1. óta a közkönyvtár a jelenlegi helyiségeiben nyert elhelyezést.¹⁰⁽²⁵¹⁾

2. A városi közkönyvtár előadója 1914-től 1924 december havában bekövetkezett haláláig dr. Kálmán Ernő főjegyző¹¹⁽²⁵²⁾ volt, 1925. január 1-től kezdve pedig dr. vitéz Házi Jenő főlevéltáros.

Jelenlegi személyzet a következő:

a/ Kund Aranka városi rendszeresített állású, XI. fizetési osztályba sorozott könyvtártiszt, a közkönyvtárnál szolgál 1914. augusztus 1. óta, jelenlegi minőségében 1929. február 1. óta, a város szolgálatába lépett 1912. március 1-jén, megelőzően magántisztviselő volt.

b/ Radó István városi rendszeres, nyugdíjképes napidíjas, a közkönyvtárnál szolgál 1927. február 1. óta, jelenlegi minőségében 1929. február 1. óta, megelőzően magántisztviselő volt.

c/ Herbst Károly városi ideiglenes szolgál, jelenlegi állásában 1928. augusztus 1. óta, a könyvtár szolgálatában van 1924. óta, a városnál szolgál 1922. február 1. óta.

3. A városi közkönyvtár mostani helysége, amely egy mozgósínház átalakításából keletkezett, nagyon megfelelő úgy a központi fekvése, mint nagysága folytán. Az épületnek [170](#)a város a tulajdonosa és a közkönyvtár névlegesen évi 2.700 pengő bért fizet a városi pénztárba. A karbantartás költségei [12\(253\)](#) a várost terhelik.

A közkönyvtár alaprajzát mellékelem. A könyvanyag gyarapodása folytán a raktárhelyiségben vasállvány-rendszerre való áttérés lenne nagyon kívánatos, de állami támogatás hiányában ez a terv idáig nem volt keresztülvihető.

4. A városi közkönyvtár gyarapodására nézve 1925. január 1-től állnak rendelkezésemre adatok.

1925.	január 1-jén	5978	a törzskönyvi szám.			
1926.	"	6860	"	gyarapodás	882	mű.
1927.	"	8507	"	"	1647	"
1928.	"	10917	"	"	1410	"
1929.	"	13154	"	"	2237	"
1930.	"	14216	"	"	1062	"

A közkönyvtár könyvanyagának címeit magába foglaló magyar alapkatalógus megjelent 1926-ban [13\(254\)](#), német alapkatalógus 1927-ben [14\(255\)](#), az I. magyar pótkatalógus és I. német pótkatalógus 1928-ban, II. magyar-német pótkatalógus 1929-ben.

Ezidőszerint egy általános könyvkatalógus készítése van kidolgozás alatt, amely magába fogja foglalni az összes eddig kiadott magyar és német katalógusok anyagát és az újonnan beszerzett könyvek jegyzékét is. Előreláthatólag e katalógus a jövő év elején fog megjelenni. [15\(256\)](#)

1925-ben 13172, 1926-ban 14150, 1927-ben 14700, 1928-ban 16955, 1929-ben 18886 esetben történt könyvkikölcsönzés. Ez utóbbi évben 47720 kötet fordult meg az olvasók kezén. Az olvasószoba látogatóinak száma 1926-ban 179, 1927-ben 277, 1928-ban 331, 1929-ben 476 volt.

A Frankenburg Irodalmi Kör könyvtárának kb. 3 000 kötetből álló könyvtárát letétként átvettük 1927. november havában. Az inkább könyvészeti szempontból jelentős letét feldolgozására azonban még nem került sor.

5. A közkönyvtár évi költségvetése 1926 óta egy színvonalon mozog lényeges eltérés nélkül és ezért elégségesnek tartom az 1930. évi költségvetési előirányzat közlését:

I. Kiadás

1. Személyi járandóságok / könyvtártiszt, napidíjas és szolga évi fizetése 6.108 P

2. Dologi kiadások:

a/ Hivatali szükségletek 300

b/ könyvek vételére és kötésére 8 000

c/ Helyiség évi bére 2 700

d/ Fűtés, világítás, vízellátás 1 200

171e/ Betegsegélyező pénztári járulék 80

f/ Vegyes szükségletek 1 000

g/ Épület javítása stb. 329

Összesen 19 717 P

II. Bevétel.

1. Olvasójegyekből 4 000 P

2. Állami segély 480

3. Lakbér 2 700

Összesen 7 180 P

E költségvetési előiránnyal kapcsolatban a kiadások b/ pontjára nézve az a megjegyzésem, hogy a 8 000 pengőből kb. 2/3 rész fordítatik könyvek vásárlására és 1/3 rész a könyvek kötésére. A bevétel 1. pont 4 000 pengője pedig úgy áll elő, hogy minden olvasó havi 80 fillér olvasódíjat fizet és ennek összege teszi ki a 4 000 pengős bevételt.

6. A közkönyvtár szabályrendeletét és szabályzatát másolatban mellékelem, de hangsúlyozom, hogy mindkettő már régen elavult és az 1929 : XI. t.c. végrehajtási utasításának megjelenése után lesznek a változott viszonyoknak megfelelően módosítva. A városi könyvtárbizottság elnöke: Dr. Thurner Mihály polgármester, helyettese Dr. vitéz Házi Jenő főlevéltáros. Tagjai 1930/1932. évre: a/ a közgyűlés választása folytán Bán János, Blaschek Vilmos, Hollós János, Dr. Kiss Jenő, Lauringer Ernő, Dr. Meiszner Ernő, Skerlán Gyula, Völker József közgyűlési tagok, b/ polgármesteri kinevezés folytán Dr. Heimler Károly főjegyző, Dr. Heiszler Béla I. aljegyző.

Sopron, 1930. május 30.

közkönyvtári előadó.

Csatolva: 1 db alaprajz, 1db. szabályrendelet,
1 db. szabályzat¹⁶⁽²⁵⁷⁾

Géppel írt eredeti tisztázat. (SL. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai. IV.1423. 3.cs. Iktatatlan

iratok, 1930. május 30.)

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében¹ / Dokumentumok 2.

Dokumentumok 2.

Budapest, 1930. november 17.

Hóman Bálint válaszelevele Házi Jenőnek, melyben dicsérettel szól a könyvtárban folyó munkáról.

Sopron szab. kir. thjf. város tekintetes polgármesteri hivatalának,
Sopron

172A városi közkönyvtár 1929/30. évi működéséről szóló jelentést, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nekem megküldött, a könyvtár szakszerű vezetése, céltudatos munkája és nagyon örvendetes gyarapodása felett érzett teljes meglepedettséggel vettem tudomásul.

Ami a faállványoknak vasállványokkal való kicserélésének költségeit illeti, sajnálattal kell közölnöm, hogy a folyó évi költségvetésben e célra nincs fedezet, de talán a jövő évben sikerülni fog olyan összeget rendelkezésre bocsátani, ami a fokozatosan végrehajtandó kicserélés legalább első részletének fedezésére elégséges lesz.

Budapest, 1930. november. 17.

Hóman Bálint¹⁷⁽²⁵⁸⁾

egyetemi ny.r.tanár

a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója

a közgyűjtemények orsz. felügyelője

Géppel írt eredeti tisztázat (SL. Sopron város Tanácsának iratai. IV.1403.d. 632.d. IV.24./1927. 16869/1930. sz. irat)

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Macher frigyos: Idegen, főleg német eredetű jövevényszavak a Soproni Vasöntödében

Macher frigyos: Idegen, főleg német eredetű jövevényszavak a Soproni Vasöntödében

Az Öntödei Vállalat Soproni Vasöntödéjének rekonstrukciója 1972-ben fejeződött be. Ezzel megszűnt az addig ott alkalmazott technológia is, helyét a teljesen automatizált gépformázás vette át. Eltűnik sok addig használt gép, berendezés, munkaeszköz is és velük együtt elnevezésük. Nagyzsádányi Endrével együtt összegyűjtöttük ezeknek a már nem használt berendezéseknek, eszközöknek sajátos „öntödei” elnevezését. Később sz. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület öntésztörténeti és múzeumi szakcsoportja erre fel is kért (1977). Az akkor összeállított jegyzéket meg is küldtük a szakcsoportnak. Nagyzsádányi Endre időközben, 1987-ben meghalt, de a gyűjtés folytatódott.

A mai Soproni Vasöntöde jogelődje a Vasárugyár Részvénytársaság Sopron – Graz Sopronban, öntöde (németül: Eisenwarenfabriks – Aktiengesellschaft Sopron – Graz in Sopron, Giesserei) 1910 óta folyamatosan működik most is. Az öntödét a „Lapp Testvérek” (Brüder Lapp) azért alapították, hogy a

soproni és grazi zárgyarak öntvény szükségletét kielégítsék. Később a saját gyárak ellátása mellett béröntödévé változott.

173 Az öntödét Grazból hozott gépekkel onnan jött szakemberek szerelték fel. Ők nem tudtak magyarul, ezért a német szakkifejezéseket használták. Ez abban az időben nem jelentett nehézséget, mert az öntödében dolgozók soproniak ill. a környező falvak lakosai voltak, akik mind tudtak németül. /Lehet, hogy a magyart csak törték.)

Az első világháborút lezáró trianoni határok a szabad mozgást már bizonyos mértékben korlátozták, az elcsatolt falvak lakosai helyett magyar anyanyelvűek jöttek a helyükbe, akik már nem tudtak németül, a német szakkifejezéseket hallás után mondták ill. formálták át magyarra.

A második világháborút követő kitelepítés sok régi dolgozót érintett. Helyükre az ország belsejéből magyar anyanyelvű munkások érkeztek, akik az öntödében általánosan használt kifejezések szabatos német eredetijét nem ismerték. Hallás után saját szájízüknek megfelelően formálták, magyarosították ezeket.

Az első, de főleg a második világháború befejezése után megindult a tanonc- ill. szakmunkásképzés, amikor is már mindenütt a szabatos, helyes magyar szakkifejezéseket tanították a fiataloknak.

Az alábbiakban felsoroltakat az öregek elmondása alapján állítottuk össze, közülük sajnos már alig élnek néhányan. Biztosan vannak köztük egyéni, vagy csak kisebb csoportban, műhelyben használt szakszavak.

Ahol a helyi kifejezések nagyon eltérnek a mai szakirodalmi megnevezésektől, ott zárójelben megadjuk a helyes kifejezést. Egyes kifejezések kimondottan csak a soproni öntödében voltak használatosak, míg másokkal más öntödékben is találkozhatunk, esetleg más jelentésben. Lényegében ezek a szavak, kifejezések egy megszűnt technológia emlékei is! Természetesen nem könnyű a soproni német nyelvjárás, az ú.n. „ui” dialektus szavait úgy leírni, átírni, hogy ezek olvasás után úgy hangozzanak, mint a városban, ill. környező falvakban.

A szószedet nem teljes, nem is lehet az. Az öntöde mindennapjának főbb szavait azonban tartalmazza.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Macher frigyese: Idegen, főleg német eredetű jövevényszavak a Soproni Vasöntödében / Szószedet

Szószedet

abci gép	Lehúzó-leemelőlapos vagy „A” formázógép. Használatos még kis- ill. szekrénynélk formázógép elnevezés is. <i>vö. ném. abziehbare Formmaschine / Abhebemaschine mit Abschlagrahmen für kastenlo: Guss).</i>
abléz	Váltás. Az előző műszakot leváltó munkatárs. <i>vö. ném. Ablöse.</i>

abnormál gép	Az öntödében használatos mérettől eltérő asztalméretű formázógép. vö. ném. <i>Maschine mit abnormalen Massen.</i>
abstik	Csapolás. A folyékony vasnak kiengedése a kupolókemencéből. vö. ném. <i>Abstich</i>
ájncug	Behúzás. A folyékony fém szilárdulásakor térfogata csökken, a tápfejekben, beör tölcsérekben a zsugorodás miatt tölcsér alakú fogyási üregek keletkeznek. vö. ném. <i>einziehen, Einzug (offener Lunker)</i>
174ájngusz	Beömlő. A formán kiképzett tölcsér a folyékony fém formába juttatá sára, öntésére. vö. ném. <i>Einguss.</i>
ájnrájbolni	Bedörzsölni. Kis magok készítésekor a maghomokot bedörzsölik a magszekrényfelekbe. vö. ném. <i>einreiben.</i>
ájzni	Vas vö. ném. <i>Eisen.</i>
ampa	Öntözőkanna. A használt homok, formázóhomok nedvesítésére, öntözésére víztárolóedény. vö. ófném. <i>Ambar, osztrák tájszó ampa, Amper (Giesskanne).</i>
ansnitt	Megvágás, rávágás. A beömlő csatlakozása a mintákhoz, formához. vö. ném. <i>Anschnitt.</i>
apretura	Műhely az öntvények szállítás előtti kikészítésére. vö. ném. <i>Appretur.</i>
arm	Sablonfogó. Sablonformázáskor a sablon felerősítésére szolgál. vö. ném. <i>Arm.</i>
aufbauring	Felépítőgyűrű. Sablonformázáskor a sablontengelyre húzott gyűrű. vö. ném. <i>Aufbauring.</i>
astráfel	Lehúzószerszám. A formaszekrények felesleges homokjának lehúzó szerszáma. vö. ném. <i>Abstreifer (Streichschiene).</i>

astráfelni	Lehúzni. A formaszekrények felesleges homokját el kell távolítani, hogy felületük sík ezáltal egymásra helyezhetők legyenek. <i>vö. ném. abstreifen.</i>
aufcug	Felvonó, lift. Lehet teher- és személyszállító. <i>vö. ném. Aufzug.</i>
auszheb	Kiemelő. A félformákból a kisebb félminták kiemelésére használt menetes vagy hegyes tű. <i>vö. ném. Aushebenadel.</i>
auszsusz	Selejt. Minőségileg kifogásolható öntvény. <i>vö. ném. Ausschuss.</i>
bakta	Őr. <i>vö. baj.-osztrák tájszó Bakter (Wächter)</i>
balansz	Ellensúly. Mind forgórész, mind egyéb teher kiegyensúlyozására használt tömeg. <i>vö. ném. Balance.</i>
balkni	Keresztgerenda. A daruhorogra akasztott fogazott gerenda. <i>vö. ném. Qerbalken (Tragbalken).</i>
bejlág	Kis tápfej. A mintalapon az öntvény mellé helyezett tápfej. <i>vö. ném. Beilage (kleine Saugmassel).</i>
beiscángli	Harapófogó. Az öntödében magvasak kihúzására használt szerszám. <i>vö. ném. Beisszange.</i>
175 bukszni	Persely, vezetőpersely. A formaszekrény fülébe beillesztett kör vagy oválisfuratú edzetta betét. <i>vö. ném. Büchse.</i>
cángli	Fogó. <i>vö. ném. Zange.</i>
cirkli	Körző. <i>vö. ném. Zirkel.</i>
cirklidaru	Kördaru. A csarnok egyik oszlopára erősített, körívben elforgatható emelőszerkezet. <i>vö. ném. Zirkelkran.</i>

colstok	Összehajtható mérővessző. Általános mérőeszköz hosszmeretek ellenőrzésére. <i>vö. ném. Zunder.</i>
cvenger	Pillanatszorító. Szerszám, mintakészítéskor a farészek, magkészítéskor a magszekrényfe összeszorítására. <i>vö. ném. Zwinge (Schraubenzwinge).</i>
dekli	Fedő. Nyeles lemez kéziüstök lefedésére. <i>vö. ném. Deckel.</i>
drukk	Nagy tápfej. A mintalapon az öntvény beömlőjével ellentétes oldalon elhelyezett „fémtartály” <i>vö. ném. Druckmassel (Speiser).</i>
dűzni	Fúvóka. A kupolókemence falazatába beépített öntvény a fúvósél bevezetésére. <i>vö. ném. Düse.</i>
fájercangli	Tűzifogó. A kovácsoknál a munkadarabnak a tűzből történő kivételére használt fogó. <i>vö. ném. Feuerzange.</i>
fájklebni	Sikattyú. A munkadarabot összeszorító kéziszerszám. <i>vö. ném. Feilkleben.</i>
féder	Fánc. Az öntvényen az elosztósíokban keletkezett fémkifolyás erősebb öntés vagy kellően nem terhelt forma következményeként. <i>vö. ném. Feder.</i>
flisszig (ájzni)	Folyékony, jól önthető vas. <i>vö. ném. flüssig (gut vergiessbares Eisen)</i>
formkasztai	Formaszekrény. Acélból, öntöttvasból (esetleg fából) készült keretszerkezet, megóvjaa a forrást a széteséstől. <i>vö. ném. Formkasten.</i>
frujstuk (idő)	Reggeli, idő a reggelizésre. <i>vö. ném. Frühstück.</i>

fugni	Hézag. Falazáskor a téglák közötti távolság. vö. ném. <i>Fuge</i> .
funkenkamma	Szikrafogókamra. Rendszerint két kupolókemencét köt össze. vö. ném. <i>Funkenkammer</i> .
gábli	Üstvilla. Villás kéziüstök szállítására és buktatására használt öntödei eszköz. vö. ném. <i>Pfannengabel</i> .
176gissza	Öntő. A formákat folyékony fémmeel megtöltő szakmunkás ill. betanított munkaerő. vö. ném. <i>Giesser</i> .
guszpuceráj	Öntvénytisztító műhely vö. ném. <i>Gussputzerei</i> .
hakni	Vaskampó. A homokformában megszilárdult öntvények kiemelésére használt segédeszköz. vö. ném. <i>Haken</i> .
hengájzni	Függőkapocs, függesztővas. A keresztgerenda fogai közé és formaszekrények füleire akaszt kengyelvas a formaszekrények darus emelésére, szállítására. vö. ném. <i>Hängeeisen</i> .
hobli	Gyalu. A mintakészítő műhelyben faminták készítésre használt szerszám vö. ném. <i>Hobel</i>
hoblizni	Gyalulni. Gyaluval végzett művelet. vö. ném. <i>hobeln</i> .
hülfszmodel	Segédminta. Az eredeti vagy főminta felhasználásával készített mintasorozat (segédminták). vö. ném. <i>Hilfsmodell</i> .
kasztzni	Öltözői ruhaszekrény. vö. ném. <i>Kasten</i> .
kernmaherei	Magkészítő műhely. Műhely, amelyben az öntvény kialakítására vagy a formák egyszerűsítését szolgáló alakos testeket – magokat – készítenek. vö. ném. <i>Kernmacherei</i> .

kernmárkni	Magjel. A magnak a forma homokágyában felfekvő része. vö. <i>ném. Kernmarke.</i>
kernsalni	Magszárítócsésze. Csészealakú segédeszköz főleg olajkötésű magok szárítására. vö. <i>ném. Kernschale (Kerntrockenschale).</i>
kernszand	Maghomok. Homok megok készítésére vö. <i>ném. Kernsand.</i>
stippa	Magtámasz. A forma és a mag közé helyezett támaszték az öntvény falvastagságának biztosítására. vö. <i>ném. Stippe (Kernstütze).</i>
kranih	Daru. Csak néhány idős öntődei munkás használta ezt a régi kifejezést a darura. vö. <i>ném. Kranich (Kran).</i>
kübli	Veder ill. vödör. A kúpólókemence adagolótartálya a veder, míg a vödör az általános használt víztároló edény. vö. <i>ném. Kübel (Gichtkübel ill. Eimer).</i>
177lájfer	Futó. A beömlőrendszer állóját a megvágásokkal összekötő része. vö. <i>ném. Läufer.</i>
lancettn	Lanzetta. Simítószerszám a formarészek kijavítására. vö. <i>ném. Lanzette.</i>
lájrn	Enyv. A mintaműhelyben használatos faragasztóanyag. vö. <i>ném. Leim.</i>
lájrmolni	Enyvezni. vö. <i>ném. leisten.</i>
leisztolni	Teljesíteni. vö. <i>ném. leisten.</i>
leisztolás	teljesítés, teljesítmény. vö. <i>ném. Leistung.</i>

lettolni	Forrasztani. <i>vö. ném. löten.</i>
letkolbni	Forrasztópáka. <i>vö. ném. LötKolben.</i>
letvasszer	Forrasztóvíz. <i>vö. ném. Lötwasser.</i>
luftspicc	Levegőszuró. Hosszú hegyes kéziszerszám levegő-gázcsatornák kialakítására homokformában. <i>vö. ném. Luftspitze (Luftspiess).</i>
lufttremli	Szélgyűrű. A kúpólókemence köpenyén kialakított szélszekrény, amelybe bejut és amely közvetlenül a fuvókába távozik a fuvósél. <i>vö. ném. Lufttremmel (Windring).</i>
magmárkni	Magjel. (lásd kernmárkni)
májszter	Mester. A munkát ill. a műhelyt közvetlenül irányító személy. <i>vö. ném. Meister.</i>
musli	Medence. A mintakészítő műhely fémolvasztó kemencéjének vas medencéje, amelyben fémformalapok anyagát – keményólom – olvasztják. <i>vö. ném. Muschel (Becken).</i>
nahtbakta	Éjjeliőr. (lásd bakta) <i>vö. ném. Nachtwächter.</i>
naturmag	Formázással kiképzett mag. <i>vö. ném. Naturkern.</i>
nut	Horony, bemetszés. A rávágáson kialakított kis bevágás, hogy az öntvény beszakadás nélkül törjön le. <i>vö. ném. Nut.</i>
ófni	Kályha. A kúpólókemencét is szokták így nevezni az öntödében. <i>vö. ném. Ofen (Kupolofen).</i>

originálminta	Mesterminta. A legelső mintadarab, amelyről másolással készülnek a végleges minták. vö. ném. <i>Originalmuster (Originalmodell)</i> .
178partvis	Nyeleskefe A mintáról ill. mintalapról a rátapadt homok leseprésére használják. vö. ném. <i>Bartwisch (Modellbürste)</i> .
passzirsájn	Kilépési engedély. Munkaidőben a gyár elhagyására jogosító cédula. vö. ném. <i>Passierschein</i> .
pemszli	Ecset. A minta kontúrja mellett a homokforma nedvesítésére használatos, hogy kiemelési megmaradjon a homokél. vö. ném. <i>Pinsel</i> .
pfándli	Kéziüst. Tűzálló bélésű edény a folyékony fém, vas befogadására, szállítására és öntésére. vö. ném. <i>Pfanne (Handpfanne)</i> .
pikkelni	Ragasztani. Faminták készítésekor a farészek összeragasztása. vö. ném. <i>picken</i> .
placc	Formatér. Az öntödének az a része, ahol a formázók lerakják a kész formaszekrényeket. vö. ném. <i>Platz (reine Formfläche)</i> .
platni	Mintalap. általában sík lap a mintafelek és tartozékainak (beömlő, tápfejek stb.) rögzítésére. vö. ném. <i>Platte (Modellplatte)</i> .
plésuszterei	Kályhacsőgyártó műhely. A soproni öntödének az a műhelye, amelyben kályhacsöve készítenek. vö. ném. <i>Blebschusterei</i> .
polérknopf	Simítógomb, polírozófej. Hosszú fémnyelű, gombaalakú formázó kéziszerszám formamélyedések felületének kikészítésére. vö. ném. <i>Polierknopf</i> .
polírozni	Megfelelő kéziszerszámmal a homokformák vagy magok felületének a minta kiemelése ut kidolgozása. vö. ném. <i>polieren</i> .

póvágli	Szállítócsille. vö. ném. <i>Ponywagen</i> .
prakker	Lapos döngölő. Formázó kéziszerszám homok tömörítésére. vö. ném. <i>Pracker (Flachstampfer)</i> .
pájszer	Emelő-feszítőrúd. Vasrúd anyag, csille, vagon stb. mozgatására. vö. ném. <i>Beisser</i> .
rádli	Kerék. vö. ném. <i>Rad</i> .
rina	Csapolócsatorna. A kupolóból csapolt vas ebben folyik. vö. ném. <i>Rinne (Abstichrinne)</i> .
rundlöfli	Kanál alakú formázó kéziszerszám. Homokformák felületének, sarkainak simítása polírozására használatos eszköz. vö. ném. <i>Rundlöffel (Polierlöffel)</i> .
róájzni	Nyersvas. A nagyolvasztóban vasércből gyártott, 2%-nál nagyobb karbontartalmú vasötvöz. A kupolókemence egyik betétanyaga. vö. ném. <i>Roheisen</i> .
179sájbtruhni	Talicska. vö. ném. <i>Schiebtruhen (Schubkarren)</i>
sájerdob	Tisztítódob. Nyolcszögletű forgódob kisebb öntvények tisztítására. vö. ném. <i>Scheuertrommel (Putztrommel)</i> .
sájerozni	Dobban tisztítani az öntvényeket. vö. ném. <i>Schale</i> .
sibolt	Az osztósíkban eltolódott öntvény. vö. ném. <i>Verschiebung (versetzter Guss, Versetzung)</i> .
slakni	Salak. A kupolóba adagolt betétanyagok stb. szennyezőiből keletkezett, főleg szilikátokból oxidokból álló, igen változó összetételű keverék.

slihtolni	a./ Formaszekrények egymásra rakása, b./ magok, homokformák bevonása tűzálló anyaggal. vö. ném. a./ <i>schlichten</i> , b./ <i>schwärzen</i> .
smidájzni	Kovácsvas. Szénszegény vashulladék, a kupoládag egyik betétanyaga. vö. ném. <i>Schmiedeeisen</i> (<i>Schmiedeeisenschrott</i>).
smölcer	Olvasztár. A kupoló kezelője, csapolója. vö. ném. <i>Schmelzer</i> .
spahtli	Spatula. Festők, asztalosok kéziszerszáma. vö. ném. <i>Spachtel</i> .
spiccájzni	Hegyesvégű szűrőszerszám. vö. ném. <i>Spitzeisen</i> .
spiccmárkni	Kúpos magjelkiképzés. vö. ném. <i>Spitzmarke</i> (<i>Kern mit konischer Kernmarke</i>).
spindli	Orsó. Sablonformázáskor az alakképző vagy formázósablon függőleges tengelye, egyébk géporsó. vö. ném. <i>Spindel</i> .
sraubni	Csavar. vö. ném. <i>Schraube</i> .
stampfa	Lapos, kerekvégű döngölő. Kéziszerszám a formázóhomok kézi tömörítésére. vö. ném. <i>Stampfer</i> .
stampfpredli	Döngölőlap. Fa vagy fém lap az alsó formaszekrény feldöngölésére kéziformázáskor. vö. ném. <i>Stampfbrett</i> (<i>Aufstampfboden</i>).
stanga	Vasrúd. vö. ném. <i>Stange</i> .
straff	Büntetés. A munka vagy a technológiai fegyelem megsértése miatt kiszabott pénzelvonás. vö. ném. <i>Strafe</i> .

strájjand	Választóhomok. A feldöngölt félformákra szórt homok, hogy a másik félforma homokja a ne tapadjon rá. <i>vö. ném. Streusand.</i>
180streiplé	Simító kerek vagy sarkos lapáttal. Lekerekített vagy szögletes lapát fanyéllal, homokform felületének simítására. <i>vö. ném. Streichblech (Polierschauffel mit rundem oder geradem Blatt).</i>
stemájjni	Véső. Szerszám a kemencefalazat javítására. <i>vö. ném. Stemmeisen.</i>
stikpicc	Hegyes végű vasrúd. A csapolónyílás kibontására használt szerszám. <i>vö. ném. Stichspitz (Stichlochspiess).</i>
stiftni	Összerakócsap. A formaszekrények pontos összeillesztését biztosítja. <i>vö. ném. Stift.</i>
stószolni	Egymásra rakni. Az üres formaszekrényeknek ill. a leformázott formaszekrényeknek lépcső egymásra rakása öntésre. <i>vö. ném. aufstossen (aufeinandersetzen- stellen oder stappeln der Formkasten).</i>
stucca	Hidegfolyásos öntvény. Csonka öntvény. <i>vö. ném. stutzen, Stutzer (Kaltguss, unvollständiger Guss).</i>
subla	Tolómérce <i>vö. ném. Schublehre (Messschieber).</i>
sürcni	Kötény. <i>vö. ném. Schürdze.</i>
svájsza	Hegesztő. <i>vö. ném. Schweisser.</i>
svájszolni	Hegesztetni. <i>vö. ném. schweissen.</i>

sverájzni	Terhelővas. A felső formafélen fellépő metallosztatikus nyomás ellensúlyozására ráhelyez terhelősúly. <i>vö. ném. Beschwereisen (Lasteisen).</i>
sverc	Fekecs. Finomszemcsés tűzálló agyagos vagy grafitos folyadék homokformák vagy -mag bevonására. <i>vö. ném. Schwarze.</i>
svindmász	Zsugormérték. A minta és az öntvény lineáris méretkülönbsége. <i>vö. ném. Schwindmass.</i>
szandhakni	a./ Homokhorog. Nagyobb formák készítésekor a felső formaszekrény bordarácsára akaszt vaskapcsok a homok tartására. b./ Formázó kéziszerszám. Homoknak a formából való kiemelésére vagy helyi tömörítés szolgál. <i>vö. ném. Sandhaken ill. Sandheber.</i>
szandleistni	Homokléc. A formaszekrény egyik felében található kis kiugró keret a homok visszatartására <i>vö. ném. Sandleiste.</i>
szandsmájssza	Homokdobáló. A formaszekrényt kézzel ürítő ill. friss töltőhomokot készítő munkás. <i>vö. ném. Sandschmeisser.</i>
181szandstift	Homokszeg. A formázóhomok ill. javított részek tartását biztosító szeg. <i>vö. ném. Sandstift (Formstift).</i>
szib	Szita. a./ Fakeret aljára erősített finom szitaszövet mintahomoknak a formalapra történő szitálására b./ Töltőhomok rostálására használt durvább szita. <i>vö. ném. Sieb (a. Handsieb, b. Gattersieb).</i>
szatla	Szíjgyártó, szíjas. Az üzem területén a bőrmunkák elvégzője. <i>vö. ném. Sattler.</i>

tempatopf	Temper – lágyítótégely. Nyers temperöntvények hőkezelésére, csomagolására alkalmas nagyméretű edény. <i>vö. ném. Tempertopf (Tempertiegel).</i>
trejbolni	Duzzadni. A helytelen keménységűre döngölt homokformában a méretek nagyobbodása. <i>vö. ném. treiben.</i>
trejbolás	Duzzadás, méretnövekedés. A helytelen formakeménység okozta öntvénynagyobbodás <i>vö. ném. Treiben.</i>
troknkamma	Szárítókemence, szárítókamra. Formák és magok szárítására használatos. <i>vö. ném. Trockenkammer.</i>
truga	Anyagszállítólap-deszka. Főleg magok kéziszállítására alkalmas eszköz. <i>vö. ném. Trage.</i>
vágli	Négykerekű kocsi. <i>vö. ném. Wagen.</i>
vasszervag	Vízmérték. Vízszintező műszer. <i>vö. ném. Wassewaage.</i>
vendegép	Fordítólapos formázógép. A mintalap a gépen 180 fokkal elfordítható és így folyamatosan felváltva hol az alsó, hol a felső félszekrény emelhető le és rakható össze formává. <i>vö. ném. Wendeplattenformmaschine.</i>
zacc	Adag. Az olvasztó-kupolókemencébe egyszerre berakott, meghatározott mennyiségű betétanyag. <i>vö. ném. Satz.</i>

182 Irodalom

1. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III kötet
Akadémiai kiadó, Budapest, 1967
2. Der Sprach-Brockhaus. 2. verbesserte Auflage
F. A. Brockhaus, Leipzig, 1938
3. Duden: Das Fremdwörterbuch
Dudenverlag, Mannheim (Wien) Zürich 1990
4. Duden: Wie sagt man in Österreich. 2. Auflage.
Dudenverlag, Mannheim (Wien) Zürich 1980
5. Fachkunde für Former und Giesser. 2. Auflage.
VEB Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie, Leipzig, 1972
6. Schullenburg, A.: Giesserei Lexikon. 5.
Ausgabe Fachverlag Schiele und Schön GmbH, Berlin 1967
7. Teuschl, Wolfgang: Wiener Dialekt Lexikon.
Verlag Karl Schwarzer, Purkersdorf/Wien 1990
8. Vörös Árpád: Öntészet. Műszaki értelmező szótár 45-46.
Akadémiai kiadó, Budapest, 1978
9. Wehle, Peter: Sprechen Sie Wienerisch? 2. Auflage.
Verlag Carl Ueberreuter, Wien–Heidelberg, 1983

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Askercz Éva művészettörténész, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Dr. Félegyházi Árpád főorvos, Erzsébet Kórház, 9400 Sopron, Győri út 15.

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Kücsán József néprajzkutató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Dr. Macher Frigyes ny. mérnök, tudományos tanácsadó, Központi Bányászati Múzeum, 9400 Sopron, Templom u. 2.

Dr. T. Mérey Klára a történettudomány doktora, ny. tudományos tanácsadó, 7624 Pécs, Fogaras u. 6.

Polgár Tamás levéltáros – könyvtáros, Soproni Levéltár, 9400 Sopron, Pf. 82.

Söptei Imre levéltáros, Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára, 9730 Kőszeg, Jurisics tér 2.

Tóth Imre történész, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.

Dr. Tuba László könyvtárigazgató, Kisfaludy Károly Könyvtár, 9021 Győr, Baross G. u. 4.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete

183 Sopron Kulturális élete

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban

Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban

Régi hagyományokat kíván feléleszteni a szerkesztőség azzal, hogy évente közli lapjain a városban rendezett képzőművészeti kiállítások anyagait. Nem törekszünk másra, mint dokumentálásra, a jövődönnek szánt forrásközlésre; a tartalmi értékelés, a kiállítások kritikája nem profilja lapunknak. Adatközlésünk azokra az intézményekre vonatkozik, amelyek folyamatosan és rendszeresen rendeznek képzőművészeti kiállításokat, így a Soproni Múzeum, a Festőterem, a Várkerület Galéria és a Pannónia Med Hotel tárlatait regisztráljuk. Ez esetben a fenti intézmények 1998. évi kiállításainak címét, és a tárlatokat megnyitó személyek neveit közöljük.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban / Soproni Múzeum kiállításai a Lábasházban

Soproni Múzeum kiállításai a Lábasházban

1. „Stephan Dorffmaister Pinxit” (1997. nov. 30–1998. jan. 25.)

Megnyitotta: Dr. Jávör Anna művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményi igazgatója

2. Sopron és Sopron megye 1848-ban (márc. 12–ápr. 30.)

Megnyitotta: Dr. Gimesi Szabolcs polgármester

3. Sopronbánfalva és az erdei malom képes krónikája. (máj. 8–jún. 8.)

Megnyitotta: Dr. Gimesi Szabolcs polgármester

4. A XI. Országos Érembiennálé díjazottjainak kiállítása (jún. 21–aug. 20.)

Megnyitotta: N. Mészáros Júlia művészettörténész, a Győri Városi Múzeum igazgatója

5. „Változó lapjárás”. A bécsi forradalom karikatúrái (szept. 7–okt. 30.)

Megnyitotta: Dr. Rózsa György, a művészettörténeti tudományok doktora

6. Sopronyi-Thurner Mihály emlékkiállítása (dec. 13–dec. 31.)

Megnyitotta: Dr. Gimesi Szabolcs polgármester

7. Új állandó kiállítást nyitott a múzeum Brennbergben

„A brennbergi szénbánya története” címmel (megnyitás: aug. 22.)

Megnyitotta: Botos Gábor, Győr–Moson–Sopron megye közgyűlésének elnöke

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban / Soproni Festőterem

Soproni Festőterem

1. „Stephan Dorffmaister Pinxit” (1997. nov. 30–1998. jan. 25.)

Megnyitotta: Dr. Jávor Anna művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményi igazgatója

1842. Rippl-Rónai Ödön gyűjteménye

Válogatás a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum anyagából (márc. 15–ápr. 12.)

Megnyitotta: Dr. Király István Szabolcs, a Somogy megyei Múzeumok igazgatója

3. A Soproni Egyetem

Alkalmazott Művészeti Intézetének kiállítása (máj. 23–jún. 7.)

Megnyitotta: Dr. Winkler András prorektor

4. Hertay Mária grafikusművész (jún. 21–júl. 12.)

Megnyitotta: Askercz Éva művészettörténész

5. Az 1996. évi szombathelyi Textilbiennálé díjazottjainak kiállítása (szept. 3–okt. 4.)

Megnyitotta: Dr. Fabényi Júlia, a Szombathelyi Képtár igazgatója

6. Gáborjáni Szabó Kálmán emlékkiállítása

(a Németh László Népi Akadémia szervezésében) (okt. 11–okt. 25.)

Megnyitotta: Csete György Kossuth-díjas építész

7. Megyei Őszi tárlat (nov. 13–nov. 27.)

Megnyitotta: Ivanits Ferenc, a Győr–Moson–Sopron megyei közgyűlés elnöke

8. Akvarellek az ezredvégről.

Tiszteletadás Soproni Horváth József emlékének (dec. 19–1999. jan. 31.)

Megnyitotta: Wehner Tibor művészettörténész

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban / Várkerület Galéria

Várkerület Galéria

1. Horváth Endre fotográfus kiállítása „Aktfotók” címmel (jan. 25–febr. 13.)

Megnyitotta: Fejér Zoltán festőművész, a Soproni Képzőművészeti Társaság alelnöke

2. Steiner Rezső (1854–1945) emlékkiállítása (márc. 22–ápr. 5.)

Megnyitotta: Fejér Zoltán festőművész, a Soproni Képzőművészeti Társaság alelnöke

3. Szabó Béla festőművész kiállítása (ápr. 19–ápr. 30.)

Megnyitotta: Giczey János festőművész

4. Alenka Milly festő (Szlovákia) kiállítása (máj. 17–máj. 31.)

Megnyitotta: Fejér Zoltán festőművész, a Soproni Képzőművészeti Társaság alelnöke

5. Hasznos László festő kiállítása (jún. 7–jún. 18.)

Megnyitotta: Sarkady Sándor költő

6. Sz. Nagy Sándor festőművész kiállítása (jún. 21–júl. 5.)

Megnyitotta: Bösze Balázs költő, a Kulturális Egyesület vezetője

7. Roisz Vilmos festőművész emlékkiállítása,
halálának első évfordulója (szept. 6– szept. 20.)

Megnyitotta: Dr. Gimesi Szabolcs polgármester

1858. Theresa Beitzl festő (Németország) kiállítása (szept. 26–okt. 9.)

Megnyitotta: Giczey János festőművész

9. Kelemen Tibor festő jubileumi kiállítása,
85. születésnapja alkalmából (okt. 18–okt. 31.)

Megnyitotta: Fejér Zoltán festőművész, a Soproni Képzőművészeti Társaság alelnöke

10. Poncihter képzőművészeti kiállítása a szőlő és bor jegyében (nov. 6–nov. 13.)

Megnyitotta: Dr. Gimesi Szabolcs polgármester

11. Cydlik Paula, Schmetterer–Mattes Edit,
Czwick Willy és J. Römer Alfréd (Ausztria) (nov. 14–nov. 27.)

Megnyitotta: Sz. Nagy Sándor festőművész, a Soproni Képzőművészeti Társaság elnöke

12. Adventi tárlat – a Soproni Képzőművészeti Társaság kiállítása (dec. 13–dec. 18.)

Megnyitotta: Bösze Balázs költő, a Kulturális Egyesület vezetője

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban / Pannonia Med Hotel Galériája

Pannonia Med Hotel Galériája

1. Raffay Béla szobrászművész kiállítása (ápr. 4–ápr. 30.)

Megnyitotta: Géczy János író

2. „Mestereit köszönti a tanítvány”. Andrassy–Kurta János,
Somogyi József és Borsos Miklós mesterek és a tanítvány,
R. Törley Mária szobrászművész munkái (jún. 27–júl. 12.)

Megnyitotta: Dr. Feledy Balázs művészeti író, a Vigadó Galéria igazgatója

3. Czétényi Vilmos festőművész és grafikus (nov. 7–nov. 30.)

Megnyitotta: Dr. Feledy Balázs művészeti író, a Vigadó Galéria igazgatója

4. Sulyok Gabriella grafikusművész (dec. 5–1999. jan. 31.)

Megnyitotta: Gyurkovics Tibor író és Supka Magdolna művészettörténész

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület 1998. évi tevékenysége

Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület 1998. évi tevékenysége

Az Egyesület tagságát az 1998. december 10-én tartott közgyűlésen tájékoztattuk az évi munkásságról. Eszerint, egykori működésének színhelyén, a Városháza falán helyeztük el Wälder József főmérnök emléktábláját, Sz. Egyed Emma szobrászművész munkáját és azt június 21-én, a Soproni Ünnepi Hetek egyik eseményeként avattuk fel. Az avató beszédet a polgármester és sok egybegyűlt soproni előtt Kubinszky Mihály elnök tartotta. Beszédében megemlékezett Wälder 1905-ben készült, előremutató városfejlesztési tervéről. Az Egyesület Szent Mihály napján idén az Ógabonatér 14. sz. helyreállított műemlék épületet tüntette ki elismerő bronz-táblájával. A Városháza 186 bejáratánál állított Thurner Mihály szobor létesítéséhez, Kutas László szobrászművész alkotásához, és a Thurner Mihály emlékkönyv kiadásához, melyet Turbuly Éva a Városi Levéltár vezetője szerkesztett, anyagilag hozzájárultunk. A Széchenyi-palotában (Széchenyi tér 2.) a kapualjban az Egyesület kezdeményezésére immár tábla ismerteti az épület történetét.

Az Egyesület igyekezett tevőlegesen segíteni a Város Önkormányzatának munkáját. Így résztvett a Városfejlesztési Bizottság, a Környezetvédelmi Albizottság, az Idegenforgalmi Alapítvány és a Városháza felújítására létesített alapítvány – ez utóbbi maradványaival gazdálkodó – kuratóriumainak működésében.

A Környezetkultúra–Keresztény ember előadás-sorozatot rendezőként és előadással (május 11-én) támogattuk. Aktívan működő ifjúsági csoportunk a Berzsenyi Gimnázium tanulóinak helytörténeti érdekességű kiállítását, mely október 16-án nyílt meg, a hagyományos diapozitívparádét, melyet november hónapban tartottak a MTESz termében, anyagilag támogatta. A Kitaibel Pál ifjúsági versenyhez könyvjutalmat adományoztunk.

A Deák-tér rendezését szolgáló pályaművek elbírálásában, a Széchenyi tér rendezését előkészítő munkában is résztvett egyesületünk. A Károlymagaslat kilátótornyának emeleti helyiségében természetvédelmi és helytörténeti kiállítás fog nemskára megnyílni, ennek előkészületi munkái befejezésükhöz közelednek.

A Soproni Szemle új szerkesztőségének, szerkesztő-bizottságának és a kuratóriumnak ügyrendjét az Egyesület elkészítette és jóváhagyta. A Soproni Szemle megjelenését hathatósan támogatta.

Az Egyesület közgyűlésén részletesen beszámoltunk tevékenységünk gazdasági alapjáról, s elszámoltunk a tagság felé. E helyütt ki kell emelni, hogy a támogatóink 1%-os adó-juttatásából 215 427 Ft, tagdíjakból 136 632 Ft, vállalatok támogatásából 303 000 Ft volt a bevétel. Ezúton köszönjük meg tagjainknak, köztük a Sopronon kívül, hazánk más városaiban és vidékén lakó tagoknak, a külföldön élő tagoknak és a "jogi tagok"-nak nagylelkű segítségét. Egyúttal kérjük további támogatásukat. Külön köszönet illeti Sopron Város önkormányzatát az Egyesület természetbeni támogatásával (hivatali helyiség biztosítása) és a Soproni Szemle anyagi támogatásáért.

A közgyűlésen igyekeztünk a felmerült kérdésekre megválaszolni. Ismertettük jövő évi munkánkkal kapcsolatos terveket is. Az elnökség a megbeszélést, megfontolást, szabályozást, döntést igénylő felmerült kérdéseket esetenként megvitatta. Ennek alapján kívánjuk a soron következő, évezredünk utolsó előtti 1999. évében is munkánkat folytatni. Hivatali helyiségünkben (Sopron Új u. 4.) minden szerdán 9-12 óra között várjuk egyesületi tagjaink és az érdeklődők látogatását. Ugyanezen a címen levélben is mindenki felkereshet minket. Kérjük tagságunk szíves minél aktívabb közreműködését a jövőben is.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Kücsán József: Hudi József: A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból A szerző saját kiadása, Veszprém, 1999. 141 oldal, 3. ábra.

Kücsán József: Hudi József: A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból
A szerző saját kiadása, Veszprém, 1999. 141 oldal, 3. ábra.

Fontos, hiánypótló munka jelent meg a közelmúltban Hudi József tollából, amelyről bizton állíthatjuk, hogy az elkövetkező időkben több dunántúli község település- és társadalomtörténetének megírásánál alapvető forrásként fog szerepelni. Reméljük, hogy történészek és levéltárosok a maguk szakterületének szempontjai szerint méltatni fogják a kötet értékeit, mi most a történeti néprajz kutatóinak figyelmébe szeretnénk ajánlani a kiadványt.

A magyarországi paraszti jogszolgáltatási gyakorlat kutatásának szükségességét néhány, társadalomnéprajzzal foglalkozó szakember már a 19–20. század fordulóján felismerte. A következő években született is néhány tanulmány, de a század közepéig a néprajz más, gyorsan fejlődő ágaihoz mérten a népi jogélet kutatása csak szerény eredményeket tudott felmutatni. Bár igazi áttörést a század második felének bűvárlatai sem hoztak, mégis elmondhatjuk, hogy némileg megszorodott a publikációk száma.

Különösen érvényes ez arra a határterületre, amely a 17–19. századi jobbágyság történetével foglalkozó történeti, történeti-néprajzi közléseket, a tulajdonjogot, a földhasználatot, az öröklési formákat, a faluközösségeket tárgyaló tanulmányokat illeti. A néprajz területén – anépi jogélet vizsgálatában – a „szokásjog” korszakoként és területenként való alakulása fontos kutatási téma. Ennek korai emlékeiről, a nemesi községek jogszolgáltatásáról tájékozódhatunk Hudi József könyvéből. A kötet rövid, de magvas bevezetőjében tájékoztat a nemesi községek, („...melyet a tulajdonosok maguk igazgattak”) szervezetéről és 17–19. századi működésükről.

A közölt táblázatból derül ki, hogy a Dunántúl településeinek 23%-át (!) tették ki a nemesi községek és közbirtokosságok. Nem kérdéses tehát, hogy a jobbágyfelszabadítás után a kialakuló közigazgatás és helyi jogszolgáltatás bőven meríthetett a nemesi községek jól bejáratott közigazgatási gyakorlatából példákat és működőképes intézményi elemeket. A nemesi önkormányzat szerveinek választási és működési elveit, hatáskörét, hatékonyságát is megismerhetjük a rövid ismertetésből (közülük a legtöbb átöröklődött a 19–20. századi községi önkormányzatokba).

A témakör legfontosabb szakirodalmát magába foglaló bibliográfia 162 tételt tartalmaz, bőséges lehetőséget teremtve az érdeklődőknek a tájékozódásra. A kötet zömét kitevő forrásközlő fejezetben 31 község 35 falutörvényét olvashatjuk, kezdve Muzsaj 1881635-ből keltezett, bevégezve Nemesmagasi

1847-re datált rendtartásával. Az egyes rendtartások szövegét hosszabb-rövidebb fejregeszták vezetik be, a község 17–19. századi történetéből vett információkkal, történeti-statisztikai adatokkal. A vallási állapotra és megoszlásra, az ismert lelkészek és tisztségviselők névsorára, a faluban található egyházi, világi épületek történetére, nevezetesebb nemesi, huzamosabb ideig helyben lakó jobbágyi családok említésére, a település határának kiterjedésére, lakóinak vagyoni állapotára találunk itt adatokat.

Ami különösen értékesé teszi a kiadványt – minden erényén túl is – a megye történetével foglalkozók számára, hogy a 35 falutörvény közül 13 Sopron vármegyei községből származik!

Természetesen a kötetet forgató etnográfusok nem csak a 19–20. század falvainak közigazgatására, jogéletére találnak előképeket és példákat a kiadványban. A rendtartások igen sok adatot tartalmaznak a gazdálkodás köréből, a határ használatára, az erdők felosztására, védelmére, a falusi céhek működésére, az állattartás rendjének szabályozására, stb.

Számos alkalommal említik a borral való foglalatosságok rendjét, a borkimérés szabályait, jeléül annak, hogy a kocsmái italmérés joga milyen fontos bevételi forrás volt az adott időszakban. Gyakorta találkozunk a szigorú tűzvédelmi rendszabályok ellenőrzésének említésével, melyektől a következő korszakban már csak egy lépés volt a hasonlóan szigorú építési hatósági előírások bevezetése

A közerkölcsök megsértőit, a kisebb lopásokkal, kihágásokkal a falu általános rendje ellen vétőket számos helyen említik. Érdekes végiggondolni, hogy a 19–20. századi urbanizáció kétes eredményeként egyre gyakrabban felhangzó hangos sóhajokat a „régii jó falusi erkölcsök” után, az ezekkel a státútumokkal szabályozott közrend utáni vágy fakajtottta.

Ezek a mindennapi élet szintjéig érvényes szabályozások a törvénykönyvek alkalmazásának gyakorlati példái, melyeket a normálisan élni és működni akaró közösségek magukra kényszerítettek, könyörtelenül büntetve, megszegyenítve, kirekesztve az ellenük vétőket.

A második fejezet az egyes vármegyék nemesi községekre vonatkozó szabályrendeleteit közli az 1798–1846 közötti időszakból. A közölt szövegek zöme Veszprém megyéből származik, de egy Vas megyeit és egy Sopron megyeit is találunk közöttük. (Itt hívjuk fel a T. Olvasó figyelmét egy csekély hibára. Sopron megye 1831-ből keltezett szabályrendeletének feltüntetése, amely szöveg egyébként a kötet 119-128. oldala között található, sajnálatos módon kimaradt a tartalomjegyzékből! Ennek ellenére érdemes fellapozni a jelzett oldalakat, mert a közölt státútumok közül talán ez a legrészletezőbben, legszabatosabban megfogalmazott irat.)

A kötet használatát több segédlet könnyíti. Elsőként szólnunk kell a forrásközlést gazdagító 670 lábjegyzetről, melyek túlnyomó része a korszakra jellemző, latin kifejezésekkel szinte az olvashatatlanságig megtűzdelt szövegek „magyarról-magyarra” való fordítását szolgálja.

A csatolt, a forrásokban leggyakrabban előforduló mértékek metrikus átváltását is tartalmazó mértékegység-jegyzék hasznos kiegészítője a szövegközlésnek. A munkát 189 egy igen alapos, több száz tárgyszót tartalmazó tárgymutató zárja, leegyszerűsítve az egy bizonyos témát kereső kutatók dolgát.

A kiadványt melegen ajánljuk figyelmébe mind a gazdaság- és jogtörténettel foglalkozóknak, mind a Dunántúl nemesi községeinek történetével foglalkozó helytörténészeknek – nagy haszonnal forgathatják a sokáig nélkülözött forrásközlést. (A kötet megrendelhető a szerzőnél: Hudi József, 8200 Veszprém, Nyárfa u. 32.)

Félégyházi Árpád: Gondolatok Andrassy Péter „A soproni Erzsébet Kórház kertje” című könyve megjelenése kapcsán

Egy könyvet, vagy ahogy Andrassy tanár úr nevezte „füzetet” bemutatni legalább kétféleképpen lehet.

Tényszerűen: áll 48 oldalból, tartalmaz 33 fényképet, két térképet, 34 grafikát, 93 fa és cserjefaj (fajta és változat) több, mint 1 300 egyedének leírását.

Sajnos ez nem az én stílusom, következőképpen tanár úr nem biztos, hogy a legmegfelelőbb embert választotta könyve bemutatásához. Elfogult vagyok.

Számomra egy, a nyomdából kikerült tudományos, vagy irodalmi alkotás olyan, mint egy újszülött. Egy érzem vagy gondolat által fogantatott, szülője viselte terhét, harcolt érte (ha kellett), vajúdott – majd a kezében tarthatta. A gondolat anyaggá vált. Csupán egy különbség van e szempontból egy baba és egy könyv között: mi halandók vagyunk. A tudás és a gondolat – halhatatlan.

Irigylem nagyapáimat. Az egyik földműves volt a Hernád völgyében, a másik a Selmezbányáról éppen átköltöző Egyetem bányamérnök hallgatója, majd brennbergi bányamérnök.

Velünk ellentétben kezelni tudták az Időt. Meg-megálltak és rácsodálkozva gyönyörködtek egy-egy tölgyben, bükk-csoportban, virágpompába öltözött vadrózsabokorban, az aranymálinkóban, vagy a feketerigó fütytyében, a pacsirta dalában – és ismerték is mindazt, ami körülvette őket.

Mi elrohanunk a csodák mellett. Andrassy Péter, Kovács Zsóka és mindenki, akinek csak része volt e kis könyv megjelentetésében ez ellen tettek. Kinyitották a szemünket.

Mától bárki, legyen az betegünk, annak látogatója, kórházi dolgozó, soproni vagy más település lakója, külföldi állampolgár, nem csak gyönyörködhet kórházunk kertjének flórájában és faunájában, de e könyv és az ismertető, azonosító táblák révén megtudhatja, hogy milyen értékek között jár és él.

Andrassy Péter könyve a tőle megszokott alapossággal ismerteti meg velünk a Kórház parkjában élő növényeket, származásukat, fellelhetőségüket.

Ezzel azonban nem merül ki tevékenysége. Gondolatai, idézetei tudatot és szemléletet is alakítanak, amiért az olvasó csak hálás lehet. Kovács Zsóka tanárnő grafikái 190három szóval jellemezhetők: könnyedek, precízek és gyönyörűek. A szerző és Bán Lajos fotói ugyancsak mestermunkák.

Főző Rudolf, a Kórház „Rudi bácsi”-jának visszaemlékezései a kertészetről, nemkülönben Kubinszky professzor összefoglalója az épületekről értékes kiegészítői Andrassy Péter munkájának.

A könyv nem születhetett volna meg anyagiak híján, amit egyrészt a Környezetvédelmi Minisztérium Központi Környezetvédelmi Alapjától pályázott és nyert el a szerző, másrészt a számomra külön emberi kategóriának minősülő, jó értelemben vett „megszállottak” biztosították. Név szerint: az Erzsébet Patika, a Fertő-Hansági Nemzeti Park Igazgatósága, a Kitaibel Pál Környezeti-nevelési Oktatóközpont, a Soproni

Erdőkert Környezetkultúra Alapítvány, a Soproni Városszépítő Egyesület és a TIT Városi Szervezete.

A kivitelezésért két személynek és egy intézménynek jár köszönet: Róthné Mrkva Editnek a szöveg-, és Hoczek Lászlónak a képszerkesztésért, a Szociális Foglalkoztató Nyomdájának pedig szép munkájukért.

A könyv, és a hozzá kapcsolódó tevékenységek – utóbbiakról nem az én feladatom szólni – számomra egyet bizonyítanak: értékek megőrzésére ma is mozgósíthatók emberek – csak meg kell találni őket. Köszönet Andrásy Péternek és minden segítőjének a könyvért – és hogy megerősítették hitünket: még nem veszett el a világ, ez a város példamutató, mert értékeket őriz meg és teremt.

1999. LIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Tuba László: Nyomdász mintakönyv a múlt századból

Tuba László: Nyomdász mintakönyv a múlt századból

(Czéh Sándor magyaróvári nyomdász-kiadó illusztrációinak mintakönyve az 1836 és 1875 közötti évekből. A kötet anyagát felkutatta, szerkesztette, a tanulmányt, a képmeghatározásokat írta, a kiadványlistát összeállította és a kötetet tervezte Helle Mária. Budapest, 1998, Balassi Kiadó. 48 p., CVIII tábla.)

Gyönyörű kiadvánnyal lepte meg ez év nyarán a szép könyv szerelmeseit a Balassi Kiadó. A szerző – maga is kései utóda a jeles nyomdász családnak – nagy kitartással és tudományos alapossggal gyűjtötte össze információit a mosonmagyaróvári, győri és budapesti közgyűjteményekből, monográfiák, cikkek, adattárak és levéltári források sokaságából.

Bevezető tanulmányában részletesen szól arról, hogy az ország egyik legkisebb és legritkábban lakott vegyes népességű megyéjének székhelyén, a háromezer lakosú Magyaróváron miként alapított nyomdát 1835-ben a Pozsonyban élő Czéh Sándor. A győri születésű Czéh először Streibig Lipótnál, majd Veszprémben, Székesfehérváron és végül a pozsonyi Belnay-féle nyomdában tanulta a mesterséget. Ez időben Moson megye lakóinak 64 %-a volt német, 20 %-a magyar, 10 %-a horvát, és 6 %-a egyéb anyanyelvű. Magyaróváron a század első harmadában már gimnázium és a Habsburg birtokok [191](#) számára gazdatiszteket képező gazdasági tanintézet működött, emellett a város jelentős közlekedési csomópont és vásárhely volt. Utoljára a 16. század közepén működött itt néhány évig nyomda, Huszár Gál vándornyomdája. Czéh Sándor 1835 decemberében kapott engedélyt V. Ferdinándtól sajtó fölállítására, s néhány év múlva kölcsönkönyvtárat és könyvkereskedést is nyitott a városban. A család 1911-ig működtette a nyomdát, amelynek termékeit a nyomdászattörténetek szakszerűnek, igényesnek, esztétikusnak és jó ízlésűnek ismerik el. Ez idő alatt magyar, német és horvát nyelvű vallásos, tudományos és szakkönyvek, ponyvakiadványok, alkalmi és ismeretterjesztő munkák tucatjai készültek az 1848-ban már 90 mázsa betűkészlettel rendelkező műhelyben. Czéh a helyi megbízásokon kívül győri, pozsonyi és soproni üzleteket is kötött, és jelentős megrendelésekkel látta el a Dunántúli Evangélikus Egyház is.

Helle Mária időrendben 306 kiadványt rögzített négy budapesti, két mosonmagyaróvári és egy győri könyvtár katalógusa, bibliográfiák és kereskedői katalógusok, valamint Czéh kiadványlistája alapján. Nagy érdeme munkájának, hogy a források jelölése mellett a lelőhelyeket is föltüntette jegyzékében. Kár, hogy figyelme nem terjedt ki a pannonthalmi Főapátsági Könyvtárra, a győri Egyházmegyei Könyvtárra, és föltehetően érdemes lett volna Sopronban is kutakodnia. Tanulmánya és az 1836–1886 között készített

kiadványok jegyzéke részletes és alapos földolgozása a magyaróvári Czéh Sándor kiadói és nyomdai tevékenységének.

A mű igazi érdemi része azonban annak az 1 179 képnek a leírása, meghatározása, azonosítása és kiadványokhoz kötése, amelyeket a nyomdásznak a magyaróvári Hansági Múzeumban őrzött betű-, körzet- és illusztrációs készlet mintakönyve alapján készített a szerző. A mintakönyv kizárólag fametszeteket tartalmaz, készítői a kor neves rajzolói, metszői. Helle Mária szerint a vignetták és díszlécek többségét már a 18. század első felében is használták a soproni nyomdák kiadványain, a különleges barokk Asklepios-vignetta például a soproni Siess-nyomda 1760. évi kiadványán látható. Mivel a nyugat-európai, bécsi, pozsonyi és pesti metszőműhelyekből származó dúcokat a magyarországi műhelyek széles körben használták, a szerző meghatározásai nagy segítséget jelentenek a 18–19. századi kiadványok díszének, illusztrációinak azonosításához, értelmük, jelentésük megfejtéséhez.

A mintakönyv hasonmás képein (108 táblán 1 176 ábrázolás) vignetták, díszlécek, angyalos-harsonás fejlécek, Merkur-jelképek, röppenő múzsák és amorettek, komikus figurák, arcképek, koronák, címerek, Krisztus- és Mária ábrázolások, bibliai képek, tájképek, jelenetek (bajvívás, mulatozás, mezőgazdasági munkák), városképek, kegyhelyek, állatok, mesealakok, páncélos vitézek és parasztok pazarlóan gazdag ábrázolása látható, amely ékes bizonyítéka egy múlt századi magyarországi vidéki nyomda igényességének, óriási választékának. Csak sajnálni tudjuk, hogy az illusztrációs mintakönyv párja, a nagy értékű betűmintakönyv egy laikus őrző tudatlanságának esett áldozatul.

Helle Mária könyvét jó szívvel ajánlhatjuk a művészi könyv érthetőnek, a művelődés- és helytörténet iránt érdeklődőknek. Aki kézbeveszi, egy nagy élménnyel lesz gazdagabb.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Egy vármegye nemessége vagyoni rétegződésének hosszútávú vizsgálatára: *Pálmány Béla*: Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). = Századok CXIX. 1985. 1. sz. 1-41.

2 (Megjegyzés - Popup)

A terjedelmi kereteket így is szétfeszítő dolgozatban döntően a portális összeírásokból nyert eddigi eredményeket adom közre, az 1598–1600 közötti házösszeírások csak egy-két vonatkozására térek ki.

3 (Megjegyzés - Popup)

A problémakör országos áttekintésű feldolgozása: *Maksay Ferenc*: Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon. Bp. 1958.

4 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Királyság korabeli adóügyére és a forrástípusra: *Baráth Tibor*: A magyar állam adóügye 1605–1648. = Századok, LXIV. 1930. 607-655., 697-737.p., *Juhász Lajos*: A porta története 1526–1648. = Századok, LXX. 1936. (Pótfüzet), 497-578., *Bakács István*: A dicális összeírások. In: A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics József, Bp. 1957. 51-81.

5 (Megjegyzés - Popup)

Ernst, August: Siedlungs- und Herrschaftsgeschichte im Mittelalter und Neuzeit. In: Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes (ALtB) II/1. Bd., Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und die Freistädte Eisenstadt und Rust. Eisenstadt, 1963. 72., 112., *Ugyanő*: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987. 96-99., *Bariska István*: Sopron a községi források tükrében a 14–17. században. = Soproni Szemle LII. 1998. 1. sz. 9-10. A politikatörténeti események részletes tárgyalása: *Kubinyi András*: Két sorsdöntő esztendő 1490–1491. = Történelmi Szemle XXXIII. 1991. 1-2. sz. 1-54., *E. Kovács Péter*: Miksa magyarországi hadjárata. = Történelmi Szemle XXXVII. 1995. 1. sz. 35-49.

6 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Ignác: A borsmonostori apátság története. Sopron, 1910. 162-166., 300-306., *Bariska István*: A községi uradalom és az osztrák kamarai zálogügyletek. = Vasi Szemle XLVII. 1993. 1. sz. 39-53. Az 1554. évi urbárium településeire, az uradalom birtokosainak archontológiájára: 43-44., *Prickler, Harald*: Die Zisterzienser als Grundherren im burgenländisch-pannonischen Raum. In: 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Red.: Perschy, Jakob, Klostermarienber, 1996. (Burgenländische Forschungen Sonderband XVIII.) 72-73., *Ugyanő*: 800 Jahre Strebersdorf 1195–1995., [1995.], Sonderdruck. [4-6.]

7 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Antal: A csornai premontrei prépostság commendatorai a XVI–XVII. században. Keszthely, é.n. 3-10., *Uő.*: A Csornai konvent hiteleshelyi működése. Keszthely, é.n. az 1490–1593 közötti időszak: 7-10.

8 (Megjegyzés - Popup)

Bedy Vince: A pápói prépostság és perjelség története. Győr, 1939. (Győregyházmegye múltjából, 6.) 15.p., ldm.: 60.

9 (Megjegyzés - Popup)

Maksay Ferenc: Sopron vármegye birtokostársadalma. = Soproni Szemle XXXIII. 1979. 2. sz. 157-170. (továbbiakban: *Maksay* idézett mű). *Ugyanő*: Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén. I-II. kötet. Bp. 1990. Sopron vármegye: II. köt. 661-679. Maksay eredményeihez hasonlót mutat Házi Jenő, Sopron város főlevéltárosa a heiligenkreutzi ciszterci apátság levéltárában megtalált Sopron vármegye 1552. évi kapu-összeírását kivonatoló, táblázatba foglaló kézírata is. Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára (SL) XIV.98. Házi Jenő főlevéltáros irathagyatéka, 35. doboz, Kéziratok: Sopron megye 1552. évi kapu-összeírása é.n.

10 (Megjegyzés - Popup)

A főméltóságok viselésére: *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai. Bp. 1988. passim.

11 (Megjegyzés - Popup)

Maksay idézett mű 159., 166.

12 (Megjegyzés - Popup)

A Győri székeskáptalan Győr, Moson, Pozsony, Sopron megyei birtokaira, azok XVI. századi történetére: *Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye múltjából 3.) 113-218.

13 (Megjegyzés - Popup)

A település-neveket elsősorban az összeírásban használt névalak modern helyesíráshoz igazított alakjában adtam meg, szükség esetén ()-ben, kurzívval a forrásban szereplő változatot is közöltem. Amikor a forrás a történeti Sopron vármegye nyugati felében, a mai Közép-Burgenland területén magyar településnevet használ, úgy abban az esetben a mai német nevet/forrás által használt magyar névalakot is megadom. (Az utóbbit a modern helyesíráshoz igazítva.) A településnevek sorrendje a forrásban rögzített sorrendet követi, ez területileg egységes uradalmakon belül a dicátorok útvonalát is mutatja.

14 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kamara Archivuma (MKA), Conscriptiones Portarum (CP), Tom. XXV., 537-547.p, Regestrum connumerationis portarum dicae Sacr[atissim]ae Caesar[is] Regiaeq[ue] Ma[gi]s[t]ris Comitatus Soproniensis dicatore Demetrio Kaldy Anno 1574 factae. (A portaösszeírásokat a Soproni Levéltár mikrofilmgyűjteményéből használtam.)

15 (Megjegyzés - Popup)

A ?-es családok besorolása nem egyértelmű. Az országos kategória alapján Sopron megyei kisbirtokos családok, ugyanakkor a reális megyei birtokviszonyok megengednék a középbirtokosság alsó részébe történő besorolást.

16 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron és Vas vármegyékben birtokos Chemetey család Vas vármegye alispánja, 1601., 1602-ben a törvényhatóság egyik országgyűlési követe volt. 1607 újesztendejében Bükk határában gyilkosság áldozata lett, mikor lócsi castellumából a Vas megyei Apátiban fekvő castellumába utazott. (Ő korábban Sibrik Osvát bozsoki birtokait is zálogjogon megszerezte.

(*Tóth Péter*: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620., 1631–1640. Szombathely, 1992. (Vas megyei levéltári füzetek 5.) Nr. 758., 809., 957.

17 (Megjegyzés - Popup)

E település adatokban nem szerepelnek: Sopron szabad királyi város és a nemesi falvak.

18 (Megjegyzés - Popup)

A lánzsér-lakompaki uradalom birtoklástörténetére, Dersffy birtokszerzésére: ALtB III/1. 337-339. Főispánságára: *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994. 93.

19 (Megjegyzés - Popup)

MOL MKA CP Tom. XXV. 795-813., Anno 1597. Extractus portarum et limitatio ear[um] super expedien[dis] equitib[us] et peditib[us].

20 (Megjegyzés - Popup)

A település teljességgel leégett, így tüntették fel az 1598. évi megyei portaösszeírásban is. Meggyes tűzvész miatt három éves adómentességet kapott, de ezt földesura, Sopron sz. kir. város nem vette figyelembe. Az így bekövetkezett adóemelés miatt a településen lázadás tört ki. *Mollay Károly*: Sopron vármegye vázlatos története. In: Sopron és környéke műemlékei. Szerk.: Csatkai Endre, Dercsényi Dezső. 2. javított, bővített kiadás. Bp. 1956. 71. V.ö.: *Ernst*: ALtB II/1. 204.

21 (Megjegyzés - Popup)

A Sennyey, gunyafalvi Seged, soproni keresztesek esetében a portacsökkenés általános tendenciája jelzi, hogy 1597-ben nem az országos, hanem a megyei viszonylatban célszerű ezen birtokosok középbirtokosok sorába történő besorolása. Ugyanakkor a megye birtokszerkezete alapján felvetődik, a helyi mértékkel mérve a ?-lel megjelölt személyek nem kaphatnak-e ezek sorában helyet ? Szigorúan csak a birtoknagyság alapján: kisbirtokosok.

22 (Megjegyzés - Popup)

A családról lásd még: *Gecsényi Lajos*: Győr vármegye a 17–18. század fordulóján. (Településtörténeti vázlat.) In: A Dunántúl településtörténete I. 1686–1768. II. kötet, Veszprém, 1976. 121.

23 (Megjegyzés - Popup)

Nádasdy András özvegye, nemesapáti Szalay Katalin: SL Sopron vármegye levéltára (Svm. lt.) IV.A.1.p. Acta Iuridica Tom. 1. fasc. 7. no. 137.

24 (Megjegyzés - Popup)

Az 1596., 1597. évi portális összeírások különbsége Baumgarten (Paumgartn) falu birtoklásán alapul. A

települést Megyery 1599-ben 4000 magyar forintért Dersffynek zálogolta. ALtB III/1. 339.

25 (Megjegyzés - Popup)

Az 1597., 1598. évi portaösszeírásokba már csak a néhai Sitkey Gábor szabadosai (libertini) kerültek feljegyzésre. Portaszámuk az 1596. évi portaösszeírásban regisztrált 6 portával megegyező. A jobbágyság felemelkedő csoportjára: *Csapodi Csaba*: Szabadosok (libertini) = Századok LXXIV. 1940. 405-426.

26 (Megjegyzés - Popup)

A források lelőhelye: MOL MKA CP Tom. XXV. 725-738. Extractus Anno Domini 1596. Sopronien[sis] Co[mi]t[at]us. No. 15., Rectificationes portarum..., Az 1598-as: SL Nobilitaria, Taxalia, 39. csomó, c. Közölve: *Dominkovits Péter*: XVI. századi... 82-94.

27 (Megjegyzés - Popup)

Valójában ez a probléma messze túlnő az adott forrás lehetőségein és az eddigi feltártságon. Ez a XVI/XVII. század fordulója megyei elitjének problémájába vezet, ami nem csak a Sopron megyei fekvőbirtokok függvénye. A bonyolult szempontrendszerű vizsgálat megköveteli a vármegyei tisztikar, a szervitori, familiárisi szervezetrendszer behatóbb ismeretét, miképpen az országos hivatalok révén megvalósult helyi tekintély, befolyás bemutatását is (pl. chernelházi Chernel család esete). A házassági, rokonsági kapcsolatok, az ezek és az adományozások révén kialakult, a nyugat-magyarországi térségben elszórva elhelyezkedő birtokok csak újabb vizsgálati szempontokat adnak, tovább árnyalják e kérdéskör vizsgálatát. Ez a problémakör is felveti az átfogó megyei adatfeldolgozások, párhuzamos családtörténeti kutatások szükségességét.

28 (Megjegyzés - Popup)

Az árnyalt vizsgálatok egyik alkotóeleme az is, hogy míg a XVI. század végi Sopron megyei nemesség soraiban a Cziráky, Niczky vagy a Viczay család a törvényhatóság, illetve a térség tradicionális („törzsökös”) famíliája, addig a Pozsony megyéből beházasodással a vármegyébe került, ekkor ehelyütt másodgenerációs petőházi Zeke még „homo novus”. A petőházi Zeke család Sopron megyei „betelepülésére”, a családi pozíció és birtokrendszer kiépítésére, megszilárdítására, a família XVI–XVIII. századi történetére: *Dominkovits Péter*: Egy 16–18. századi Sopron megyei nemesi család történetének rekonstrukciója. A petőházi Zekék. (Kézirat, Sopron, 1996.)

29 (Megjegyzés - Popup)

Az archontológiai gyűjtésre: *Dominkovits*: XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából. Sopron, 1996. (továbbiakban: *Dominkovits*: XVI. századi...) 111-122., *Mikó Sándor*: A Vághy család pere 1638-ban. In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Szerk.: Környei Attila, G. Szende Katalin, Sopron, 1996. 119-123. Szántóházy Zala megyei hivatalviselésére: *Bilkei Irén–Turbuly Éva*: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. köt. 1555–1609. Zalaegerszeg, 1989. (Zalai Gyűjtemény 29.) 8.p., illetve passim.

30 (Megjegyzés - Popup)

SL Svm. lt. Prot. Com. Sopr. II. köt. 1.p. Bár súlyát tekintve cseppet sem egyenlősíthető, de hasonlóképpen fontos információkat ad a több vármegye (elsősorban Vas, Sopron) közös közgyűlésére kiküldöttek névsora

is, akik között nem csak hivatalviselő nemesek kaptak helyet. Cziráky Mózes életútjára: *Székely Zoltán: A Cziráky ősgaléria*. Győr, 1997. (Artificium et historia 3.) 7-8.

31 (Megjegyzés - Popup)

Szepsy (Zepsy) életéről: *Dominkovits Péter: Források a Sopron megyei birtokos nemesség XVII. századi úriszéki bíraskodásához*. (A Zeke család petőházi birtokán lefolytatott úriszéki perek és vizsgálatok iratai 1604–1630) In: Arrabona, Múzeumi Közlemények 35/1-2., Győr, 1996. 223., *Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620., 1630–1641*. Szombathely, 1992. (Vas megyei levéltári füzetek 5.) passim. SL Svm. lt. Prot. Com. Sopr. II. köt. 55., 83., 87., 91., 99., 101., 116.p. és a következők. Ugyanott: Acta Iuridica Tom. 1. fasc. 10. no. 316.

32 (Megjegyzés - Popup)

*Sörös Pongrác: Meszlényi Benedek. = Századok, XLII. 1908. 401-415., 540-556. Ugyanő: A Guaryak családi viszonyai a XVI. században. = Turul, 30. 1912. 2. füzet, 78-80. Meszlényi I. Benedek 1584-ben Sopron vármegye törvényszéki esküdtje is volt. SL XIII. 10. Kulcsár család levéltára, 1. doboz, Újkér, 1584. február 3. Meszlényi Benedek végrendelete: Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára (PBFL) Guary család levéltára, Időrendi iratok No. A merésznek tűnő megfogalmazásra, a XVI–XVII. századi „értelmiségi piacra”: *Kóta Péter: Káptalani, megyei, városi jegyzők a XVI–XVII. századi Szombathelyen*. (A 13. Vas Megyei Levéltári Napon elhangzott előadás kézírata, Szombathely, 1996.)*

33 (Megjegyzés - Popup)

Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Guary család levéltára, Időrendi iratok No. 233., 243., 249., 273. A számadások – az eddig publikált adatokhoz viszonyítva – a lánzséri uradalom birtoklástörténetével kapcsolatosan további kutatásra váró problémára mutatnak rá. Zluini Frangepán Annára: *Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IV. köt. Pest, 1858. 245-246.

34 (Megjegyzés - Popup)

A megye korabeli nemesi társadalomkutatásának egyik máig is alapvető munkája: *Soós Imre: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez. = Soproni Szemle I. 1937. 3-4. sz. 259-279. SL Svm. lt. Prot. Com. Sopr. II. köt. 92., 131.p. E kérdéskör megválaszolásához alapvető fontosságú lenne az uradalmi tisztségviselők archontológiáinak elkészítése. A fent említett visi Székely György Mátyás és János 1590. évi zálogolások révén Vas (Nick, Kövesd) és Sopron (Sajtoskál, Pórládony, Ligvánd) megyei birtokokkal is rendelkeztek. SL Svm. lt. Acta Iuridica Tom. 1. fasc. 5. no. 96. Közölve: *Dominkovits: XVI. századi 54-55.**

35 (Megjegyzés - Popup)

Breu, Josef: Die Ansiedlung der burgenländischen Kroaten im Gefolge der Türkenkriege. In: Türkenkriege und Kleinlandschaft 1., Eisenstadt, 1983. (WAB Heft 68.) 181-196. A problémakörrel a jelen dolgozatban azért sem érdemes részletesebben szólni, mert most készül a mai Burgenland területét érintő XVI. századi horvát betelepítések, bevándorlások történetének okmánytára.

36 (Megjegyzés - Popup)

Szemere, Egyházashüb, Mankóhüb, Viszlóhüb, Röjtök településeken megtörtént jobbágytelek foglalásokat

ír le: *Varga J. János*: Katonáskodó szerviensek birtokai a XVI–XVII. századi Batthyány nagybirtokon. = *Történelmi Szemle* XIX. 1976. 1-2. sz. 102-122.p., különösen: 103.p. Cseppet sem zárható ki, hogy a neve után egykor Somogy megyei birtokos Beleznay család tagjai a legkorábbi migrációval juthattak Sopron vármegyébe. Hisz Beleznay Mátyás gyermekei 1539-ben már Sajtoskálban vagyonsztást tettek, Beleznay Farkas és János hatalmaskodásaira 1560-as évekbeni perlekedéseire, hatalmaskodásaira több adat is feltárássra került. A Niczkyekkel is rokonságban álló Beleznayakra: *Szluha Márton*: A Beleznayak ősei. = *Turul* LXXI. 1998. 3-4. sz. 75-77.

37 (Megjegyzés - Popup)

SL XIV.22. a petőházi Zeke család levéltára, 3. doboz, fasciculus 4., no. 22. Közölve: *Dominkovits*: XVI. századi ... 75-79.

38 (Megjegyzés - Popup)

Győr vármegyei pusztulásra: *Lengyel Alfréd*: Pusztult falvak, eltűnt helynevek. Győr, 1942., *Ráth Károly*: A Győr vármegyei hódoltságról. In: *Magyar Történelmi Tár* VII. 1860. passim. A pápai vár 1594. évi bevételére, s annak következményeire: *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. Pápa, 1997. 12-26., illetve passim.

39 (Megjegyzés - Popup)

A jelenségre a forrást közzéadó is felhívta a figyelmet: *Mikó Sándor*: Az 1597. évi kapuvári urbárium IV. = *Soproni Szemle* XLIX. 1995. 3. sz. 260-261.

40 (Megjegyzés - Popup)

A forrást közli: *Mikó Sándor*: Az 1597. évi kapuvári urbárium I–III. = *Soproni Szemle* XLVI. 1992. 126-145., 213-230., 333-354.

41 (Megjegyzés - Popup)

A sármelléki nemesek Sopron vármegyei megtelepedése/megtelepítése több, 1536-tól üresen álló telekre történt. A korai telepítésben Szergényben részt vett az enyingi Török család is. A kérdésről részletesen: *Katona Imre*: Mozgalmas évek Csapod történetéből. (A XV. század végétől a XVII. század elejéig.) = *Soproni Szemle* XLVII. 1993. 1. sz. 50-57., különösen: 55-56.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az 1597. évi urbárium migrációs szempontú elemzésében elsősorban a külön származási hellyel megjelölt személyek kerültek feltüntetésre. A származási helyre utaló vezetéksorok csak egyes biztosnak tűnő esetekben kerültek be az adatállományba. A bizonytalanságok miatt a vezetéksorokból etnikumra következtetést nem tettem meg. Ez egy olyan további elemzési szempont, amely az uradalom lakosságának származáshelyeit, a bevándorlások kronológiáját mutatná be, de ehhez egy szisztematikus urbárium, dica és portaösszeírás feltárással, továbbá a Nádasdy család gazdasági levéltára feldolgozása szükséges. A Sopron vármegyei urbáriumok egyik lelőhelyére: *Soós István*: Sopron vármegye helységei a Magyar Országos Levéltár kamarai urbáriumai és összeírásaiban. = *Soproni Szemle* XLV. 1991. 140-157.

43 (Megjegyzés - Popup)

Szakály Ferenc: Magyar intézmények a török hódoltságban. Bp. 1997. 134.

44 (Megjegyzés - Popup)

Az 1598–1600 közötti házösszeírások: MOL MKA CP Tom. XXV., Anno 1598. Regestrum connumerationis domor[um] in comit[a]tu Sopronien[si] per me Georgium Waghy de Nagy Wagh jurato eiusdem comit[a]t[u] tempora egregy Ladislay Joo de Kazahaza dicator[e], ugyanott 977-998.p., Anno 1599. 22. die aprill. Az [15]99. esztendőbeli ház számlálásnak rectificatioja én Szalay (Zalay) Gábor által Sopron vármegye vice ispán és szolga bíró Bazty Pál és Somogyi Benedek által lett. Ugyanott Regestum Anno 1600. super rectificatione domorum comitatus Sopronien[sis] (...)

45 (Megjegyzés - Popup)

SL Svm. lt. Prot. Com. Sopr. II. köt. 57-59., Közli: *Dominkovits:* XVI. századi ... 100.

46 (Megjegyzés - Popup)

SL Svm. lt. Prot. Com. Sopr. II. köt. 89.p.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az érintett települések adózó háztartásszámában a pestisjárvány az alábbi változásokat eredményezte: Ligvánd: 47 adózó ház, 18 pusztázott ház, Felsőlászló: 7 adózó ház, 33 pusztázott ház, Kéthely: 16 adózó ház, 16 pusztázott ház, Dörffl: 20 adózó ház, 15 lakatlan ház, Weingraben: 22 adózó ház, 15 pusztázott ház, Császárfalu: 43 adózó ház, 10 pusztázott ház, Szentmárton: 29 adózó ház, 6 lakatlan ház, Nyék: 66 adózó ház, 40 lakatlan ház, Horitschon: 29 adózó ház, 20 lakatlan ház, Boldogasszonyfalva: 20 adózó ház, 22 lakatlan ház, Ritzing: 38 lakott ház, 22 lakatlan ház, Czindorf: 55 adózó ház, 36 lakatlan ház.

48 (Megjegyzés - Popup)

A visszaköltözések arányát az alábbi adatok érzékeltetik: Nádasdy Ferenc kapuvári uradalmából: Csapodról 15 házból 8 ürült ki, Vitnyéden 28 házból 3, Szerényben 6 házból 2, Süttörön 25 házból 1, a győri püspök szombathelyi uradalmához tartozó Sopron megyei települések közül csak Himódot érintette; a 14 házból 3 került elhagyásra. Agyagoson Dalos György 8 házból 3, Maróti Mihály göbösi birtokán 14 házból 2, Széplakon 10 házból 3, Megyery Imre süttői birtokán 12 házból 6, a Seged család sarródi birtokán 6 házból 1, Cziráky Mózes széplaki birtokán 5 házból 3, Szemerén 3 házból 2, Poky Imre győri birtokán 6 házból 3, Szántóházy Ferenc ciráki birtokán 3 házból 2, enyingi Török Pál özvegye csapodi részbirtokán a 8 házból 1, Trombitás János özvegye csáfordi birtokán 3 házból 1, Zeke Jánosné petőházi birtokán 29 házból 2 került e sorsra. Végezetül: a csornai prépostság höveji birtokáról a 18 házból 8 lakói költöztek vissza a Rábaközbe.

49 (Megjegyzés - Popup)

A Vas, Veszprém és Sopron vármegyék határos területein fekvő keszői uradalom 1587. évi urbáriumába a Sopron vármegye határain kívül fekvő Egyházaskesző (11,5 jobbágytelek), Szentmiklósfalva (10 féltelkes jobbágy), Kiskesző (11 jobbágy, akik közül Draskovich püspök 3-at elidegenített) került az urbáriumba. MOL MKA Urbaria et conscriptiones, fasc. 55., no. 64. Urbarium pertinentiarum Castri Kezew post

mortem Illustrissimi D[omi]ni Cardinal[is] Georgii Draskovycz per Stephanum Baraniay conscriptum 9. die febr. Anno 1587.

50 (Megjegyzés - Popup)

MOL MKA CP Tom. XXVIII. Regestrum connumerationis portarum Comitatus Sopronien[is] Anno Domini 1619., 1387.p.

51 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: A sopronmegyei kurialisták taksája. = Történetírás, I. 1937. 4. sz. 379., 382.

52 (Megjegyzés - Popup)

MOL MKA CP Tom. XXV. 741-775.p., Extractus regesti super taxis nobil[ium] un[ius] sessionatorum, armalium, item libertinor[um], plaebanor[um], et concionator[um] Comitatus Sopronien[is] Anni 1596. A taxáltak soraiba nem vettem be a katolikus és a reformált alsópapság tagjait, valamint a a molnárokat. Ugyanakkor a szentmártoni harmincadhivatal alkalmazottai felvételre kerültek, miképpen a csekély számú libertinus is.

53 (Megjegyzés - Popup)

MOL MKA CP Tom. XXV. 1083 p. -, Regestrum super taxam nobilium Comitatus Soproniensis (...) Anno 1600.

54 (Megjegyzés - Popup)

Alsószopor, Berekalja, Chernelháza, Csér, Damonya, Dasztifalu, Dör, Edve, Felsőpásztori, Felsőpulya, Felsőség, Felsőzopor, Gyülevisz, Kisgeresd, Kistata, Felsőlőcs, Hetye, Mesterháza, Nemesládony, Potyond, Simaháza, Tompaháza, Vadosfa, Völcsej településeket sorolja a szakirodalom a XV. század végi, XVI. század eleji nemesi községekhez. *Mollay Károly*: Sopron vármegye vázlatos története. In: Sopron vármegye műemlékei II. jav. bőv. kiad. Szerk.: Csatkai Endre, Dercsényi Dezső, Bp. 1956. 67-68., 53. számú lábjegyzet.

55 (Megjegyzés - Popup)

A települések: Felső avagy Viszlóbük, Egyházasbük, Mankóbük, Alsólőcs, Damonya („*Mind az kétt domonya*”), Nagyság, Kenyérsütőség, Sajtoskál, Nemesládony, Chernelháza, Tompaháza, Mesterháza, Berekalja, Nagygeresd, Kisgeresd, Csér, Jánosfalva, Csáford, Jármánháza (*giarmanháza*), Szemere, Dénesfalva, Berény, Felsőlőcs, Simonháza, Hetye, Alsószopor, Felsőszopor, Felsőpulya, Udvard, Vis, Kiszsira avagy Gyülevész, Szarkafölde, Salamonfalva, Gyalóka, Gereblyén, Basztifalu, Egyházasfalu, Kisvölcsej, Nagyvölcsej. Az összeírók megjegyezték: Hegyszeren a Chernel család zsellérei (inquilini) éltek. Nobiles unius sessionis seu curiae nobilitares. sine dato (cca.:1595/1596) MOL MKA CP Tom. XXXVIII. 709-713.p.

56 (Megjegyzés - Popup)

A családokra ld.: *Palatinus József*: Vasvármegyei nemes családok története I. rész, I. köt. A-Cz., Szombathely, 1911. 143-158. Chernel Ambrus ítélőmester és örököseinek birtok viszonyaira sok adat

található: PBFL Chernel család levéltára, Időrendi sorozatában. *Mesterházy Sándor*: A mesterházi Mesterházy család története. Nagykanizsa, 1937. A Chernel család példája egy másik problémát is jelez. A taxalista nemesség felső rétegéből több család, így a Chernel is egyes vagyonosabb tagjai személyében a jobbágytartó nemesi famíliák, más elszegényedettebb tagjaiban a taxalisták közé került besorolásra. Ugyanakkor a családokon belüli vagyoni differenciálódás mellett olykor az összeírók ugyan azokat a személyeket egyes fekvő javaik után a kisebb birtokos nemesek között jegyzik, ugyanakkor nemesi községben fekvő javaik nyomán a taxalisták sorába is bekerülnek !

57 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: A sopronmegyei kurialisták taksája. = Történetírás 1. 1937. 4. sz. 376-397.

58 (Megjegyzés - Popup)

A társadalmi folyamatról: *Szabó István*: A jobbágy megnevesítése. = Turul LV. 1941. 1-2. sz. 11-21.

59 (Megjegyzés - Popup)

A taxalista összeírások finomabb elemzése megkívánja az összeírt személyek név szerinti vizsgálatát, ugyanis többen (pl. Chernel Pál özvegye, Maróthy Mihály, Meszlényi Benedek etc.) mindkét összeírásban is szerepelnek, ugyanis egyaránt rendelkeznek jobbágyportával és nemesi községekben kuriális telekkel. A fenti problémát tovább árnyalja a több, de név szerint meg nem nevezett nemes által birtokolt települések helyzete.

60 (Megjegyzés - Popup)

Deszkásy Boldizsár: A Soproni Kaszinó 100 éve. Sopron 1944. 174. p.

61 (Megjegyzés - Popup)

Komoróczy György: A királyi biztosság és a debreceni királyi biztosságok 1778-ig. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve I. Szerk. Gazda István. Debrecen, 1974. 59-60. p.

62 (Megjegyzés - Popup)

Bak Borbála: Kőszeg szabad királyi város önkormányzata és a királyi biztosok a XVII-XVIII. század fordulóján. Vasi Szemle. 1982. 260. p.

63 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia Andor: A magyar városi jog. Kolozsvár, 1941. (továbbiakban: Csizmadia 1941.) 109. és 112. p.

64 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia 1941. 124-125. p.

65 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia, 1941. 158. p.

66 (Megjegyzés - Popup)

Törvény cikkely a királyi városokról. Pozsony, 1843. 12. p.

67 (Megjegyzés - Popup)

Törvény cikkely a királyi városokról. Pozsony, 1843. 18-19. p.

68 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia, 1941. 161-162. p.

69 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia, 1941. 163-164. p.

70 (Megjegyzés - Popup)

Vas Megyei Levéltár (továbbiakban: VaML) Kőszegi Fióklevéltár (továbbiakban: KFL) Kőszeg város választott polgárságának iratai. Országgyűlési iratok. Követjelentések és utasítások. 1847/48 (továbbiakban: Követjelentések). 3. sz. követjelentés. Törvényjavaslat a szabad királyi városok tárgyában.

71 (Megjegyzés - Popup)

Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 246. p.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kérészy Zoltán: Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871. XVIII. tc.) előzményei. In: Emlékkönyv Dr. Viski Illés József tanári működésének 40. évfordulójára. Szerk. Eckhart Ferenc, Degré Alajos. Bp. 1942. 267. és 270-271. p. *Wildner Ödön*: Buda és Pest közigazgatásának története az 1849-1965. évi abszolutizmus és provizórium alatt I. köt. Bp. é. n. 50. és 55-59. p. (Statisztikai közlemények 87.)

73 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976. (továbbiakban: Csizmadia, 1976.) 95. p.

74 (Megjegyzés - Popup)

Debrecen története. 3. köt. 1849-1919. Szerk. Gunst Péter. Debrecen, 1997. (továbbiakban: Debrecen története) 285-286. p.

75 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár Belügyminisztériumi levéltár. Általános iratok. Szabad királyi városok ügyei. (továbbiakban: MOL BM K 150 -V.) 1870. 7. tétel 302. sz.

76 (Megjegyzés - Popup)

Kérészy i. m. 292. p.

77 (Megjegyzés - Popup)

Országos ügyek. = Vas megyei Lapok (Továbbiakban: VL). 1870. jan. 16. 3. p.

78 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár Belügyminisztériumi levéltár. Elnöki iratok. 1870. III. tétel. Országgyűlési tisztviselők, főispánok és a királyi biztosok ügyei. (továbbiakban: MOL BM K 148. 1870. III.). 896. sz.

79 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia, 1976. 119. p.

80 (Megjegyzés - Popup)

Az 1869-ik évi Április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Szerk. Nagy Iván. Pest 1870. (Továbbiakban: Képv. napló) 9. köt. 44-46. p.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kajtár István: Magyar városi önkormányzatok (1848-1918). Bp. 1992. 73. p. (Területi és Települési Kutatások; 9.)

82 (Megjegyzés - Popup)

Képv. napló 10. köt. 265-267. p.

83 (Megjegyzés - Popup)

Képv. napló 10. köt. 315. p.

84 (Megjegyzés - Popup)

Kajtár i. m. 68. p.

85 (Megjegyzés - Popup)

Magyar törvénytár. 1869-1871. évi törvéncikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1896. 211-221. p.

86 (Megjegyzés - Popup)

Sarlós Béla. Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp. 1976. 87. p.

87 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára (továbbiakban: SL.) Sopron város Levéltára, Sopron város tanácsülési és közigazgatási jegyzőkönyve (továbbiakban: Tan. jkv.). 898/1870.

88 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben: Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848-1914). I-II.

rész. SSZ 1985. 2-3. sz.

89 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 150 1872. 7. t. 23389. sz.

90 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 150 1871. 7. t. 3180. sz.

91 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 150 1872. 7. t. 15731., 18729., 19982. és 22761. sz.

92 (Megjegyzés - Popup)

Deszkásy i.m. 174. p.

93 (Megjegyzés - Popup)

SL. Tan. jkv. 522. és 812/1870.

94 (Megjegyzés - Popup)

SL. Tan. jkv. 1268/1870.

95 (Megjegyzés - Popup)

SL. Tan. jkv. 2411/1870.

96 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1874. III. 3316. Kimutattás a magyarországi városokról.

97 (Megjegyzés - Popup)

Magyar törvénytár. 1875-1876. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 439-441. p.

98 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia, 1976. 134. p.

99 (Megjegyzés - Popup)

Budapesti Közlöny (Továbbiakban: BK). 1871. aug. 31. 4471. p. és 1871. szeptember 7. 4591. p.

100 (Megjegyzés - Popup)

Városi főispán = VL 1871. aug. 17. 2. p.

A kőszegi ... = VL 1871. szept. 17. 2. p

Városi főispán = VL 1871. nov. 9. 3. p.

101 (Megjegyzés - Popup)

BK 1872. január 26. 153. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

Édesanyja személyében kicsit bizonytalanok vagyunk, mert Nagy Iván két nevet is megad. A Mérey családnál Julianna, a Tallián családnál Zsófia szerepel Mérey Sándor feleségeként. Az Országos Levéltár családi fondjanak repertóriumuma által is megnevezett Juliannának viszont a kőszegi katolikus anyakönyvek alapján összeállított cédulakatalógus szerint más férje volt.

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Bp. 1988. 4. köt. 417. p. és 7. köt. 27. p.

MOL P szekció. Kisebb családi és személyi fondok. II. köt. Összeállította Bakács Istvánné és Dávid Lászlóné. Bp. 1969. 106. p.

VaML KFL. Sághegyi Ferenc Medárd iratai. Anyakönyvi katalógus 1700-1800. Str-X.

103 (Megjegyzés - Popup)

Söptei Imre: Kőszeg szabad királyi város főispáni hivatala. Kézirat. Kőszeg, 1996. 8. p. VaML KFL Irattár. 40/1996.

104 (Megjegyzés - Popup)

Halálozás = VL 1874. febr. 22. 2. p.

105 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Bp. 1988. 4. köt. 417. p.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkássága. 8. köt. Bp. 1981. 1103-1104. p. és Somogy vármegye. Szerk. Csánki Dezső. Bp., é. n. 513-515. p. Magyarország vármegyéi és városai

106 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei, 1981. 1099. p.

107 (Megjegyzés - Popup)

MOL. Az abszolutizmus kori pénzügyigazgatási levéltár. Készítette *Kállay István*. Bp., 1970. 36. p.

108 (Megjegyzés - Popup)

Dobai András: Somogy vármegye közigazgatása az októberi diploma és a Schmerling-provizórium idején 1860-1865. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 19. Szerk. Kanyar József. Kaposvár 1988. 234. p.

109 (Megjegyzés - Popup)

Dobai i.m. 235-238. p.

110 (Megjegyzés - Popup)

Somogy vármegye. Szerk. Csánki Dezső. Bp., é. n. 560. p. Magyarország vármegyéi és városai.

111 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1874. III. 364. (260/1872.) sz.

112 (Megjegyzés - Popup)

SL. Sopron Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (Továbbiakban: Közgy. jkv.) 269/1872. sz.

113 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 433/1872. sz.

114 (Megjegyzés - Popup)

SL. Tan jkv. 441/1872. sz.

115 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország tiszti cím és névtára 1873. Bp. 1874. 73. p.

116 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1873. III. 1083. sz

117 (Megjegyzés - Popup)

U. o. (1298. sz.)

118 (Megjegyzés - Popup)

A múlt hét Sopronban = Sopron 1872. jún. 22. 1. p.

119 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi Horváth János: Kortársi tudósítás az 1873. évi soproni pénzügyi válságról. SSZ. 1976. 1. sz. 67. p.

120 (Megjegyzés - Popup)

U.o. és SL. Közgy. jkv. 2079/1872. sz.

121 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 2472/1872. sz.

122 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 2469/1872. sz.

123 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 2470. és 2472/1872. sz.

124 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 1872. december 18. sz. n.

125 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 2468/1872. sz.

126 (Megjegyzés - Popup)

Statutenmäßiger-Administrations-Bericht des Bürgermeisters der k. Freistadt Oedenburg Andreas Kurcz sen. ... (továbbiakban: Polgármesteri jelentés) Oedenburg, [1874.]

127 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1873. III. 7. sz.

128 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1872. III. 5285. sz.

129 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 150. 1873. V. 7. t. 3429. sz.

130 (Megjegyzés - Popup)

SL. Sopron város levéltára. Acta Politica et Oeconomia. (továbbiakban: Acta) Fasc. XXV. No. 17295.

131 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 248/1873. sz.

132 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 606/1873.

133 (Megjegyzés - Popup)

SL. Acta. Fasc. V. No. 17632.

134 (Megjegyzés - Popup)

MOL BM K 148. 1873. III. 2746.

135 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben erről: *Kövér György*: 1873. Egy krach anatómiája. Bp., 1986. (Kozmosz könyvek)

136 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi Horváth J. i. m. 68-69. pp. és *Horváth Zoltán*: Ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816-1891). 2. rész. SSZ. 1995. 2. sz. 100. p.

137 (Megjegyzés - Popup)

Kövér Gy. i. m. 19. p.

138 (Megjegyzés - Popup)

A soproni keresk. és iparkamrának ... = Sopron. 1873. jún. 21. 4-5. pp.

139 (Megjegyzés - Popup)

A folyó hó 8-án megtartott ... = Sopron. 1873. jún. 14. 4. p. és A soproni ügyvédegylet fölterjesztése = Sopron. 1873. jún. 28. 2-3. pp.

140 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben: Söptei Imre: A városi főispánok története Magyarországon, 1870-1874. Szakdolgozat. 1998. VaML KFL. Kézirattár. 116/1998. sz.

141 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 150. 1873. V. 7. tétel 21990. sz.

142 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város tanácsterméből = Sopron. 1873. nov. 1. 2. p.

143 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város tanácsterméből = Sopron. 1873. nov. 22. 3. p.

144 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 148. 1874. III. 3316. sz.

145 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 148. 1874. III. 364. (260.) sz.

146 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 148. 1874. III. 364. sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 148. 1874. III. 633. sz.

148 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 92/1874. sz.

149 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

150 (Megjegyzés - Popup)

SL. Közgy. jkv. 512/1874. sz.

151 (Megjegyzés - Popup)

Magyar törvénytár. 1872-1874. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp.1896. 389. p.

152 (Megjegyzés - Popup)

MOL. BM K 148. 1875. III. 106. sz.

153 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentés 1875. 5. p.

154 (Megjegyzés - Popup)

SL. Acta. Fasc. V. No. 17632.

155 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben: *Söptei Imre*: Kőszeg szabad királyi város főispáni hivatala (1872-1876). Kézirat. VaML KFL. Kézirattára. 40/1996.

156 (Megjegyzés - Popup)

Söptei 1998. 49-51. p.

157 (Megjegyzés - Popup)

Magyar törvénytár. 1884-1886. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 390-394. p.

158 (Megjegyzés - Popup)

Országgyűlési Almanach.(továbbiakban OA.) Az 1931–1936. évi választásokról. Szerkesztette Haefler István. Kiadja a Magyar Távirati Iroda Rt. Bp. 13-14.

159 (Megjegyzés - Popup)

Borsányi György: Válság és választás – 1931. In Parlamenti választások 1920–1989. Politikatörténeti Alapítvány, Bp.1994.133.

160 (Megjegyzés - Popup)

Borsányi: 136-137.

161 (Megjegyzés - Popup)

A politikai pártok csoportosítására legnagyobb hatást gyakorló Max Weber féle tipologia alapján előpártokat (honorácior) és valódi tömegpártokat különböztetünk meg

162 (Megjegyzés - Popup)

Baranyai Lenke: Sopron vármegye és Sopron gazdasági és politikai viszonyai az 1929–33.évi gazdasági válság idején. Bölcsészdoktori disszertáció kézírata (Sopron, 1986) 22.

163 (Megjegyzés - Popup)

B.L.:30.

164 (Megjegyzés - Popup)

1930 áprilisában Baltazár Dezső debreceni evangélikus püspök soproni beszéde nyomán felerősödtek a felekezeti ellentétek a városban. (Lásd: sajtóvisszhangok és a Soproni Evangélikus Levéltár dokumentumai 1930. rendezés alatt)

165 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Evangélikus Levéltár Ziermann Lajos életrajza (dokumentumok), kézirat

166 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.B.1401.145. Sopron Megye Leváltára (SMLT) Sopron Vármegye Főispánjának iratai. (45.1930.jan.16.)

167 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap (továbbiakban SH) XVIII.évf. 92. 1931.április 24.

168 (Megjegyzés - Popup)

SH. XVIII.évf. 94. 1931.április 26.

169 (Megjegyzés - Popup)

SH XVIII.évf.96.,98.,106.,115.,122.,125.,128.,129.,

170 (Megjegyzés - Popup)

OA.163-164.

171 (Megjegyzés - Popup)

Odenburger Zeitung 64. 122. ill.127. (június 2.,9.)

172 (Megjegyzés - Popup)

1930 és 1935 között Pinezich

173 (Megjegyzés - Popup)

SL. IV.B.1401.a. SVLT Sopron Város Törvényhatóságának Iratai: Közgyűlési Jegyzőkönyvek.1933
1931.április.30.

174 (Megjegyzés - Popup)

SH XVIII.125. 1931. június 6.

175 (Megjegyzés - Popup)

SH XVIII.98. 1931.május 1.

176 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.B.1401.147. SMLT. Sopron Vármegye Főispánjának iratai.

177 (Megjegyzés - Popup)

SH XVIII.129. 1931. június 11.

178 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye (SVM) (34).126. 1931. június 7.

179 (Megjegyzés - Popup)

uo. (35.)72. 1932. március 31.

180 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Sopron Város Tanácsának Iratai.II.61/928.

181 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II. 61/928.

182 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II. 61/928.

183 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II. 61/928.

184 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV. B. 401. 147. SMLT. A M.Kir.szombathelyi 3.honvéd vegyesdandár parancsnokság levele a

főispánnak. Sopron Vármegye Főispánjának iratai.

185 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II.57/928.

2780/1928.a főispán levele a polgármesterhez: ellenőrizze szigorúbban az összeírók munkáját
1037/1928. a városi közigazgatási bizottság ülésének jegyzőkönyve az összeírás hibáit sorolja
40/1928 a főispán vizsgálatot követel, az összeíróbiztosok és a felülvizsgálást végzők nevét kéri

186 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II.61/928.

187 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV.1403.d. SVLT.Tanácsi ir. II.61/928

188 (Megjegyzés - Popup)

SH XVIII.129.júni 11.

189 (Megjegyzés - Popup)

Választási jegyzőkönyv sajnos nem állt rendelkezésünkre

190 (Megjegyzés - Popup)

Baranyai Lenke: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1929–1933. Győr, 1982. 53-55.

191 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Sopron népességének fejlődése és összetétele. Bp.1931.41.

192 (Megjegyzés - Popup)

SL. IV.1402. B/1427.50. SVLT Sopron Város Központi Választmányának Iratai. Országgyűlési
képv.választási ajánlási ívek 1931.No.40.

193 (Megjegyzés - Popup)

SL. IV.1402. B/1427.50. SVLT Sopron Város Központi Választmányának Iratai. Országgyűlési
képv.választási ajánlási ívek 1931.No.13.

194 (Megjegyzés - Popup)

Baranyai Lenke: im.53.

195 (Megjegyzés - Popup)

SL. IV.1402. B/1427.50. SVLT Sopron Város Központi Választmányának Iratai. Országgyűlési
képv.választási ajánlási ívek 1931.

196 (Megjegyzés - Popup)

SL: IV. B. 401. 147. SMLT. Sopron Vármegye Főispánjának iratai.

197 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi ir. II.61/928

198 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi ir. II.57/928

199 (Megjegyzés - Popup)

Borsányi im.142.

200 (Megjegyzés - Popup)

Baranyai Lenke: Bölcsészdoktori disszertáció 30.

201 (Megjegyzés - Popup)

SL.IV.B.1401.a. SVLT. Sopron Város Törvényhatóságának Iratai. Közgyűlési Jegyzőkönyvek 1872–1944. 1931. ápr.30.

202 (Megjegyzés - Popup)

Id.: SH. július. 7. száma, melyben érdekeik fel nem ismerésével, maradisággal, az intelligencia hiányával vádolja a gazdákat

203 (Megjegyzés - Popup)

Szociáldemokrata választási plakát. Soproni Múzeum aprónyomtatványtára. Jelzet nélkül

204 (Megjegyzés - Popup)

SVM (34)137. 1931.június 20.

205 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés sopronvármegye 1931.évi állapotáról. Sopronvármegye törvényhatósága, Sopron

206 (Megjegyzés - Popup)

SVM. (34).126. 1931. június 7.

207 (Megjegyzés - Popup)

Pinezich beszédét idézi a SVM (35)142. június 25-i számában

208 (Megjegyzés - Popup)

SVM (34)145. 1931. július 1.

209 (Megjegyzés - Popup)

SL: Simon család iratai.XIII/14. Közli:Válogatott dokumentumok a Győr–Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1929–1945. Győr, 1982. Szerk. Pernes Gyula, Dr.Gecsényi Lajos 402-403.

210 (Megjegyzés - Popup)

SVM. (35)32. 1932. február 20. és (36)15. 1933. január 19.

211 (Megjegyzés - Popup)

Vonyó József: A kormánypárt és a választások. A NEP és a MÉP helyi szervezeteinek feladatai az 1935. és 1939. évi választások során. Századok 1994. 6. 1167.

212 (Megjegyzés - Popup)

Soproni és Sopronmegyei fejek. Szerk. Halász H.Imre, Sopron, 1930. 25.

213 (Megjegyzés - Popup)

SL. Kjkv.1934.

214 (Megjegyzés - Popup)

SL: XIV.28. Soproni Thurner Mihály személyes iratai 1918–1943. 7.doboz

215 (Megjegyzés - Popup)

SVM (36)19. 1933. január 24.

216 (Megjegyzés - Popup)

SL. Kjkv.1936.május 15.

217 (Megjegyzés - Popup)

SH (19)88. 1932. április 20.

218 (Megjegyzés - Popup)

SVM.(36.)64. 1931.március 19.

219 (Megjegyzés - Popup)

A Gömbös kormány Nemzeti Munkaterve. 8. és 10.pontok. Bp.1932. 13.

220 (Megjegyzés - Popup)

SVM (36)136. 1933.június 20.

221 (Megjegyzés - Popup)

SVM (36) 1933. júli. 4.

222 (Megjegyzés - Popup)

Vonyó József: Marton Béla utolsó kísérletei és kudarca a Nemzeti Egység Pártja szervezésében. – Dokumentumok a Vas megyei levéltárból – In: Vasi honismereti közlemények 1992/2. 67.

223 (Megjegyzés - Popup)

SL.XIII.14. A Simon család iratai. 1691–1938. 10.d. Napló 1875–1947. II.köt.

224 (Megjegyzés - Popup)

SL.XIII.14. A Simon család iratai. 1691–1938. 10.d. Napló 1875–1947. II.köt..

225 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLT. IV.B.1401.a. Sopron Város Törvényhatósági Bizottságának Iratai. Közgyűlési Jegyzőkönyvek.1872–1944. 1935.szeptember 24.

226 (Megjegyzés - Popup)

SL.XIII.14. A Simon család iratai. 1691–1938. 10.d. Napló 1875–1947. II.köt..

227 (Megjegyzés - Popup)

Kriegsarchiv, Wien. Kartensammlung. K.VII.k.116. E.

228 (Megjegyzés - Popup)

T. Mérey Klára: Dunántúl népei a reformkor küszöbén egy hadmérnök szemével. In: Európa vonzásában. Szerk.: Glatz Ferenc, Bp., 1993. 129-237. o.

229 (Megjegyzés - Popup)

Vályi András: Magyar országnak leírása. Buda, 1796–1799. 3. köt. 644. o. Vö.: Takács Lajos: A magyar dohány. Bp., passim.

230 (Megjegyzés - Popup)

Fényes Elek: Geographiai szótár. Pest, 1851. IV. köt.

231 (Megjegyzés - Popup)

Atlas Regni Hungariae portabilis. J. M. Korabinszky. Neue vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln. Wien, 1804. Tafel XXII. Sopron m.

232 (Megjegyzés - Popup)

Vályi i. m. 3. köt. 587, 197. o.

233 (Megjegyzés - Popup)

A Pallas Nagy Lexikona (továbbiakban: PNL) 14. köt. Bp., 1897. 565. o.

234 (Megjegyzés - Popup)

Vályi i. m. 2. köt. 197. o.

235 (Megjegyzés - Popup)

PNL, 3. köt. 420. o.

236 (Megjegyzés - Popup)

Vályi i. m. 2. köt. 348. o.

237 (Megjegyzés - Popup)

PNL, 10. köt. 442. o.

238 (Megjegyzés - Popup)

Vályi i. m. 3. köt. 42. o.

239 (Megjegyzés - Popup)

E témáról bővebben lásd T. Mérey Klára: Az ipar helyzete a Dunántúlon 1810 körül. Kézirat, 1998.

240 (Megjegyzés - Popup)

A térség gazdasági kapcsolataiban jelentős részt kiemelt Pándorfalu és Zurány a történeti Moson vármegyében fekvő települések voltak.

241 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben lásd T. Mérey Klára: A vallás és az oktatás helyzete a Dunántúlon 1810–1812 között egy katonai jelentés alapján. Kézirat, 1997. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum. 1998/1-2. 147-160.

242 (Megjegyzés - Popup)

Itt szeretném megköszönni Dominkovits Péternek a forrásközlés formába öntéséhez nyújtott segítségét .

243 (Megjegyzés - Popup)

Országos Törvénytár, 1929. évi XI. tc. A múzeum-, könyvtár és levéltárügy némely kérdésének rendezéséről. 51-69.

244 (Megjegyzés - Popup)

Hóman Bálint 1923-tól töltötte be a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztét. Vallás és közoktatásügyi

miniszter 1932.10.01 1938 05.14, 1939. 02.16. 1942. 07.13. között (Bölönyi József : Magyarország kormányai. Bp. 1992. 309.)

245 (Megjegyzés - Popup)

SL. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai. IV. 1423. 3.cs. Iktatatlan iratok. 1930. március 27.

246 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő, Sopron Város Levéltárának főlevéltárosa (1918-1950). A közkönyvtári előadói tisztséget 1934. december 31-ig töltötte be. Erre utal Bay Ferenchez, Győr Thj. Város Levéltárának igazgatójához írt levele is. Részlet:" Közlöm továbbá veled, hogy január 1-től kezdve a közkönyvtár vezetése alól a polgármester mentesített" (Kelt: Sopron, 1935. május 24.) In: Dominkovits Péter: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Levéltári Közlemények. 1996., 118 p.

247 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város 1913. évi október 30-án egybegyűlt közgyűlése 1913. évi 309. közgyűlési pontjaként tárgyalta a közkönyvtár ügyét.

248 (Megjegyzés - Popup)

Ez a hely a Színház utca 35. sz. alatt volt. (A könyvtár helyére vonatkozó közlések Heimler: Sopron topográfiaja. Sopron, 1936. 55.

249 (Megjegyzés - Popup)

A könyvtár az 1923-ban kiadott Sopron város és Vármegye címtára alapján mindenki számára nyitva volt hétköznapiokon délelőtt 9 és 2 óra között.

250 (Megjegyzés - Popup)

Ez a hely a II. Rákóczi Ferenc utca 20. sz. alatt volt.

251 (Megjegyzés - Popup)

Ez a hely a Lackner Kristóf utca 10. szám alatt volt.

252 (Megjegyzés - Popup)

Kálmán Ernő aljegyzőként 1911. március 1-én kezdte meg hivatali pályafutását aljegyzőként. Tiszteletbeli főjegyzővé az 1917. évi június 23-án megtartott közgyűlésen választották meg. Csak az 1922. évi március 11-i közgyűlés választja főjegyzővé. A főjegyzői és mellette a közkönyvtári előadói munkakört 1924. december 2-án bekövetkezett haláláig látta el.

253 (Megjegyzés - Popup)

Kihúzza t.

254 (Megjegyzés - Popup)

Sopron Szabad Királyi Város magyar nyelvű könyveinek címjegyzéke. Sopron. Rábaközi Nyomda, 1926. 176

255 (Megjegyzés - Popup)

Katalog der Soproner Städtischen Öffentlichen Bücherei. Sopron. Rábaközi Nyomda, 1927. 100

256 (Megjegyzés - Popup)

A katalógus csak 1932-ben jelent meg. A bevezetőben Házi Jenő a könyvtár történetét is összegzi és statisztikai adatokat is közöl a könyvtárról. Sopron szab. Kir. Város Közkönyvtárának összesített könyvjegyzéke. Sopron. Székely és Társa Könyvnyomda, 1932. 382

257 (Megjegyzés - Popup)

A mellékletek mg nem kerületek elő, jelenleg is lappanganak.

258 (Megjegyzés - Popup)

Saját kezű aláírás.